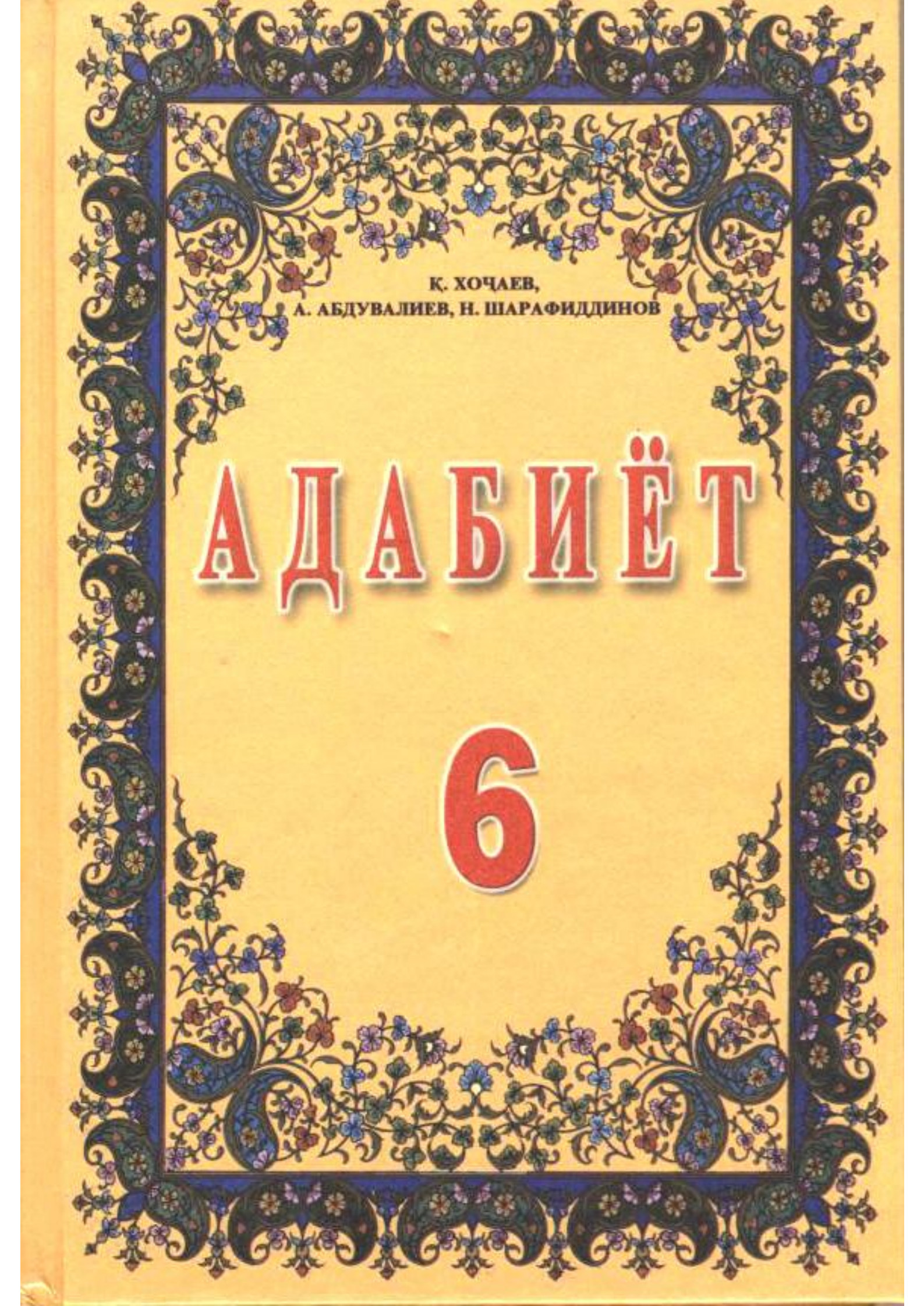

A wide, ornate border in dark blue and green with intricate floral and scrollwork patterns in gold, red, and purple surrounds the central text area.

Қ. ХОЧАЕВ,
А. АБДУВАЛИЕВ, Н. ШАРАФИДДИНОВ

АДАБИЁТ

6

**АБУАЛИ
ИБНИ СИНО**

Дар обрӯй кӯш, азоро, ки обрӯй,
Чун кам шавид, бад-ӯ напозиранд оби ҷӯй.

Бо ҳар касе зи рӯи ҳавас дӯстӣ мадор,
Бо ҳар касе зи содадилӣ рози худ мағӯй.

Ғар бодат, ки кам нашавад обрӯи ту,
Фармону ихтилоти фурӯмонгон манӯй.

**УМАРИ
ХАЙЕМ**

Ғар даст ба лакҳан қазо доштаме,
Бар майлу муроли ҳеш бингоштаме.
Ғамро зи ҷаҳри яксара бардоштаме,
В-аз шодӣ сар ба ҷарх афроштаме.

Дар кӯи ниёз ҳар дилеро дарёб,
Дар кӯи хунар мукбилеро дарёб.
Сад каъбаи обу гил ба як дил нарасад,
Каъба ҷи равӣ, бирав, дилеро дарёб.

**НИЗОМИИ
ГАНҶАВҲ**

На дониш бошад он касро на фарҳанг,
Ки вақти ошӣ пеш оварал ҷанг.

— Сухан к-он аз сари андеша н-ояд,
Навиштанро ву гуфтанро нашоад.

Дониш талабу бузургӣ омуз
То беҳ нигаранд рӯзат аз рӯз.

**ЧАЛОЛИДДИНИ
РУМӢ**

То нақши хаёли дӯст ба мост,
Моро ҳама умр худ тамошост.
Он ҷо, ки висоли дӯстон аст,
В-яллоҳ, ки миёни хона саҳрост.
Он ҷо, ки муроди дил барояд,
Як хор беҳ аз ҳазор хурмош.

**САЪДИИ
ШЕРОЗӢ**

Бани одам аъзон якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.

Чу узве ба дард оғирад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.

Ту к-аз меҳнати дигарон бегамай,
Намояд, ки вомат ниҳанд одамай.

**ҲОФИЗИ
ШЕРОЗӢ**

Хуснат ба иттифоқи малоҳат ҷаҳон гирифт,
Оре, ба иттифок ҷаҳон метавон гирифт.

Дарахти дӯстӣ бинишон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳони душмани баркан, ки ранҷи бешумор орад.

Саъй нокарди дар ни роҳ ба ҷое нарасӣ,
Музд агар металабӣ, тоати устод бибар.

ҚУРБОН ХОҶАЕВ, АҲМАД АБДУВАЛИЕВ,
НУРИДДИН ШАРАФИДДИНОВ

АДАБИЁТ

Китоби дарсӣ
барои синфи

6

*Ҳайати мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба ҷоп тавсия кардааст*

PLEIADES
PUBLISHING, INC.
2004

ББК 83. 3 тоҷик Я 72
Х - 79

Қурбон Ҳоҷаев, Аҳмад Абдувалиев, Нуриддин Шарафиддинов
АДАБИЁТ. Китоби дарсӣ барои синфи 6-ум.
Душанбе. Соли 2004, 224 саҳифа

Ин китоб дар доираи Лоихаи таҷдиди сектори иҷтимоӣ тавассути маблағҳои қарзи Бонки Осӣи Тараққиёт ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст.

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол

Муаллимони мӯҳтарам!

Хоҳишмандем фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмунӣ китоби мазкур ба нишони 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ 45, Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед.

ISBN 1-931938-20-2

© „САҲБО“ 2004
© PLEIADES PUBLISHING, INC.

МУҚАДДИМА

Адабиёти бадеӣ манбаи бойи донишхост, ки инсон бо мурури солиёни тӯлонӣ фароҳам оварда, дар қолаби зебо бо ифодаи санъатҳои воло ба наслҳои пасованд мерос гузоштааст.

Орзуву ормонҳои нақӯ, маъниҳои нозуку латиф, таркибҳои суфтаву бо гузашти солҳо сайқалёфта чавҳари адабиёти бадеиро ташкил медиҳанд.

Калимаи «бадеъ» дар луғат ба маънии тоза, нав, аҷиб, вале дар истилоҳи адабӣ ороиши сухан ва каломи зебо буда, шомили ҳамаи санъатҳои бадеист.

Адабиёт ганҷинаи ҳикматхосту оинаи ибратхост. Адабиёт чашмаест, ки оби зулолаш ба ҷисму ҷон ҳаловат ва дармон мебахшад.

Дар оинаи ибрати адабиёт олитарин андеша ва афкори адибон дар боби олами вучуд ва инсон, ҳаёту мамот, кӯшиш ва фидокорӣ, некӣ ва нақӯкорӣ, раиятпарварӣ, мазаммати золимон ва бадандешон, пос доштани хоҳири дарвешон ва амсоли ин инъикос гардидаанд.

Адабиёт сабақ меомӯзад, ки бани одам бояд аз неку бад хулоса барорад, аз ҳаёт панд бигирад, ҳамеша некиро пешаи худ қарор бидиҳад. Чунон ки Муҳаммад Авфӣ зимни ҳикояте оварда:

Бад макуну бад маяндеш, то бадат н-ояд пеш,
Некӣ куну нек андеш, то некӣ бинӣ беш.

Адабиёт баҳри азимест, ки аз дарёҳо ибтидо ва ғизо мегираду бузургӣ, шукӯҳу шахомати хешро нигоҳ медорад. Адабиёт асосан аз ду манбаъ ибтидо ва ғизо мегираду мавҷудияти худро нигоҳ медорад:

Нахустин адабиёти шифохист, ки басо қадимист ва ба

умқи асрҳои хеле қадим мерасад. Он пештар аз пайдоиши алифбо рӯ ба олами ҳастӣ ниҳодааст.

Дигарӣ адабиёти ҳаттист, ки он хеле пуриқтидор аст. Нерӯмандии ин адабиёт дар он собит мегардад, ки чавҳари адабиёти шифохиро дар ҳазинаи худ маҳфуз доштааст. Истифода аз ин чавҳарҳоро мо дар осори барҷастагарин намояндагони адабиёти ҳаттӣ: Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Саъдӣ ва Ҳофиз, Ҷалолиддини Балхӣ ва Шайх Аттор, Ҷомӣ ва дигарон мушоҳида мекунем. Ҳар фарди хирадманд ва фозилу оқил имрӯз низ зимни гуфтор ва хат бамаврид аз он дурдонаҳои эҷоди мардумӣ фаровон истифода мекунад. Бино бар ин, омӯختани осори шифоӣ ва ҳаттӣ, ки дар маҷмӯъ адабиётро ташкил медиҳад, барои ҳар як шахс фарз ва суннат аст.

Ҳар он кас, ки худро бузургу маданӣ ва тавонгар мешуморад, бояд дар хотир дошта бошад, ки маданияту тавонгариин шахс на дар бешумории молу чиз, балки дар дониш ва баҳравар гардидан аз мероси маданияи бузургони гузаштамон низ ҳаст. Чунон ки шайхи бузург Саъдӣ фармуда:

Ин ҳама ҳеҷ аст, чун мебиғзарад,
Бахту тахту амру нахӯ гиру дор.
Номи неки рафтагон зоеъ макун,
То бимонад номи некат ёдгор.

Калимаи адаб аслан паҳлавист, ки вориди забони арабӣ гардидааст. Ин калима ҳам маънои доштани адабро медиҳад ва ҳам маънои адабиётро, яъне ҳам рафторро дар назар мегирад ва ҳам гуфторро ва маҷмӯан адабиёт мешавад.

ЭҶОДИЁТИ ШИФОҶИИ ХАЛҚ

СУРУДҶОИ ХАЛҚИ

Сурудҳои халқӣ яке аз намудҳои эҷодии қадимаи мардумӣ буда аз «Авесто» шурӯъ гардида, ҳангоми меҳнат, маросимҳои тӯӣ, мотам ва ғайра эҷод шудаанд.

Мавзӯҳои сурудҳои халқӣ ғунҷониш ва домандоранд: дар васфи баҳору наврӯз, тӯю сур, сӯгворӣ, ғарибӣ ва ғайра.

Сурудҳои халқӣ баёнгари дарду алам, хушиҳои рӯзгор ва орзуву ормонҳои мардуманд.

«Гули сияҳгӯш» аз сурудҳои дӯсдоштаи мардумист, ки аз фаро расидани баҳори нозанин муҷда мерасонад:

Баҳорон шуд, баҳорон шуд,
Ҷама гулҳо қаторон шуд.
Ба рӯи сабза борон шуд,
Баҳори нав муборақ бод!

Гули сияҳгӯш ҳафтгӯш аст,
Миёни хоку ҳам санг аст,
Аз ин дилҳо хурсанд аст,
Баҳори нав муборақ бод!

Гули сияҳгӯш ҳафтгӯш аст,
Хӯроки қабки дилгӯш аст,
Ҷамеша дар руҳаш гӯш аст.
Баҳори нав муборақ бод!

Сурудҳои маросими тӯӣ шӯрангӣ садо дода, хурсандӣ ва шодмониро ифода мекунанд.

Чунончи:

Рафтем раҳи дуродур,
ёр, ёр, ёроне,
Овардем ниҳоли гул,
ёр, ёр, ёроне,
Ин гула кучо монем,
ёр, ёр, ёроне,
Дар хавлии Мирзогул,
ёр, ёр, ёроне...

Суруди зерин бошад, аз кабили сурудхоест, ки дар он як олам дарду сӯзи шахси азодор баён ёфтааст. Ин гуна сурудхоро сурудҳои мотам ё маросимӣ меноманд:

Як гуле аз гулшани боғи ҷаҳон гум кардаам,
Булбули мастам, ки роҳи бӯстон гум кардаам.
Ғунҷаи нашкуфтаам рафт аз ҷаҳон бо сад алам,
З-он бигирям дӯстон, ному нишон гум кардаам.
Дӯстон, хун шуд дилам дар ғуссаи дарди фирок,
Оҳу вовайло, ки ман рӯҳи равон гум кардаам.

Ин суруди мотамӣ аз номи шахсе офарида шудааст, ки дар ғаму ғуссаи ҷигарбандаш дилхун буда, симои онро ба «гул», «**ғунҷаи нашкуфта**», «**рӯҳи равон**» монанд намудааст.

Сурудҳои ғарибӣ басо ҷигарсӯз садо медиҳанд. Ин сурудҳо дур аз ватан, дур аз ёру диёр эҷод шудаанд. Ёди Ватан, ёди дӯстон қалби ғарибонро ба шӯр меорад. Ҳангоми эҷоди ин гуна сурудҳо гӯяндагони он аз ғарибӣ шиква мекунанд.

Ғарибӣ кӯи саҳт, азоби гӯр ва рӯзи сияҳ аст... Мардум ашки ҳасрат дар нӯги миҷгон сурудҳои ғарибӣ мегӯянд. Охи онҳо фалакрас аст.

Ин суруд як пора аз қисмати талхи мардуми кӯхистон аст, ки боди гурбат онҳоро кӯ ба кӯ афканда.

Ғарибӣ кӯи сахт аст, эй бародар,
 Ғарибонро накӯ дору маёзор!
 Сахар хестам, дари хона кушодам,
 Бидидам як чавоне хуфта бемор.
 Сарашро ба сари зону ниҳодам,
 Лабонашро бибӯсидам падарвор.
 Бигуфтам: эй чавон, асл аз кучой?
 Бигуфто: асли ман аз шаҳри Булгор.
 Агар афтад гузорат сӯи Булгор,
 Магӯ аз мурданам зинҳор, зинҳор!...
 ...Бигуфтам: эй чавон, орзу чӣ дорӣ?
 Бигуфто: як-ду себе баҳри ман ор.
 Сабук частам, давидам сӯи бозор,
 Гирифтам чанд себ аз баҳри он ёр.
 Ба дил гуфтам: чавонро зинда ёбам?
 Нидо омад: чавон мурдаст, пиндор!...

Савол ва сунориш

- 1.Суруд чист ва дар кадом мавзӯҳо гуфта шудааст?
- 2.Кадам сурудҳои тӯёнаро медонед?
- 3.Ғариб кист ва ғарибӣ чист?
- 4.Сурудхоро аз ёд кунед.

СУРУДҲОИ ТАЪРИХӢ

Сурудҳои таърихӣ яке аз намудҳои сурудҳои халқӣ буда, вобаста ба ин ё он ҳодисаву воқеаҳои таърихӣ гуфта шудаанд. Ин навъ сурудҳо ифодагари қаҳрамонӣ ва фидокориҳои фарзандони барӯманду баору номуси халқанд, ки барои рӯзи хуш ва фараҳафзо, ба хоҳири озодӣ ва озоиштагии мардум, барои ягонагии кишвар алайҳи золимон мубориза бурдаанд. Барои мисол, Восеъро мегирем. Ӯ марде буд чувозкаш, вале бо зулму золимӣ муросо карда натавонист. Халқро ба исён даъват намуд. Ғазаби халқ ҳокимони Ҳисору Кӯлобро ларзонд. Қариб ғалаба наздик буд, ки хоинон хиёнат карданд. Шӯриш пахш карда шуд ва

пешвои онро куштанд, вале рӯхи шӯриш ба воситаи сурудҳо дар дилу забони халқ боқӣ монд.

Накшаи сурудҳои таърихӣ

Сурудҳои таърихӣ	Ҷой ва соли воқеа	Намунаҳо
«Шӯриши Восеъ» ¹	Соли 1885 дар вилояти Кӯлоб	Восеъ газост имрӯз, Ҷон мубталост имрӯз. Ғавғои рӯзи маҳшар, Дар факирост имрӯз.
«Шӯриши Усмон»	Соли 1918 дар ноҳияи Ғарм	Бо ханҷар зада макша, хатое кардане, додарчунмай, Бо шаъму чароғ лав-лави ёзаш кардане, Усмончунмай. Дар тағи бедон катор гумаш кардане, додарчунмай, Дар эштэки Янғолик гурӯш кардане, Усмончунмай.
«Шӯриши Қаландар»		Қаландари диловар, Ғардид харову лоғар, Монанди ӯ факирон, Ҳазор-хазор дигар...
«Бойи Ғалчигӣ»	Соли 1915 ноҳия Ёвон	Бойи сиёҳи мазанг, Хирманут дар сари санг. Аз чихати гушнагӣ, Аҳволма кардӣ ба танг. Бойи сиёҳи Ғалчигӣ Нун меод як порчагӣ. Дастёруш партов шидай, Дар кутали Ҳафтқадӣ. Хирманта задум шола, Занта бигуфтум хола. Аз дастаки гушнагӣ, Корҳо мондай нимкола.

¹ Шӯриши Восеъ соли 1885 дар Балҷувон ва Ховалинг бо сардорини қаҳрамони халқ – Восеъ бар зидди зулми амири ба амал омадааст.

Аз ин рӯ, суруди «Шӯриши Восеъ» пораи зинда аст аз таърихи халқ, аз рӯҳи исёнгар ва бешикасти фарзандони ӯ чун Восеъ...

«ШҶҢРИШИ ВОСЕЪ»

1. Аз ҷавру зулми мирон
Гардида мулк вайрон,
Ҷазир гаштан¹ факирон.
2. Восеъ ғазост² имрӯз,
Ҷон мубталост имрӯз,
Ғавғои рӯзи маҳшар
Дар фақирост имрӯз³.
3. Ҷӣ тӯфон аст имрӯзҳо?
Даргирифт кӯху сангҳо
Офтоб наздики моҳо!...
4. Кӯхҳо ҷӣ тавр нолон аст,
Офтоб гирифт, зулмон аст,
Охири зулм вайрон аст...
5. Восеъ хамбид⁴ Санги Мир⁵
Муқобили зулми мир,
Бояд намудан тадбир.

¹ Ҷазир гаштан – ҷазир гаштанд, яъне хонахароб шуданд, кир шуданд.

² Ғазо – ҷанги динӣ, ки ба муқобили кофирон мебаранд, халқ золимонро кофир эълон қардааст.

³ Маънои байт: фақирон – меҳнаткашони ситамдида шӯриш бардошта гулгулаи киёмат, исёну ошӯб хезонданд.

⁴ Хамбид – фурумад.

⁵ Санги Мир – дар ҷониби ҷанубии Қалъаи Балҷувон майдони санглох воқеъ буда, дар тағи қалъа санги азиме будааст, ки он ҷоро бо хамин унвон ном мебуданд.

6. Восеъ рафт сӯи Даштак¹,
Ба факирон дод калтак,
Чамъ шуданд пеши Талхак²

7. Лақаё рафт Борикдара³
Мекунад мира пора,
Мир тарсид, задаш наъра.

8. Восеъ хамбид Дараи Борик
Рӯз равшан, шаб торик,
Мир тарсид аз халоиқ...

9. Восеъ хамбид Тути Қозӣ,
Мирора дохт да бозӣ,
Кардак у найзабозӣ.

Савол ва супориш

1. Шеърро хонед ва маънидод кунед.

2. Сабабҳои пайдоиши шӯриш дар кадом бандҳои сурудифода шуданд?

3. Оҳанги суруд чиро ба хотир меорад?

1. Восеъ марди майдонай,
Замину замон ларзонай,
Беғу козӣ⁴ ҳайронай.

2. Восеъ хамбид аз това,
Мири Балчувона мекова,
Мега: «Бигирен, нарава!»

¹ Даштак – номи мавзее дар шимоли ғариби қалъаи Балчувон.

² Талхак – номи сой дар ҷониби Даштак.

³ Борикдара – номи дарае дар ҷануби шарқии Балчувон.

⁴ Беғу козӣ – амалдорони аморат.

3. Амалдорон аз пасаш,
Монанди чуви ҳасан,
Восеъ монанди лочин,
Мега: «Занум, кунум яксин!»
4. Восеъ буд сабзинарӯ,
Одами калони чорпахлу,
Сарбозора зад ҳар сӯ,
Халқо Восеъра кард орзу.
5. Восеъ даромад дар майдон,
Монанди шери биёбон,
Хонаи мира кард вайрон.
6. Восеъ рафт сӯи Норак,
Купрукуш кардай порак,
Мангито шудай оворак.
7. Восеъ мега: «Ма мирум
Туткавула мегирум,
Чӣ медонум мембурум,
Сагираҳо дар барум».
8. Восеъ рафтай Туткавул,
Рӯзи чанг зад даҳ овул,
Факирон шудан қаровул.
9. Восеъ сари сангонаӣ,
Пои аспуш лангонаӣ,
Худуш марди майдонаӣ.
10. Восеъ дар Кӯнадара,
Аспуш дар Ишкелдара,
Чашми чапуш мепара.

11. Баромадан рӯи банд,
Ҳанги дили мардум канд,
Факирора куштан ба фанд¹.

12. Ҳамбидану ҳамбидан
Рӯи Норак расидан,
Арзачира² капидан.

Савол ва супориш

1. Ба назари шумо Восеъ чӣ гуна одам аст?
2. Ёро дар кадом сурату сират тасаввур мекунед?
3. Мазмуни калимаҳои шевагири аз порчаҳои суруд муайян созед (това, сагираҳо, факирон, ҷазир, ҳамбид, фанд, арзачӣ).

1. Аз ҳисор омад сарбоз,
Шамшера карданд пардоз
Ҳатлона карданд тороч...

2. Восея бурданд Балҷувон,
Бикуштанд ёшу чувон,
Ҳатлона карданд яксон³...

3. Дарвоза ҷӯби тут аст
Танаи Восеъ кабут аст,
Куштанаи рӯзи ҳут⁴ аст.

4. Эй Акрами хунхӯр,
Сари Восеъра бибӯр,
Бурида даррав бихӯр.

¹ Фанд – фиреб

² Арзачӣ – аризадиҳанда, аризанавис, хабаркунанда.

³ Яксон – ин ҷо ба маънои харобу талаву тороч кардан, ба ҳок яксон кардан омадааст.

⁴ Рӯзи ҳут – моҳи ҳут аз рӯи моҳшумории пештара ба моҳи феввали соли 1885 рост меояд.

5. Дарвоза чӯби бед аст,
Хонаи Восеъ сафед аст,
Дили онаш ноумед аст...
6. Гулѝзор монда хайрон,
Кӯзачаш сари сангон,
Хун мегирия чу борон.
7. Восеъ мега: «Ман мирум,
Мулло Назир вазирум,
Балҷувона мегирум.
8. Мақсади мо на мирӣ,
Маломатум накунӣ,
Эй халқ, чува меховӣ?
9. Ҷамъ шавед, эй ёрон,
Асир наshawед, ба мирон,
Зулма дидед бепоён!...»
10. Отама бурдан Бухор,
Пӯшондан ҷомай гулдор,
Кашидануш рӯи дор,
Вой аламе Гулѝзор!
11. Маҳрум мондум аз падар,
Ибрат шавад ба дигар,
Дод аз дасти ситамгар,
Вой аламе Гулѝзор!

1. Муборизаи халқ ва муносибат ба золимон дар кадом бандҳои суруд инъикос ёфтааст?
2. Дар бораи марги Восеъ шумо чӣ гуфта метавонед?
3. Дар бораи мазмуни суруд ва моҳияти он нақли хаттӣ нависед. Дар он хатман симои Восеъро барҷаста тасвир намоед.
4. Мувофиқи хоҳиш 10 банди сурудро аз ёд кунед.
5. Боз кадом қаҳрамонони халқро медонед ва дар васфи онҳо кадом сурудхоро шунидаед?

ТАРОНАҲО

Тарона яке аз навъҳои маъмули эҷодиёти шифоҳии халқ аст. Тарона низ аз замонҳои қадим дар байни мардум шӯҳрат дошта, бо лаҳни махсус сароида мешавад.

Мавзӯи таронаҳо гуногун буда, дар онҳо қору зиндагӣ, орзую омоли инсон тавсиф карда мешавад. Оҳангнокӣ, соддагӣ ва равоӣ хусусиятҳои асосии таронаҳо мебошанд. Дар тарона омезишҳои рангбаранги зиндагӣ хеле содда ва моҳирона инъикос ёфтаанд. Ҳатто модарон таронаи «Алла»-ро ҳангоми ҳобондани тифлашон бисёр дилкаш месароянд:

Алла, қонам, аллаё, даврони қонам, аллаё,
Калон шавӣ, ҷаққон шавӣ, пурдон шавӣ, аллаё.

Таронахонӣ ба пешрафти қор ёрӣ мерасонад: ғаму андӯх ва кудуратро аз дил берун мекунад. Инсонро ба орзу ва амалҳои неқ ҳидоят менамояд, ғараҳ ва таскини дил мегардад.

Аксари ин таронаҳо эътирозу шикоятӣ мардумонанд нисбати нобаробарӣ ва поймоли ҳуқуқи инсон, дунёи бевафо ва ғалаки қачрафтор. Чунончи:

Хирмане дорему худ як дон намегирем мо,
майдаё-майдаё,
Дар лаби оби равон лабташна мемирем мо,
майдаё-майдаё.
Дар хиёбон нола кардам хирмани гул дар гирифт-о,
майдаё-майдаё.
Хайфи рӯи бегуборам чангу хокистар гирифт-е,
майдаё-майдаё.
Дарди дандон дораму дандон ба дандон мондам-е,
майдаё-майдаё,
Рози дил дорам, забони баста хайрон мондам-е,
майдаё-майдаё.

Хӯп-хӯп-хӯп,
Майда-майда кӯб!
Хӯп-хӯп-хӯп,
Майда-майда кӯб!

Савол ва супориш

1. Дар бораи тарона маълумот диҳед.
2. Таронаҳо дар кадом мавзӯҳо гуфта шудаанд?
3. Оё идомаи таронаи «Алла»-ро аз ёд хонда метавонед?
Агар натавонед, аз модаратон ё бибиатон пурсида навишта гиред.
4. Таронаи «Майдаё»-ро кадом вақт мехонанд?
5. Аз рӯи нақли муаллим дар мавзӯи «**Хирманкӯбӣ**» ишро нависед ва аз ин тарона истифода баред.

ТАРОНАИ БОФАНДАГОН

Дар эҷодиёти шиғоҳӣ таронаҳое низ мавҷуданд, ки андар нохушиҳои умр ва меҳнати тоқатфарсову миёншикан гуфта шудаанд.

Таронаи бофандагон аз ин қабил таронаҳост, ки ғамангез садо медиҳанд. Дар он зане аз рӯзгори нохуш ва

азоби бандагӣ ва гаронии кор ва бекадри касби бофандагӣ
бо сӯзу гудоз ҳарф мезанад. Ин тарона як навъ шикоят-
номаест аз рӯзгори талх ва сангини бофандагон ва косибон:

Дилакам зардоб шуд аз чак-чақи бофандагӣ,
Чашмакам пуроб шуд аз риштаҳои кандагӣ.
Аз сахар то шом почак мезанам дар чах-чаҳак,
Қоматам дар тоб шуд аз қору бори зиндагӣ.

Рӯз то шом дастҳам дар дамғаҳам чак мезанад,
Субҳ то шом кампири бечора вақ-вақ мезанад.
Субҳи содиқ устокор дарвоза тақ-тақ мезанад,
Рангакам бетоб шуд дар зери бори зиндагӣ.

Ҳафтаи аввал дучарха нимча ресмон тофтам,
Ҳафтаи дуюм ба зӯр як чӯра карбос бофтам,
Аз фурӯши устокор як эни арзон ёфтам,
Туф кунед, эй дӯстон, бар рӯи ин ёбандагӣ.

Духтари бемор дар кунҷак кашокаш мекунад,
Кампир аз баҳри пиёба дег оташ мекунад,
Бачаяк аз гушнагӣ по мезанад, ғаш мекунад,
Танакам абгор шуд аз куртаҳои ҷандагӣ...

Савол ва супориш

1. Гуяндан таронаи боло аз чӣ шикоят ва ҳикоят кардааст?
2. Аз тарона бар меояд, ки офарандаи он аҳли касби бофанда аст, пас чаро зиндагии ӯ чунин тоқатфарсост? Қисмҳои таронаро аз ҷиҳати мазмун ба ҳам киёс намуда, хулосаатонро баён намоед.
3. Оё имрӯз ҳам аҳволи бофандагон ҳамин тавр аст?
4. Таронаро аз бар кунед.

ТАРОНАИ БАҲОР

Дар таронаи **Баҳор** айёми шукуфа ва баҳори хучастапай бо ҳазорон бўи хушу рангомезихояш тасвир ёфтааст. Қахрамони ин тарона, ки аз зиндагӣ шояд масрур бошад ва аз бешу ками рӯзгор ғаме надорад, баҳорро зебову нозанин дида аз фарорасии он мужда медиҳад.

Дар таронаи **Гандум** бошад, манзара тамоман дигар аст. Гандум ба забон омада нола мекунад. Нола мекунад аз он, ки чӣ сон пастиву баландиҳои умрро паси сар карда, аз ҷавонӣ ба пирӣ мерасад. Чӣ сон азобаш доданд, ба кучоҳо афтод, чӣ кард ва оқибат баъди азобҳо ҳамнафаси оташи сӯзон гашта нон шуд ва шоистаи ҳар дастархон гашт.

БАҲОР

Мужда, ки омад баҳор,
Сабзаву гул бешумор.
Оби фаровон ба боғ,
Гашта равон дар канор.
Гунчаву парвона шуд,
Зинда ба бўи баҳор
Булбули обӣ кунад,
Гулгула дар ҷӯйбор.
Карда шукуфа ба боғ,
Дарахти себу анор.
Бар лаби оби равон,
Сояи беду чанор.
Ку-кузанон фохта,
Нишаста бар шохсор.
Бар шохи сарви баланд,
Нола кунад зор-зор.
Зи хона мӯру малах,
Гашта равон сӯи кор,
Ту ҳам бидав пушти кор,
Ҳастӣ агар хушёр.

1. Баҳор чӣ хел фасл аст? Дар бораи баҳор боз кадом суруду таронаҳоро медонед?
2. Шеърро хонда маънидод кунед.
3. Дар мавзӯи «**Омад баҳор**» ишро нависед.
4. Шеърро аз ёд кунед.

ГАНДУМ

Гуфт гандум саргузашти худ чунин:
«Будам аввал дар адам¹ манзилгузин².
Баъд аз он дар хокзорам коштанд,
Бе анису мӯниси бигзоштанд.
Боди тунде бар сари сабзам вазид,
Шуд чавонӣ, навбати пирӣ расид.
Сар чудо кард аз танам деҳкон ба дос,
Коҳ гардидам, бипӯшидам палос.
Поймоли гов гаштам ногаҳон,
То шудам, алкисса, дар бори харон.
Гаҳ мукайид³ дар буни анбон⁴ шудам,
Гоҳ дар ғирбол⁵ саргардон шудам.
Бар сарам гардид санги осиёб,
То баромад гардам аз чони хароб.
Муштҳо хӯрдм ба ҳангоми хамир,
То ниҳодам пой берун аз фатир.
Баъд аз он дар оташи сӯзон шудам,
Нон шудам, шоистаи ҳар хон шудам.

¹ Адам – олами нестӣ, нобудӣ.

² Манзилгузин – ҷойгир.

³ Мукайид – банд.

⁴ Буни анбон – ҳалтаи ҷармин.

⁵ Ғирбол – элак.

1. Шеърро қироат кунед ва муайян намоед, ки дар кадом шакл эҷод гардидааст?
2. Гандум аз чӣ менолад? То ба кучост роҳи ӯ?
3. То нон шудану шоистаи дастархон шудан гандум чӣ азобхоро аз сар гузаронд?
4. Дар бораи нон ва қадру кимати он ҳикоя нависед.
5. Шеърро аз бар намоед.

БАДЕҲА

Бадеха як навъи сурудҳои халқӣ ба ҳисоб меравад. Бадехаро суруди ишқии ҳазломез низ номидан мумкин аст, зеро аксарияти бадехаҳо дар мавзӯи ишқ, бо оҳанги ҳазлу шӯхӣ эҷод гардидаанд. Одатан бадехаҳо аз тарафи ду кас гуфта шуда, дар маърақаҳои хурсандии тӯй ва зиёфат дар ҳузури тамошобинон иҷро мешаванд. Иҷрокунандагони бадеха ҳатман бояд зану мард бошанд. Ҳангоми сурудани бадеха рақс ва ҳар гуна ҳаракатҳои шавқовар, ишораҳои маънодор ба воситаи чашму абрӯ, ҳаракатҳои гуногуни бадан /пайкар/ ва мусиқии шӯх шартӣ асосист.

Ҳаҷву ҳазл дар бадеха мавқеи калон дорад. Дар бадехаҳои халқӣ ҳаҷв қардани урфу одатҳои бади ҳаёти шахсии оилавӣ, муносибати модару духтар /ё падару духтар/, додару хоҳар, чавону духтари ошиқ ва монанди инҳо тасвир карда мешавад. Бадехаҳои машҳур ва маъмул зиёданд. Дар яке аз бадехаҳои машҳур–Гулпарӣ ҳазли нарму форамро мушоҳида қардан мумкин аст, ки ошиқи бадрашк аз маъшуқаи худ бадгумон шуда, изтиробу ташвиш зоҳир менамояд. Маъшуқаи танноз бо суҳанони нарму гуворо ӯро ором мекунад.

Писар:

Гулпарӣ, райҳонпарӣ,
имшаб лаби бомат кӣ буд?

Духтар:

Ҷон-акаҷон, касе набуд,
атторбачек омада буд,
Атторбачек омада буд,
ӯсмаи тар оварда буд.

Духтарҳо:

Атторбачек омада буд,
ӯсмаи тар оварда буд.

Ҳама:

Ҷигӣ-ҷигӣ ҷангаш макун,
зулфакоша қайчӣ макун.

Писар:

Гулпарӣ, райҳонпарӣ,
дишаб ба долонат кӣ буд?

Духтар:

Ҷон-акаҷон, касе набуд,
заргарбачек омада буд,
Заргарбачек омада буд,
гӯшвори зар оварда буд.

Духтарҳо:

Заргарбачек омада буд,
гӯшвори зар оварда буд.

Ҳама:

Ҷигӣ-ҷигӣ ҷангаш макун,
зулфакоша қайчӣ макун.

Писар:

Гулпарӣ, райҳонпарӣ,
дишаб ба чорбоғат кӣ буд?

Духтар:

Ҷон-акаҷон, касе набуд,
боғбонбачек омада буд.

Богбонбачек омада буд,
дастаи гул оварда буд.

Хама:

Чигӣ-чигӣ чангаш макун,
зулфакоша қайчӣ макун.

Писар:

Эй бути паймоншикан,
ин расма кай бардоштӣ,

Духтар:

Ин қадар чабру ситам бар ман раво медоштӣ.

Савол ва супориш

1. Бадеха чист? Дар бораи фарқи бадеха ва дигар намудҳои адабии маълумот диҳед.
2. Ба хотир биёред, ки ин бадехаро дар иҷрои кӣ хошонидаед ва онро ба пуррагӣ нақл намоед.
3. Ҳангоми сурудани бадеха кадом ҷиҳатҳои зоҳирии иҷрокунандагон диққатҷалбкунанда ва хотирнишин аст?
4. Мазмуни бадехаро гӯед.

ШОҲДУХТАР

Шоҳдухтар, шакардухтар, шоҳи духтарон!
Абрукат ба ман бинму, шавам ба ту гулом!
Абрукам чӣ мебинӣ, ёри бадгумон!
Дар бозор ўсма надидӣ? Ин ҳам мисли ҳамон.
Шоҳдухтар, шакардухтар, шоҳи духтарон!
Чашмакат ба ман бинму, шавам ба ту гулом!
Чашмакам чӣ мебинӣ, ёри бадгумон!
Дар бозор сурма надидӣ? Ин ҳам мисли ҳамон.
Шоҳдухтар, шакардухтар, шоҳи духтарон!
Рӯякат ба ман бинму, шавам ба ту гулом!
Рӯякам чӣ мебинӣ, ёри бадгумон!
Дар бозор кулча надидӣ? Ин ҳам мисли ҳамон.

1. Мазмуни сурудро гуфта диҳед.
2. Ба назари шумо ҳаракатҳои духтар ва писар хангоми иҷрои ин суруд чӣ гунаанд?
3. Чаро духтар рӯяшро ба писар нишон намедихад?
4. Ин сурудро аз ёд кунед.

РУБОЙ ВА ДУБАЙТӢ

Рубой калимаи арабӣ буда, маънои чорро ифода мекунад. Яъне порчаи тараннумие, ки аз чор мисраъ иборат аст, рубой ном дорад. Дубайтӣ аз навъҳои қадимаи шеърӣ тоҷикӣ буда, он ҳам чормисраӣ мебошад. Одамон ба воситаи рубой ва дубайтиҳо дар бораи масъалаҳои гуногуни зиндагӣ фикру мулоҳизаҳои худро баён мекунанд.

Мавзӯи рубоӣҳои халқӣ ва дубайтиҳо гуногун аст: ғарибӣ, шикоят аз зулм, фироқи дурӣ, орзую умеди дидорбинӣ аз ёру дӯст, ишқу муҳаббат ва ватандӯстӣ. Дар рубой ва дубайтиҳо табиат низ ситоиш меёбад.

Дар рубой ва дубайтиҳо фикру хаёл, имконият, ҳасрат, ранҷиш, рашк, ғазабу эътироз изҳор мегардад ва ҳамаи он лаҳзаҳои зиндагӣ, ки ба дилҳо таъсире мегузоранд, тасвир мешаванд. Чунончи:

Аз хона баромадум бозӣ-бозӣ,
Баста бурдан маро сағони қозӣ.
Тирон бошаву қўшакамоне созӣ,
Бар синаи золимон ту тир андозӣ.

Рубоӣҳои халқии тоҷикӣ ва дубайтиҳо аз ҷиҳати гуногунмазмунӣ ғоянокии худ мавқеи калон дошта, яке аз жанрҳои машҳуртарини назми лирикии халқӣ ба ҳисоб мераванд.

Рубой ва дубайтиҳо аз ҷиҳати шакл ва сохти худ аз дигар намудҳои назми халқӣ бо кўтоҳӣ, рехтагию суфтагӣ ва хушоҳангӣ фарқ мекунад.

Таркиби бештари рубоихои халқӣ ба тариқи зайл қофиябандӣ мешаванд: ааба, яъне мисраи якуму дуюм ва чорум ҳамқофия буда, мисраи сеюм озод аст. Ғайр аз ин, рубоихои халқӣ ба тариқи аабб, аааа, яъне баъзан ҳар ду мисраъ ва гоҳе ҳар чаҳор мисраъ бо як қофия омада метавонанд. Дар рубоиёти халқӣ радиф бештар истифода бурда мешавад. Қофиябандии дубайтӣ асосан ааба буда, бо аааа ва абвб низ эҷод мешаванд.

Савол ва супориш

1. Рубоӣ чист?
2. Тарзҳои қофиябандии рубоиёти халқӣ ва дубайтихоро гуфта диҳед.
3. Нақшаи зерро омӯzed ва онд ба радифу қофияҳо анде-шаатонро баён кунед

Нақшаи қофия ва радиф дар рубоихо ва дубайтиҳои халқӣ

Шакли пурраи рубоихо ва дубайтиҳои халқӣ	Калимаҳои ҳамқофия	Соҳти қофия	Радиф
Сари кӯҳи баланд буд хонаи ман, Фалак тире задаст бар шонаи ман. Фалак тире задаст, пайкон надорад, Ба ҳасрат пур шудааст паймонаи ман.	«хона» «шона» «паймона»	а а б а	Калимаи «ман» радиф аст.
Дар ғарибӣ гашта-гашта ранги зард овардаам, Ранги зардамо ба пеши аҳли дард овардаам. Ранги зардамо бубину аз хазонам ёд кун, Бар сари кабрам нишину як даме фарёд кун.	«зард» «дард» «ёд» «фарёд»	а а б б	Калимаи «оварда- ам» ва «кун» радиф шуданд.

ҒАРИБӢ

Лаънат ба касе, ки аз ватан канда шавад,
Афтад ба гарибию ба кас банда шавад.
Чархи фалаке гардаду ояд ба ватан,
Ин мурдаи садсола зи нав зинда шавад.

Ай хуна баромадум, чашмум ба намай,
Чашмам ба намасту дилакам пураламай.
Мардум меган ба дилакут чӣ аламай?
Ин доғи мусофирӣ гирдобӣ гамай.

Сарчашмаю боғи булбулонай ватанум,
Хушбоду ҳавою бустонай ватанум.
Як бор агар бод барад бар ватанум,
Дил пора кунум, ёди ғарибӣ накунам.

Мо булбули мастем, чаман нест моро,
Мо марди мусофирем, ватан нест моро.
Ин умри азиз беватан мегузарад,
Кардем сафари дуру кафан нест моро.

Дар ғарибӣ агар марг расад бар баданум,
Ку модари дилсӯз, ки дӯзад кафанум.
Товути маро ҷои баландӣ мунед,
Шояд, ки расад бӯи ватан дар баданум.

Эй очаи чун, чуба калонум кардӣ,
Ширум додию ситам ба ҷонум кардӣ.
Аввал ба азизиҳо калонум кардӣ,
Охир ба ғарибиҳо равонум кардӣ.

Эй кафтари сарсафед, болат канда,
Ту ёраки нав гирифтӣ, дар лаб ханда.

Сазои сарам, ки дар ғарибӣ мурдам,
Ёдам накунӣ, ки мурдаам ё зинда.

Чонона, баҳор шудай, кай меой?
Вақти гули хор шудай, кай меой?
Ту ваъда ба барфои зимистон додӣ,
Барфо ҳама об шудай, кай меой?

Имрӯз манам гандумаки сабз ба дашт,
Ҳайфи умрам, ки дар ғарибӣ бигзашт.
Хешони ватан, агар маро ёд кунед,
Қавру ситами замона имсол гузашт.

Хоки Ватан аз тахти Сулаймон хуштар,
Хори Ватан аз лолаву райҳон хуштар.
Юсуф, ки ба Миср подшоҳӣ мекард,
Эй кош гадо буд, ба Канъон хуштар.

Шамолак мевазад бар барги гандум,
Мусофир гаштаам дар шаҳри мардум.
Мусофирӣ маро дилгир кардаст,
Фалак бар гарданам занҷир кардаст.

Дар шаҳри мусофирӣ дилам ҳаст хичил,
Бечораю бекасам, биё дастам гир.
Не дӯсти наздик дораму не ёри қарин,
Дар мулки шумо мисоли ман нест факир.

Имшаб чӣ шабе насихатам дод падар:
Зинҳор ба кӯи нокасон ранҷ мабар.
Гар ранҷ барӣ, ба мардуми асл бубар,
То ранҷи ту зоеъ нашавад, ҷони падар!

Нохонда марав ту бар сари хони касе,
Беқадр шавӣ, агар хӯрӣ нони касе.
Як порчаи нони қоқу як косаи об,
Беҳтар зи ҳазор мурғи бирёни касе.

1. Ҳисси ваҳдат, дӯстӣ ва ватанхоҳии мардум дар ин рубоиҳо ва дубайтиҳо чӣ тавр ифода ёфтааст?
2. Ин рубоиҳо ва дубайтиҳо ба шумо чӣ таассурот бахшид?
3. Оё дарк кардед, ки дур аз Ватан будагон чӣ зиндагӣ доштаанд?
4. Бо ёрии муаллим ба чанд рубоӣ ва дубайтӣ шарҳ нависед.
5. Рубоиҳо ва дубайтиҳоро /интихобан/ аз ёд намоед.

САНЪАТИ ТАКРОР

Дар баъзе мавридҳо дар порчаи назмӣ ягон калима ё ибора дар як ё якчанд байт гаштаву баргашта такрор меёбад. Ин чиз барои беҳтар зоҳир гаштани фикри асосӣ ёри мерасонад.

Масалан, чанд байт аз як ғазали Лоҳутӣ:

Танида ёди ту дар тору пудам, меҳан, эй меҳан!
Бувад лабрес аз ишқат вучудам, меҳан, эй меҳан!
Ту будам кардӣ аз нобудию бо меҳр парвардӣ,
Фидои номи ту буду набудам, меҳан, эй меҳан!
Фузунтар гармии меҳрат асар мекард, чун дида,
Ба ҳоли пуразобат мекушудам, меҳан, эй меҳан!
Ба ҳар маҷлис, ба ҳар зиндон, ба ҳар шодӣ,
ба ҳар мотам,
Ба ҳар ҳолат, ки будам, бо ту будам, меҳан,
эй меҳан!

Тавре ки мебинем, дар ҳар байти ин шеър калимаи **меҳан** – Ватан ду бор такрор шуда омадааст, ки фикри шоирро таъкид менамояд.

Мо ҳеч, замона ҳеч, дунё ҳама ҳеч,
Эй ҳеч, зи баҳри ҳеч бар ҳеч мапеч.
Донӣ, ки зи одамӣ чӣ мемонаду бас,
Меҳр асту муҳаббат асту боқӣ ҳама ҳеч.

Сад масчиду сад работ обод кунӣ,
Сад банда ба зар харида озод кунӣ.
Сад сол ба рӯза бошию шаб ба намоз,
Беҳ з-он набувад, ки як диле шод кунӣ.

Санъати суолу ҷавоб яке аз намудҳои волои воситаи тасвир дар адабиёти шифоӣ ва хаттист. Ин санъат барои баён намудани эҳсосоти баланди қалбӣ ба эҷодкор кӯмаки калон мерасонад. Таърихи ин санъат басо қадима буда, ба ҳазорсолаҳо мерасад. Шояд нахустин бор устод Рӯдакӣ ба ин санъат шеър эҷод намудааст. Чунончи:

Омад бари ман!

- Кӣ?

- Ёр!

- Кай?

- Вақти сахар!

Тарсанда зи кӣ?

- Зи хасм.

- Хасмаш кӣ?

- Падар!

Ё шайх Камоли Хучандӣ гуфтааст:

Гуфтам: Малакӣ ё башарӣ? Гуфт, ки: Ҳар ду,
Кони намакӣ ё шакарӣ? Гуфт, ки: Ҳар ду.

ЧИСТОН

Чистон яке аз навҳои машҳури эҷодиёти шифоии халқ аст. Чистонро дар адабиёт лугат низ меноманд. Калимаи

чистон аз **чист он** сохта шудааст. Таърихи чистон аз замонҳои қадим ба мо маълум аст.

Дар давраҳои қадим одамон бисёр чизҳоро дар гирду атрофи худ ва дар табиат медиданд ва ҳислату рафтори онҳоро дақиқкорона ба мушоҳида мегирифтанд. Мисол, осмонро ҷодар мегуфтанду ситорагонро ба танга ташбеҳ мекарданд. Ё худ мегуфтанд, ки чист он, ки дасту по надорад, дарвоза мекушояд. Баъд аз лаҳзае ҷавоби чистон ёфт мешуд /бод/. Ҳамин тавр, тадриҷан бо тақозои даври замон мазмуни чистонҳо низ вусъат ёфт ва ҷаззобу рангин гардид, ба ҳар як ашё ва ҳодисаи табиату ҷомеа нигариста, дар боби он чистон меофариданд, ки аломатҳо ва нишонаҳои онро дарёфтани оқилоӣ ва хирадмандиро тақозо дорад.

Саромадони назми классикии тоҷик аз Рӯдакӣ сар карда, дар эҷодиёташон ин воситаи тасвириро фаровон истифода бурда, онро боз ба халқ баргардонидаанд.

Шоирон аз эҷодиёти халқ илҳом гирифта бисёр чистонҳои дилҷасп ва пурмазмун гуфтаанд, ки то ҳол дар байни мардум машхуранд. Масалан, дар эҷодиёти устод Рӯдакӣ, Носири Хусрав, Восифӣ, Ибни Ямин ва дигарон чистон хеле фаровон ба назар мерасад. Шоирони муосир низ ба чистонгӯиву чистонёбӣ маҳорати беандоза доранд, аз қабиле А. Лоҳутӣ, С. Ҷавҳаризода, М. Миршакар, В. Асрорӣ, У. Раҷаб ва дигарон.

Тарзҳои эҷоди чистон. Дар чистон аломат ва хусусиятҳои аниқу муайяни ин ё он ашё ба воситаи **киноя, маҷоз, муболиға, ташбеҳ** ва ғайра баён мешавад.

Аз хеш хешат биам,
Дуру дарвешат биам.
Эй бобии мӯйсафед,
Аз ҳама пешат биам.

(**зимистон**)

Дар шаби тор нисфи фатир,
Атрофи он арзанҳамир.

(**моҳу ситора**)

Шоҳе дидам, ки ҳафт кишвар дорад,
Сесада ҳараму ду моҳи анвар дорад.

(ҳафта ва 365 рӯз)

Ҳамдаме дорам, ки беовоз сӯҳбат мекунад,
Бе даҳону бе забон нақлу ривоят мекунад.
Ҳушу ақлу завқ афзун мекунад гуфтори ӯ,
Аз кадомин фан ки хоҳӣ, ӯ ҳикоят мекунад.

(китоб)

Кист мунаввар сохт олавро?
Кист донишвар сохт одаввро?

(муаллим)

Гуле бошад, ки он беҳор бошад,
На дар дашту на дар бозор бошад.
На ӯро кас ҳарад, на кас фурӯшад,
Ҳамеша дар сараш бозор бошад.

(илм, дониш)

Субҳ дамид,
Бог сермева шуд.

(мактаб)

Мисли тарбуз лӯндаву аммо нарӯяд аз замин,
Бе замин аммо намешуд шакли вай тарбуз барин,
Гар ту ҳастӣ бохабар аз илму олам, чист он?
Бе ҳамон ҳаргиз надонӣ рӯи олам инчунин.

(глобус - кураи арз)

Рангобаранг дастархон
Дар вай тамоми осмон.

(харита)

Об мехӯрад, даранда нест,
Лачом дорад, даванда нест.
Бор мекашад монанди фил,
Тез меравад, паранда нест.

(ҳавопаймо)

Шутур қатори гулдор,
Баландовози мағрур.
На чав хӯрад на гандум,
Кашонад моли мардум.

(поезд)

Як саволе аз ту дорам, эй чавони бохунар,
Дар биёбоне бидидам як аҷоиб ҷонвар.
Мӯрпою морчаши, лайлакпару аждаршикам,
Филгардан, шерсина, уштурзону, аспсар.

(малах)

Чист он гунбазе, ки ӯ бедар,
Андарун духтарон бувад яксар.
Ҳоли он духтарон агар пурсӣ,
Ҳама хуниндиланд дар чодар.

(анор)

Чист он лӯъбат, ки дорад сад синон болои сар,
Безабон, бечашму гӯшу ҷон, дорад болу пар,
Одамӣ ӯро ба қачханҷар кунад забту ҳалок,
Аз акиби ҳар синонаш лаълу дур ояд бадар.

(хӯшаи гандум)

Як гиёҳе дар замин рӯяд, ки онро ҳар хӯрад,
Гар ба дасти шох афтад, мулки Искандар хӯрад.
Рафтаниш роҳи сафед, қай карданиш хуни сиёҳ,
Аз давидан гар бимонад, бар сараш ханҷар хӯрад.

(найқалам)

Уштури гардандароз,
Меравад дуру дароз.
(дарё)

Аз осмон афтад намешиканад,
Аз дарахт афтад мешиканад.
(барф)

Меравад, меравад роҳи худро гум намекунад.
(дарё)

Сандуки саҳти яктана,
Тақя нақун, мешикана.
(яҳ)

Болои бом
Шӯлапазон
(жола)

Тез омаду тез омад,
Рӯ рӯи санг хез омад.
(сел)

Саволу супориш

1. Ҷавобхоро муқоиса намуда, то кадом дараҷа маҳорати баланди муаллифони ҷистонхоро фаҳмонед.
2. Ҷаро дарёро ба **уштури гардандароз** монанд кардааст?
3. Монанд намудани як чиз ба чизи дигарро чӣ меноманд?
4. Аз байни ин ҷистонҳо кадомаш ба шумо бештар маъқул шуд? Барои чӣ?
5. Боз шумо дар бораи **яҳ, дарё, барф** чӣ хел ҷистонхоро медонед?

Ҷистон – **булбулакони** аз саволу ҷавоб иборат аст. Савол дар доираи асбоби рӯзгор ва ё ҳамон маҳал дода мешавад. Ҷавоби ҷистон – булбулакони он қадар душвор нест. Аслан

чистон – булбулакон хангоми хоб аз чониби модар ё биби гуфта мешавад ва хурдтаракон бо як самимияти ба худ хос ба он ҷавоб мегӯянд. Чунончи:

Саволдиҳанда: Чистон булбулакон хонаи кӣ?

Ҷавобдиҳанда: Чанд марду чанд зан?

Саволдиҳанда: Панҷ марду ду зан.

Сипас, ҷавобдиҳанда фикран аҳли оилаи ҳар як хонадони деҳаро аз лавҳи хотир мегузаронад ва ҳайати лозимро пайдо менамояд ва посух медиҳад: Хонаи Абдулло, чунки онҳо ба хамин шумор зиндагӣ доранд.

Чистон – булбулакон дар шаклҳои дигар низ гуфта мешавад. Масалан:

Султон кучо, тағ-тағи бед,

Султон кучо, тағ-тағи тут,

Чӣ меҳӯрад гураи тут.

Султон кучо...

Чӣ меҳӯрад ...

Ва ё

– Чӣ парид? – Мурғ парид!

– Чӣ парид? – Кабк парид!

– Чӣ парид? - ...

Хангоми накли афсонаҳо барои мағлӯб кардани ҳариф баъзан саволҳои муаммодор ва норавшан гузошта мешаванд, ки ин мушкилот боиси пайдо шудани **чистон-масъалаҳо** мегардад.

Дар чистон-масъалаҳо он чӣ пеши назари гӯянда аст, пинҳон мемонаду танҳо ишорае ҳалли онро металабад:

Агар булбул ба гул як-як нишинад, як булбул зиёди мекунад ва агар булбул ба гул ду-ду нишинад, он гоҳ як гул боқӣ мемонад. Ҳар кадом чанд адад будааст?

Ҷавоб: Булбул 4 адад ва гул 3 адад будааст.

Савол ва супориш

1. Чистонҳои халқиро ба чанд намуд ҷудо кардан

- мумкин аст?
2. Калиман чистон ва баромади таърихи онро гӯед.
 3. Чистон-афсона чӣ гуна аст?
 4. Дар чистонҳо кадом санъатҳои бадеӣ кор фармуда мешаванд?
 5. Кадом афсонахоро медонед, ки чистон-масъала доранд?
 6. Дикқат кунед, дар поён кадом намуди чистон оварда шудааст?

Подшоҳе меҳост бо роҳи баҳр ба сафар барояд. Посбоне ба назди шох омад, заминро бўсиду гуфт:

– Эй подшоҳи олампаҳ, ба сафар баромадани шумо дар ин се рӯз хайр нест. Мавкуф бигузored ин сафарро.

Шох гуфт:

– Аз кучо медонӣ?

Посбон гуфт:

– Хобе дидам, ки дар баҳр тӯфони азиме хеста...

Подшоҳ дар сафар таъхир кард, то се рӯз гузашт.

Пас он подшоҳ посбонро наздаш хонд ва инъомҳо дод ва ҳамчунин фармуд, ки ҳабсаш кунанд.

Чаро шох чунин рафтор кард?

7. Ҷавоби ин масъаларо ёбед.

8. Чистонхоро ҳифз кунед.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ РАМЗУ КИНОЯ. МАЪНОИ АСЛИ ВА МАҶОЗИИ КАЛИМАҲО

Киноя маънои зид ва муҳолиф, қасд карда гап задан мебошад. Масалан, баъзан чунин суҳанро мешунавед.

Дара задам – девор кафид.

Ин суҳан дар ҳаққи одами қачфаҳме, ки ҳақиқати гапро нафаҳмида ғавғо мебардорад, гуфта шудааст. Ин кинояи нозуки халқӣ мебошад.

Дар назм ҳам баъзан суҳанҳои кинояомезро истифода мебаранд. Масалан, аз эҷодиёти Мирзо Турсунзода байтеро меорем.

Вақти он аст, ки ин «мехмон»
Тарк кунад кишвари Ҳиндустон.

Дар ин порча калимаи «мехмон» киноя аст, аз хамин сабаб ба нохунак гирифта шудааст. «Мехмон» гуфта шоир истисморгарони хориҷиро меномад, ки ба Ҳиндустон бетаклиф омада ин халқро бо зӯрӣ ба зерӣ асорати худ гирифтанд.

Калимаҳо дар нутқ на танҳо ба маънои аслии худ, балки ба маънои маҷозӣ низ истифода мешаванд. Агар калима ба маънои аслии худ кор фармуда шуда бошад, онро маънои аслии калима меноманд. Баъзан калимаҳо маъноҳои дигарро низ ифода мекунанд. Масалан, ба чанд зарбулмасал таваҷҷӯҳ кунед: «Дасти одамизод гул аст», «Дониш чароғи ақл аст», «Номи баланд беҳ аз боми баланд» ва ғайра. Дар ин мисолҳо калимаҳои **гул**, **чароғ**, **баланд** ба маънои аслии худ не, балки ба маънои маҷозӣ кор фармуда шудаанд. Гулро чун рустани ҳама медонем, вале дасти одамро чун гул танҳо тасаввур намудан мумкин аст. Дар ин зарбулмасал дасти меҳнатии одамро, ки аз ӯҳдаи ҳамаи корҳои зебо мебарояд, гул номидаанд. Ё ин ки номи баланд ба маънои бо корҳои хуб номи худро машҳур кардан омадааст. Яъне калимаи «**баланд**» ба маънои ғайриаслӣ кор фармуда шудааст.

Ба маънои ғайриаслӣ кор фармуда шудани калимаҳо ва ибораҳо **маҷоз** меноманд.

Калима ва ибораҳои маҷозӣ хеле маъмуланд. Маҷозан кор фармудани калима нутқро зебо ва пуртаъсир месозад.

Савол ва супориш

1. Нақли мухтасар тартиб дода, дар он ибора ва ё зарбулмасали маҷоз доштаро истифода баред.
2. Аз байти додашуда калимаҳои маҷозиро муайян кунед:

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад.

Ҳофизӣ Шерозӣ

УНСУРУЛМАОЛИИ КАЙКОВУС

Унсурулмаолии Кайковус дар аввалҳои асри XI (тақрибан солҳои 20-уми он) дар вилояти Кӯхистони Эрони Шимолӣ таваллуд шуда, то солҳои навадум умр ба сар бурдааст. Ному насаби ӯ Унсурулмаолӣ Кайковус ибни Искандар ибни Қобус ибни Вушмгир ибни Зиёр аст. Дар бораи зиндагиномаи ин донишманди носеҳ маълумоти казоие нест. Ҳаминаш маълум аст, ки бобо ва падари Унсурулмаолӣ аз ҷумлаи одамони маърифатноки замони худ будаанд. Аз ин сабаб Унсурулмаолӣ ҳам аз илму дониши замонаш хуб баҳрааманд шудааст.

Падараш кӯшиши зиёд ба харҷ дода донишмандони фанҳои гуногун ва хунарамандонро ба таълими фарзандаш ҷалб намудааст. Ва ин анъанаро Унсурулмаолӣ низ идома дода, барои тарбияи фарзанди худ – Гелоншоҳ насихатномае мураттаб месозад, ки бо номи «**Қобуснома**» маълуму машҳур аст. Хонанда аз мутолиаи ин асар шахси фозилу донишманд, ҷаҳондидаву хирадманд будани муаллифашро тасаввур хоҳад кард.

«**Қобуснома**» асари соф бадеӣ набуда, асосан асари тарбиявӣ мебошад. Он аз 44 боб иборат буда, ҳар боб ба масъалаҳои гуногуни ахлоқу одоб, расму оин, маишату рӯзгордорӣ, оилаву хонадорӣ, таҳсили илм, омӯзиши касбу ҳунар, санъату варзиш, сиёсату идораи мамлакат ва дигар масъалаҳои зиндагии инсон бахшида шудааст.

Дар бобҳои гуногуни «**Қобуснома**» Унсурулмаолӣ ҷоҳилӣ, фиреб, худписандӣ, бадгӯӣ, кинаву бахилӣ, риёву ситам барин хислатҳои зиштро маҳкум намуда, дӯстию рафокат, нақӯкориву ростӣ, ҷавонмардию саховатмандӣ, фурутанӣю беозорӣ ва дигар фазилатҳои ҳамидаи инсониро ситоиш ва талкин мекунад.

Унсурулмаолӣ худ одами донишманд буд, бинобар ин ба

фарзандаш низ насихат мекунад, ки илму касбҳои гуногунро омӯзад, ки дар зиндагӣ ба кор оянд.

Нависандаи ҷаҳондида ва таҷрибаи зиндагиандӯхта таъкид мекунад, ки мактаби ҳаёт сабақҳои ибратбахш дорад ва аз онҳо бо маҳорат истифода бурдан ва дар таҷрибаи корӣ амалӣ гардондан мувофиқи матлаб аст.

Як худи номбар кардани мавзӯҳои баҳскардаи нависанда чӣ қадар доманадору барои зиндагӣ заруранд: андар шинохтани ҳаққи падару модар, андар фурӯтанӣ ва афзунии ҳунар, андар тартиби пириву ҷавонӣ, тартиби хӯрдан ва оини он, андар меҳмонӣ кардан ва меҳмон шудан, андар оини гармоба рафтан, андар амонат нигоҳ доштан, андар фарзанд парваридан, андар оини дӯст гирифтани, андар тиҷорат кардан, андар оину расми деҳқонӣ, андар оини ҷавонмардӣ ва ғайра.

Панду насихат ва ҳикояту ривоятҳои «Насихатнома» барои хурду бузург дар гузашта, имрӯзу фардо дастури амали ҳар як фарди равшанзамир ва инсони ботадбир хоҳад буд.

НАМУНАҲОИ ҲИКОӢТИ УНСУРУЛМАОЛӢ

САМАРИ НЕКӢ

Шунидам, ки дар он рӯзгор, ки Мутаваккил халифа дар Бағдод буд, ўро бандае буд Фатҳ ном, бағоят хубрӯю рӯзбех ва ҳама ҳунарҳову адабҳо омӯхта. Мутаваккил ўро ба фарзандӣ пазируфта ва аз фарзандони худ азизтар доштӣ. Ин Фатҳ хост, ки шино кардан омӯзад. Маллоҳон¹ биёварданд ва ўро дар Дачла² шино кардан ҳамеомӯхтанд ва ин Фатҳ ҳанӯз кӯдак буд ва бар шино кардан далер нагашта буд.

¹ Маллоҳ – устои шиноварӣ, киштирон.

² Дачла – номи дарёест дар Ироқ.

Ва аммо чунон ки одати кӯдакон бувад, аз худ менамуд¹, ки шино омӯхтаам. Як рӯз пинҳонӣ аз устод ба Дачла рафт ва андар об част. Ва об тез ҳамеомад. Фатҳро бигардонид.

Фатҳ чун донист, ки бо об басанда наёяд, худро ба об гузошт² ва бар рӯи об ҳамерафт, то аз дидаи мардум нопадид гашт. Чун вайро обпорае бибурд, бар канори Дачла сӯрохиҳои оббурда буд. Чун ба канори об ба сӯрохӣ бирасид, ҷаҳд кард ва даст бизад ва худро андар он сӯрох андохт ва он ҷо бинишаст ва бо худ гуфт, ки то Худой чӣ хоҳад. Бад-ин вақт боре худро аз ин оби хунхор ҷаҳонид ва ҳафт рӯз он ҷо бимонд.

Ва аввал рӯз, ки хабар доданд Мутаваккилро, ки Фатҳ дар об часту гарқа шуд, аз тахт фуруд омад ва бар хок нишаст ва маллоҳонро бихонд ва гуфт:

– Ҳар кӣ Фатҳро мурда ё зинда биёрад, ҳазор динораш бидихам. Ва савганд³ хӯрд, ки то он гоҳ ки вайро бар он хол, ки ҳаст, наёранд, ман таом нахӯрам.

Маллоҳон дар Дачла рафтанд ва гӯтта меҳӯрданд ва ҳар ҷой талаб мекарданд, то сари ҳафт рӯз иттифокан маллоҳе бад-он сӯрох расид. Фатҳро бидид. Шод гашту гуфт:

– Ҳамин ҷо бош, то завраке биёрам. Аз он ҷо бозгашт ва пеши Мутаваккил рафт ва гуфт:

Ё амиралмӯъминин, агар Фатҳро зинда биёрам, маро чӣ диҳӣ?
Гуфт:

– Панҷ ҳазор динори нақд бидихам.

Маллоҳ гуфт: – Ёфтам Фатҳро зинда.

Завраке биёварданд ва Фатҳро бибурданд.

Мутаваккил он чӣ маллоҳро гуфта буд, бифармуд, то дарвақт бидоданд. Вазирро бифармуд ва гуфт, ки дар ҳазинаи ман рав, ҳар чӣ ҳаст, як нима ба дарвешон деҳ.

Он гоҳ гуфт: – Таом оред, ки вай гуруснаи ҳафтрӯза аст.

Фатҳ гуфт: – Ё амиралмӯъминин, ман серам.

Мутаваккил гуфт: – Магар аз оби Дачла сер шудӣ?

¹ Аз худ менамуд – мепиндошт, ба худ боварӣ дошт, худнамой мекард.

² Худро ба об гузошт – худро ба ихтиёри об гузошт.

³ Савганд – қасам.

Фатҳ гуфт:– На, ки ман ин хафт руз гурусна набудам, ки ҳар рӯз бист то нон бар табаке ниҳода бар рӯи об фуруд омадӣ ва ман ҷаҳд кардаме, то ду-сето аз он нон баргирифтаме ва зиндагони ман аз он нон будӣ ва бар ҳар нон навишта буд: «Муҳаммад ибни Ал-Ҳусайн Ал-Аскоф».

Мутаваккил фармуд, ки дар шаҳр мунодӣ кунед, ки он мард, ки нон дар Дачла афканд, кист ва бигӯед, то биёяд, ки амиралмӯъминин ба ӯ некӯӣ хоҳад кард, то натарсад.

Чунин мунодӣ карданд, рӯзи дигар марде биёмад ва гуфт: – Манам он кас.

Мутаваккил гуфт:

– Ба чӣ нишон?

Мард гуфт: – Ба он нишон, ки номи ман бар рӯи ҳар нон навишта буд, ки Муҳаммад ибни Ал-Ҳусайн Ал-Аскоф.

Мутаваккил гуфт: – Нишон дуруст аст, аммо чанд гоҳ аст, ки ту дар ин Дачла нон меандозӣ?

Муҳаммад ибни Ал-Ҳусайн гуфт: – Як сол аст.

Мутаваккил гуфт: – Фарози ту аз он чӣ буд?

Мард гуфт: – Шунда будам, ки некӣ куну ба об андоз, ки рӯзе бар диҳад. Ва ба дасти ман некии дигар набуд. Он чӣ тавонистам кардан, ҳамекардам, то худ чӣ бар диҳад.

Мутаваккил гуфт: – Он чӣ шунидӣ, кардӣ, бад-он чӣ кардӣ, самара ёфтӣ.

Мутаваккил вайро дар Бағдод панҷ деҳ мулк дод.

Мард бар сари мулк рафт ва мӯхташам гашт ва ҳанӯз фарзандони ӯ дар Бағдод мондаанд...

Савол ва супориш

- 1.Чунин хусусияти худнамоӣ, ки Фатҳ доштааст, оё дар дигар бачаҳо ҳам ҳаст?
- 2.Оё ин рафтори хуб аст? Шумо чӣ баҳо медиҳед?
- 3.Амиралмӯъминин дар аҳду паймон чӣ гуна кас будааст?
- 4.Некӣ кардан чӣ гуна натиҷаҳо дорад?
- 5.Ҳикоятро бодикқат хонед, мазмунашро нақл кунед.

6. Бо супориши муаллим қисматҳои алоҳидаи ҳикояро аз бар намоед.

ПАНДИ УНСУРУЛМАОЛИ ДАР БОБИ НЕКӢ КАРДАН

Пас то тавони аз некӢ кардан маёсӣ ва худро ба некӯиву некӯкорӣ ба мардумон намоӣ ва чун намудӣ, ба хилофи намуда бош. Ва ба зуфон (забон) дигар мағӯӣ ва ба дил дигар мадор, то **гандумнамон чавфурӯш** набошӣ.

Ва андар хама корҳо дод аз худ бидеҳ, ки ҳар кӣ дод аз хештан бидиҳад, аз довар мустағнӣ (бениёз) бошад. Ва агар ғаму шодият бошад, ғаму шодӣ пеши мардумон пайдо макун ва бар ҳар неку бад зуд шодмону зуд андӯхгин машав, ки ин феъли кӯдакон бошад.

Ва ҳеҷ гоҳ касро бадӣ маёмӯз, ки бад омӯхтан дуввум бадӣ кардан аст. Агарчи бегуноҳ касе тӯро биёзорад, ту ҷаҳд кун, ки ӯро наёзорӣ, ки хонаи камзорӣ дар кӯи мардумист. Ва асли мардумӣ, гуфтаанд, ки камзорист.

Пас, агар мардумӣ, камзор бош ва дигар кирдор бо мардумон некӯ дор. Аз он мардум бояд дар оина нигарад, агар дидораи хуб бувад, бояд ки кирдориаш чун дидораи бувад, ки аз некӯ зиштӣ назабад.

Нашояд, ки аз гандум ҷав рӯяд ва аз ҷав гандум.

Савол ва супориш

1. Ҷаро нависанда ҳамеша некӢ карданро ҷидоят менамояд?
2. Таъбири «**гандумнамон чавфурӯш**» ҷӣ маъно дорад?
3. Ғаму шодиро танҳо ба кӣ метавон гуфт?
4. Шiori «**Гуфтори нек, пиндори нек ва рафтори нек**» ба мазмуни ин ҳикоя ҷӣ нисбате дорад?

ХИКОЯТ

Шунидам, ки ба рӯзгори Соҳиб (номи вазири подшоҳ пире буд ба Зангон факеху мӯхташам ва асҳоби шофеъӣ¹ муфтиву музаккир² ва музаккии³ Зангон буд. Ва чавоне буд алавӣ⁴ писари раиси Зангон. Ҳамчуни факеху музаккир буд. Ва пайваста ин ҳар ду бо якдигар дар мукошафат⁵ буданд. Бар сари минбар якдигарро таънаҳо заданд.

Ин алавӣ рӯзе бар сари минбар ин пирро кофир хонд. Хабар бад-он шайх бурданд. Вай низ бар сари минбар алавиро ҳаромзода хонд. Хабар ба алавӣ бурданд. Сахт аз ҷой бишуд. Дарҳол бархост ва ба шаҳри Рай рафт ва пеши Соҳиб аз он пир гила кард ва бигиристу гуфт:

– Нашояд, ки ба рӯзгори ту касе фарзанди расулро ҳаромзода хонад.

Соҳиб аз ин пир дар ҳашм шуд ва қосиде фиристод.

Ва ин пирро ба Рай оварданд ва ба мазолим⁶ бинишаст бо фукаҳо ва содот. Ва он пирро бифармуд оварданд ва гуфт:

– Эй шайх, ту марде аз ҷумлаи имомони шофеъӣ бошӣ ва марде олиму пир ва по ба лаби гӯр расида. Шояд, ки фарзанди расулро ҳаромзода хонӣ? Акнун ин, ки гуфти, дуруст кун, ё на, туро уқубат кунам ҳар чӣ балеғ бошад, то халқ аз ту ибрат гиранд ва дигар кас ин беадабиву бе ҳурматӣ накунад, чунон ки дар шаръ воҷиб аст.

Пир гуфт: – Бар дурустии сухани ман гувоҳи ман ҳам ин алавист. Дар нафси ӯ бех аз ӯ гувоҳ маҳо. Аммо ба қавли ман ӯ ҳалолзодаест пок ва ба қавли худ ҳаромзода.

Соҳиб гуфт: – Ба чӣ маълум кунӣ?

Пир гуфт: – Ҳама Зангон донанд, ки никоҳи падари ӯ бо

¹ Шофеъӣ – пайрави мазҳаби суннӣ.

² Музаккир – такроркунандаи дуоҳо, шайх.

³ Музаккии – закотдиҳанда.

⁴ Алавӣ – пайрави мазҳаби шиа.

⁵ Мукошафат – мубоҳиса дар қонуншиносии шарият.

⁶ Мазолим – додҳо.

модари ӯ ман бастаам. Ва ӯ бар сари минбар маро кофир гуфтааст. Агар ин сухан аз эътиқод гуфтааст, пас никоҳе, ки кофир бандад, дуруст набошад. Пас ӯ ба қавли худ ҳаромзода аст. Ва агар безътиқод гуфт, дурӯғгӯй бошад.

Пас пир гуфт: – Ба ҳама ҳол дурӯғгӯй аст ё ҳаромзода. Ва фарзанди расул дурӯғгӯй набошад. Чунон ки хоҳед, шумо ӯро ҳамехонед. Бешак аз ин ду бар як чиз бибояд истодан. Он алавлӣ саҳт хичил ғашт ва ҳеҷ ҷавоб надошт.

Ва ин сухан наандешида гуфт, то бар вай вубол ғашт.

Савол ва супориш

1. Ҳикояро хонед, тафсири калимаҳои номафҳумро аз китоби лугатҳо пайдо кунед.
2. Гӯед, ки ду қонундони дини ислом барои чӣ байни ҳамдигар душманӣ доштаанд?
3. Ҳақоратдиҳӣ фақеҳи ҷавонро ба чӣ аҳвол расонд?
4. Мантиқи ҷавоби фақеҳи пирро муҳокима кунед.
5. Бемавқеъ ва нодуруст сухан кардан чӣ зарар доштааст?
6. Фақеҳи ҷавон дар натиҷаи рафтори нодурусташ дар чӣ гуна ҳолат афтод?

ОДОБИ МУОШИРАТ ВА СУХАН КАРДАН

Эй писар, бояд ки мардум сухандону сухангӯй бувад ва аз бадон сухан нигоҳ дорад. Аммо ту, эй писар, сухан рост гӯй ва дурӯғгӯй мабош ва ҳештан ба рост гуфтан маъруф кун, то агар ба зарурат дурӯғе аз ту бишнавад, бипазирад. Ва ҳар чӣ гӯй, рост гӯй.

Аммо, бидон, ки сухан аз ҷаҳор навъ аст: яке надонистаниву нагуфтани ва яке ҳам донистаниву ҳам гуфтани. Ва яке гуфтанисту надонишани ва яке донистаниву нагуфтани...

...Ва он ки ҳам донистаниву ҳам гуфтанист, сухане бувад, ки салоҳи диниву дунёии ӯ ҳам бад-он баста аст ва ба ҳар ду ҷаҳон ба қор ояд, аз гуфтани шунидани он гӯянда ва

шунавандаро нафъ бувад. Ва он ки доништануво ноғуфтани, чунон бувад, ки айби муҳташама ё айби дӯсте туро маълум шавад, то аз тариқи ақл ё аз қори ҷаҳон туро таҳайюле бандад, ки он на шаръ бувад. Чун бигӯӣ, ё ҳаши он муҳташам туро ҳосил ояд, ё озори он дӯст, ё бими шӯридани ғавғову омма бувад бар ту, пас он суҳан доништанӣ буваду ноғуфтани.

Аммо аз ин ҷаҳор нафъ, ки гуфтам, беҳтарин он аст, ки ҳам доништануво ҳам гуфтани. Аммо ин ҷаҳор нафъ суҳан ҳар якеро ду рӯӣ аст: яке некӯ ва яке зишт.

Суҳан, ки бар мардумон намоӣ, нақутарин намоӣ, то мақбул бувад. Мардумон дараҷаи ту бишиносанд, ки бузургону ҳирадмандонро ба суҳан бидонанд, на суҳанро ба мардум, ки мардум ниҳон аст зери суҳани ҳеш. Ва суҳан бувад, ки бигӯянд ба иборате, ки аз шунидани он рӯҳ тоза шавад ва ҳамон суҳан, ба иборати дигар битавон гуфт, ки рӯҳ тира гардад.

Аммо суҳанро бузург дон, ки аз осмон суҳан омад. Ва ҳар суҳанро, ки бидонӣ аз ҷойгоҳ, он суҳанро дарег мадор ва ба ноҷойгоҳ (бемавқеъ) зоё мақун, то бар дониш ситам нақарда бошӣ.

Ҳар суҳан, ки бигӯянд, бишунав, лекин ба қор бастан машитоб. Ва ҳар ҷӣ гӯӣ, ба андеша гӯӣ ва андешаро муқаддами гуфтори ҳеш дор, то аз гуфта пушаймон нақардӣ, ки пешандешӣ дуввуми қифоят (қордонӣ) аст.

Ва аз шунидани ҳеҷ суҳан малул мабош, ақарат ба қор ояд ё на, бишунав, то дари суҳан ба ту баста нашавад ва ғоидаи суҳан ғоиба нақардад.

Ва сардсуҳан мабош, ки суҳани сард чун тухмест, ки аз вай душманӣ рӯяд. Ва ақарчи доно бошӣ, ҳудро нодон шумор, то дари омӯхтан бар ту қушода гардад.

Ва ақарчи суҳандон бошӣ, қамтар аз он намоӣ, ки донӣ, то ба вақти гуфтор пиёда намонӣ. Ва бисёрдону қамгӯӣ бош, на қамдону бисёргӯӣ, ки гуфтаанд, ки қомӯшӣ дуввуми саломатист ва бисёр гуфтан дуввуми беҳирадӣ.

ХИКОЯТҲО ДАР БОБИ ПИРИВУ ЧАВОНИ

ДАРЗӢ ДАР КӢЗА

Дар шаҳре марде дарзӣ буд. Бари дарвозаи шаҳр дӯкон доштӣ бар гузари гӯристон. Ва кӯзае дар меҳе овехта буд ва ҳавасаш он будӣ, ки ҳар чанозае, ки аз дари шаҳр берун бурдандӣ, вай санге дар он кӯза афкандӣ ва ҳар моҳе ҳисоби он сангхоро кардӣ, ки чанд кас берун бурданд ва он кӯзаро тухӣ кардӣ ва боз санг ҳаме дарафкандӣ. То рӯзгоре баромад, дарзӣ низ бимурд. Марде ба талаби дарзӣ омад ва хабари марги ӯ надошт. Дари дӯконаш баста дид. Ҳамсои ӯро пурсид, ки ин дарзӣ кучост, ки ҳозир нест. Ҳамсоя гуфт, ки дарзӣ низ дар кӯза афтод!

Савол ва супориш

1. Дарзӣ бо кадом мақсад ба кӯза санг меандохтааст?
2. «Дарзӣ низ дар кӯза афтод» гуфтани ҳамсоя чӣ маъно дошт?
3. Барои ҳама гузарон будани дунёро нависанда чӣ тавр баён кардааст?
4. Мундариҷаи ин ҳикояро бо чунин рубоии Умари Хайём муқоиса кунед:

Дар корғаҳи кӯзагаре будам дӯш,
Дидам ду ҳазор кӯза гӯёву ҳамӯш.
Ногоҳ яке кӯза баровард хурӯш:
«Ку кӯзагару кӯзахару кӯзафурӯш?»

5. Ҳикоятро аз бар кунед ва ба таври бадеӣ қироят намоед.

ПУРСИШИ НОҶОЯ

Шунидам, ки пире буд садсола, пуштакӯзу дут¹ гашта ва бар асо така карда меомад.

¹ Пуштакӯзу дут – ҳамидақомат.

Чавоне ба тамохара¹ вайро гуфт:

– Эй шайх, ин камонак² ба чанд харидӣ? То ман низ яке бихарам.

Пир гуфт:

– Агар умр ёбиву сабр кунӣ, худ ройгон³ ба ту бахшанд.

Савол ва супориш

1. Чунин савол кардани чавон оё хуб буд?

2. Чавоби пирамард ба шумо маъкул аст?

3. Хулосаи худро дар ин бора бо чунин байти Низомии Ганҷавӣ чамъбаст кунед:

Аммо чӣ кунам, ҳаво ду ранг аст,
Андеша фароҳу сина танг аст.

4. Ҳикоятро аз ёд кунед.

АНДЕШЛИ ҲОЧИБИ ПИР

Чунон ки аз ҷумлаи ҳоҷибони падарам ҳоҷиб⁴ буд, ўро ҳоҷибӣ комил гуфтандӣ. Пир буд ва аз ҳаштод баргузашта буд. Хост, ки аспе бихарад. Ройиз⁵ ўро аспе овард фарбеҳу некӯранг ва дуруст кавоим.

Ҳоҷиб аспро бидиду писандид ва баҳо фурӯ ниҳод. Чун дандонаш бидид, аспи пир буд, нахарид. Марде дигар бихарид. Ман ўро гуфтам:

Ё ҳоҷиб, ин асп, ки фалон бихарид, чаро ту нахаридӣ?

Гуфт: – Ў марде чавон аст ва аз ранҷи пирӣ хабар надорад. Ва он асп бузургманзар аст. Агар ў бад-он ғарра шавад, маъзур аст. Аммо ман аз ранҷу офати пирӣ бохабарам ва аз заъфу офати ў хабар дорам. Ва чун аспи пир ҳарам, маъзур набошам.⁶

¹ Тамохара – тамасхур, масхараомез.

² Камонак – киноя аз қомати ҳамгаштаи пир.

³ Ройгон – бепул.

⁴ Ҳоҷиб – дарбон.

⁵ Ройиз – аспбон.

⁶ Маъзур набошам – яъне барои ман бахшанда набошад.

1. Ҳоҷибӣ пир чаро аспӣ харидаашро ба соҳибаш гашта дод?
2. Он аспро чаро каси дигар харид?
3. Ба саволи нависанда ҳоҷиб чӣ ҷавоб дод?
4. Ҳикоятро аз ёд кунед.

ДАР БОРАИ ПИРИВУ ЧАВОНИЙ

Эй писар, ҳарчанд ҷавонӣ, пиракл бош. Нагӯям, ки ҷавонӣ макун. Валекин ҷавони хештандор бош ва аз ҷавонони пажмурда мабош, ки ҷавони шотир (чолок) некӯ бувад. Ва низ аз ҷавонони ҷоҳил мабош, ки аз шотирӣ бало нахезаду аз ҷоҳилӣ бало хезад.

Эй писар, хушёр бош ва ба ҷавонӣ ғарра машав.

Ва нишастухез ҳама бо ҷавонон макун. Бо пирон низ муҷолисат кун ва рафиқону надимони пиру ҷавон омехта дор, ки агар ҷавоне дар мастии ҷавонӣ муҳол кунад ва гӯяд, пир монеи он муҳол бошад. Аз он ки пирон чизҳо донанд, ки ҷавонон надонанд.

Агарчи одати ҷавонон чунон бувад, ки бар пирон тамоҳара кунанд, аз он ки пиронро мӯхтоҷи ҷавонӣ донанд ва бад-ин сабаб ҷавононро нарасад, ки бар пирон бешӣ ҷӯянд ва беҳурматӣ кунанд. Зеро ки агар пирон дар орзуи ҷавонӣ бошанд, ҷавонон низ бешак дар орзуи пирӣ бошанд.

Ва пир ин орзу ёфтааст ва самарайи он бардошта. Ҷавонро батар, ки ин орзу бошад, ки биёбад ва бошад, ки наёбад.

Чун нек бингарӣ, ҳар ду пиру ҷавон ҳасуди якдигар бошанд, агарчӣ ҷавон хештанро донистатарини ҳама кас донад. Ту аз ҷамъи инчунин ҷавонон мабош ва пиронро ҳурмат дор ва сухан бо пирон ба газоф магӯй, ки ҷавоби пирон мускит (хомӯшкунанда, омирона) бошад.

Ва пири раъно мабош, ки гуфтаанд, ки пири раъно батар бувад ва бипарҳез аз пирони нопок...

Аммо, эй писар, ҷаҳд кун, то ба пирӣ ба як ҷо мақом кунӣ,

ки ба пирӣ сафар кардан аз хирад нест.

ЁДОВАРИИ ПАНДҲОИ АНӮШЕРВОНИ ОДИЛ

– То рӯзу шаб оянда асту раванда, аз гардиши ҳолҳо шигифт мадор.

– Мардумон чаро аз коре пушаймонӣ хӯранд, ки аз он кор дигарон пушаймонӣ хӯрда бошанд?

– Чаро эмин хуспад касе, ки ошнои подшоҳ бошад?

– Чаро зинда шумурад касе худро, ки зиндагонии ӯ на бар муроди ӯ бувад?

– Ҳар кӣ туро зишт гӯяд, маъзуртар аз он ки он зишт ба ту расонад...

– Ҳар бандасе, ки ӯро бихаранду бифурӯшанд, озодтар аз он кас дон, ки ӯ банди гулӯ бувад.

– Ҳар кӣ рӯзгор ӯро доно накунад, дар омӯзиши ӯ ҳеҷ касро ранҷ набояд бурд, ки ранҷи ӯ зоеъ бошад...

– Агар хоҳӣ, ки мардумон туро накугӯӣ бошанд, накугӯӣ мардумон бош...

– Агар хоҳӣ, ки камдӯст набошӣ, кина мадор.

– Агар хоҳӣ, ки беандоза андӯхгин набошӣ, ҳасуд мабош.

– Агар хоҳӣ, ки зиндагонӣ ба осонӣ гузорӣ, равиши худро ба рӯи кор дор.

– Агар хоҳӣ, ки фирефта набошӣ, кори накардари карда мапиндор.

– Агар хоҳӣ, ки пардаи ту дарида нашавад, пардаи кас мадар.

– Агар хоҳӣ, ки бар қафои ту наханданд, зердастонро пок дор.

– Агар хоҳӣ, ки аз пушаймони дароз эмин гардӣ, ба ҳавои дил кор макун.

– Агар хоҳӣ, ки бебим бошӣ, беозор бош.

– Агар хоҳӣ, ки кадри ту бар чой бошад, кадри мардумон бишинос.

– Чаро дӯст хонӣ касеро, ки душмани дӯстони ту бувад.

– Бо мардуми беҳунар дӯстӣ макун, ки мардуми беҳунар

на дӯстиро шояд ва на душманиро.

– Бипархез аз нодоне, ки худро доно шуморад.

– Агарчи ҳақ талх бошад, бибояд шунид.

– Агар хоҳӣ, ки рози ту душман надонад, бо дӯст мағӯй.

– Агар хоҳӣ, ки бе ганҷ тавонгар бошӣ, писандкор бош.

– Агар хоҳӣ, ки дар дилҳо маҳбуб бошӣ ва мардумон аз ту нуфур набошанд, суҳан бар муроди мардумон гӯй.

– Агар хоҳӣ, ки бар дилат ҷароҳат нарасад, ки ҳеҷ марҳам напазирад, бо ҳеҷ нодон мунозира макун.

– Агар хоҳӣ, ки бехтарини халқ бошӣ, аз халқ чизе дарег мадор.

– Агар хоҳӣ, ки забонат дароз бошад, кӯтоҳдаст бош.

– Агар хоҳӣ, ки ҷавонмардтарини мардумон бошӣ, вафодор бош.

Дар охир Унсурулмаолӣ мегӯяд: «Ин аст суҳанҳо ва пандҳои Нӯшервони Одил. Чун бихонӣ, эй писар, ин лафзхоро хор мадор, ки аз ин суҳанҳо ҳам бӯи ҳикмат ояд ва ҳам бӯи маликӣ.

Ҷумла ҳама маълуми хеш гардон ва акнун омӯз, ки ҷавон ҳастӣ, чун пир гаштӣ, худ ба шунидан напардозӣ, ки пирон чизҳо донанд, ки ҷавонон надонанд ».

Супориш

Пандҳои Нӯшервони Одилро бомулоҳиза хонед ва қисман онҳоро аз бар кунед.

МОҲИР БУДАН ДАР КАСБ ҚОЗИИ ЗАКӢ

Чунон ки ба Табаристон қозиюлқуззот¹ Абулаббоси Рӯёнӣ буд. Марде буд машҳур ва боилму вараъ² ва пешбину ботадбир. Вақте марде ба мачлиси ӯ омад ва бар шахсе сад

¹ Қозиюлқуззот – қозикалон.

² Вараъ – такводор, порсо, ҳалолкор.

динор даъво кард. Қозӣ аз он хасм¹ пурсид. Он мард инкор кард. Қозӣ ин муддаиро² гуфт:

– Гувоҳ, дорӣ?

Гуфт:

– Надорам.

Қозӣ гуфт:

– Пас вайро савганд³ диҳам.

Муддаӣ бигрист зор-зор гуфт:

– Эй қозӣ, зинҳор, вайро савганд мадеҳ, ки вай бар савганди дурӯғ хӯрдан далер шудааст ва бок надорад.

Қозӣ гуфт:

– Ман аз шариат берун натавонам шуд. Ё туро гувоҳ бояд ё вайро савганд расад.

Мард дар пеши қозӣ дар хок ҳамегалтиду ҳамегуфт:

– Зинҳор, эй қозӣ, маро гувоҳ нест ва вай савганд ба дурӯғ бихӯрад ва ман мазлум бимонам. Зинҳор ба гардани ту, тадбир бикун.

Қозӣ чун зори мард бидид, бидонист, ки рост ҳамегӯяд. Гуфт:

– Эй хоҷа, вом додани ту ўро чӣ гуна будааст? Аз асли кор маро бозгӯй, то бидонам, ки ин кор чун рафтааст.

Ин мазлум⁴ гуфт:

– Зиндагонии қозӣ дароз бод. Ин марде буд чандсола дӯсти ман. Иттифок афтод, ки бар парасторе⁵ ошиқ шуд.

Қимати вай саду панҷоҳ динор ва мояи ин мард кам аз саду панҷоҳ динор буд ва ҳеҷ вачҳе намедонист. Шабу рӯз чун шефтагон ҳамегаштӣ ва ҳамегиристиву зорӣ ҳамекардӣ. Рӯзе ба тамошо рафта будем. Ману вай дар дашт танҳо ҳамегардидем. Замоне ҷое бинишастем. Ин мард бо ман сухани ин канизак ҳамегуфт ва зор ҳамегирист. Ва дили ман бар вай бисӯхт, ки бистсола дӯсти ман буд. Вайро гуфтам:

¹ Хасм – ҳариф, душман.

² Муддаӣ – даъвогар.

³ Савганд – қасам.

⁴ Мазлум – зулмдида.

⁵ Парастор – хизматгор.

– Эй фалон, туро зар нест ба тамоми ва маро низ нест ва ҳеч кас донӣ, ки дар ин маънӣ ба фарёди ту нахоҳад расид. Аммо маро дар ҳама ҷаҳон сад динор аст, ба солҳои дароз ҷамъ кардаам. Ин сад динор туро диҳам ва ту боқӣ бар сар ниҳӣ ва ин канизакро бихарӣ ва як моҳ муроди хеш аз вай бигирӣ ва пас аз моҳе бифурӯшӣ ва зари ман боздихӣ.

Ин мард пеши ман ба ҳок бигалтид ва савганд хӯрд, ки як моҳ бидорам ва пас аз он агар ба зиён харанд, бифурӯшам ва зари ту боз диҳам.

Ман он зар аз миён бикушодам ва бад-ӯ додам.

Ман будаму ӯ ва Худои азза ва ҷалла. Акнун ҷаҳор моҳ баромад, на зари ман боз ҳамедихад ва на канизак ҳамефурӯшад.

Қозӣ гуфт:

– Кучо нишаста будӣ бад-ин вақт, ки зар бад-ӯ додӣ?

Гуфт: – Ба зери дарахте.

Қозӣ гуфт: – Чун ба зери дарахте будӣ, чаро мегӯӣ, ки гувоҳ надорам.

Ин хасмро гуфт:

– Ҳамин ҷо бинишин пеши ман.

Ва муддаиро гуфт: Дил машғул¹ мадор. Бираву зери он дарахт ду рақъат намоз кун ва сад бор бар пайғамбар салават фирист. Пас он дарахтро бигӯӣ, ки қозӣ туро ҳамехонад. Биёву гувоҳии ман деҳ. Хасм табассум кард. Қозӣ бидиду бар ҳештан пӯшида кард. Муддаӣ гуфт:

– Эй қозӣ, тарсам, ки он дарахт ба фармони ман наёяд.

Қозӣ гуфт:

– Ин мӯҳри ман бибару дарахтро гӯӣ, ки ин мӯҳри қозист.

Ҳамегӯяд, ки биёву гувоҳӣ деҳ, чунон ки бар туст пеши ман.

Мард мӯҳр биситуду бирафт ва марди дигар пеши қозӣ бинишаст. Ва қозӣ ба ҳукмҳои дигар машғул шуд, худ бад-ин мард нигоҳ накард, то як бор дар миёнаи ҳукме, ки ҳамекард,

¹ Машғул – танг, маҳдуд.

рӯ сӯи ин мард карду гуфт:

– Фалон он чо расида бошад ё на?

Ин мард гуфт:

– На ханӯз.

Он мард мӯҳр ба дарахт намуду гуфт:

– Қозӣ туро ҳамехонад.

Чун замоне бинишаст, аз дарахт ҷавоб наёмад. Ғамнок шуду бозгашт ва пеши қозӣ омаду гуфт:

– Эй қозӣ, рафтаму мӯҳр намудам, наёмад.

Қозӣ гуфт:

– Ғалатӣ, ки дарахт омаду гувоҳӣ дод. Ва ҳамзамон рӯй ба ҳасм карду гуфт:

– Ҳаққи ин мард бидеҳ ё канизакро бифурӯшам ва зар ба вай диҳам.

Мард гуфт: – Эй қозӣ, то ман ин чо нишастаам ҳеҷ дарахт наёмад.

Қозӣ гуфт:

– Рост гӯй дарахт наёмад. Аммо агар ту ин зарро аз вай нагирифтай, зери он дарахт, ки ман аз ту пурсидам, ки мард расида бошад бад-он дарахт ё на, чаро нагуфтӣ, ки кадом дарахт? Ман надонам, ки вай кучо рафтааст?

Ва мардро илзом кард ва зар биситуду ба худованди ҳақ дод.

Савол ва супориш

1. Ба аҳд вафо накардани дӯсти қадимро чӣ баҳо медиҳед?
2. Қозӣ бо кадом роҳ сирри он ҳасмро ошкор намуд?
3. Ҳикоятро бори дигар бодикқат хонед ва дар ҳалли масъала андеша ронед.
4. Муносибати ин ду мардро тавсиф карда бо ин ду байти шоир Ҳилолӣ хулоса намоед:

Аё чоно, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз.
Ба ҳар кас рӯзи неъмат аҳд бастӣ,
Фаромӯшаш макун дар тангдастӣ.

Гараз аз пеша на дӯкандорист, балки ҳар коре, ки мардум бар даст гиранд, он чун пеша бошад. Аммо бояд, ки он корро нек бидонад, то аз он бар тавонад хӯрдан.

Ва агар олиме муфти (фатводиханда) бошӣ, дурӯя мабош ва поктану покчома бош ва ҳозирчавоб ва ҳеҷ масъаларо то наяндеши, ба зудӣ ҷавоб мадеҳ. Ва бе ҳуҷҷате ба тақлиди хеш қонеъ мабош ва ба тақлиди кас кор макун ва рои худро оӣ дон...

Ва суҳане, ки дар маҷлис гуфти, ҳифз дор, ки чӣ гуфти, ки то бад-он авқот дигарбора онро такрор накуни. Ҳар вақт тозарӯи бош. Ва аз қарини¹ бад парҳез кун ва адаби курсӣ нигоҳ дор.

Ва аз такаббуру² дурӯғ ва ришват³ дур бош.

Ва илмро наку бидон ва он чӣ бидонистӣ ба накутарин иборате ба кор дор, то ҳиҷил⁴ набошӣ ба даъвӣ кардани бемаънӣ.

Ва қозӣ⁵ шавӣ, чун қозӣён ҳамулу⁶ оҳиста бош ва зираку тезфаҳм, соҳибтадбири пешбин ва мардумшиносу соҳибсиёсат...

Пас ҳама ҳукмҳо аз китоб накунанд, аз ҳештан низ бояд, ки чунин истихрочҳо кунанд ва тадбирҳо созанд.

Ва масъалае, ки бияфтад, ҳама эътимод бар рои хеш макун ва аз муфтиён низ машварат хоҳ ва рои хеш мудом равшан дор ва пайваста хоӣ мабош аз дарси мазҳабу масоили мазҳаб. Ва чунон ки гуфтам, таҷрибаҳо низ ба кор дор, ки дар шариат рои қозӣ баробари рои шариат аст.

¹ Қарин – ҳамнишин.

² Такаббур – гурур.

³ Ришват – порадиҳӣ ё пораситонӣ.

⁴ Хиҷил – хиҷолатманд, пушаймоншуда.

⁵ Қозӣ – раиси суд.

⁶ Ҳамул – ботаҳаммул, босабр.

ҲАЛОЛКОР ВА ПОКИЗА БОШ

ОБИ ШИР БУРД ТАМОМИ РАМАРО

Шунидам, ки марде буд гӯсфанддор ва рамаҳои бисёр дошт. Вайро шубоне¹ буд бағоят порсо² ва муслеҳ³. Ҳар рӯз шири гӯсфандон чандон, ки будӣ, ҳосил кардӣ ва ба наздики худованди гӯсфандон бурдӣ. Он мард ҳам чандон об бар шир кардӣ ва ба шубон додivu гуфтӣ:

– Рав, бифурӯш.

Ва шубон он мардро насихат ҳамекард ва пандҳо ҳамедод, ки чунин макун ва ба мусулмонон хиёнат макун ва раво мадор, ки оқибати мардуми хоин номаҳмуд⁴ бувад.

Он мард сухани шубон нашунид ва ҳамчунон ҳамекард, то ба иттифок шабе ин шубон гӯсфандонро дар рӯдхона бихобонид ва худ дар болои баландӣ рафту бихуфт.

Фасли баҳор буд. Магар бар кӯҳ бороне омад азим ва селе сахт азим биёмад ва андар ин рӯдкада⁵ афтод ва ин гӯсфандонро ҷумла бибурд ва ҳалок кард.

Гуфтӣ он об қатра-қатра ҳама,
Ҷамъ шуд ногаҳу бибурд рама.

Рӯзи дигар шубон ба шаҳр омад ва ба хонаи соҳиби гӯсфандон рафт бе шир. Мард пурсид, ки чаро шир наёвардӣ?

Шубон гуфт:

– Эй хоҷа, ман туро гуфтам, ки об бар шир мазан ва хиёнат макун. Фармони ман набурдӣ. Акнун он обҳо, ки ба мардумон ба нархи шир дода будӣ, ҷамъ шуданд ва дӯш ҳамла оварданду гӯсфандони туро бибурданд. Он мард пушаймон шуд ва пушаймонӣ суд⁶ надошт.

¹ Шубон – ҷупон.

² Порсо – ҳалолкор, бонинсоф.

³ Муслеҳ – хайрхоҳ, некӯкор.

⁴ Номаҳмуд – дур аз хайр, нохуб.

⁵ Рӯдкада – пастхамӣ, селроҳа.

⁶ Суд – фоида.

1. Чӯпон чӣ гуна кас буд?
2. Соҳиби гӯсфандонро чӣ гуна кас тасаввур мекунад?
3. Аз мазмуни ҳикоя чӣ хулоса мебароред?
4. Хулосаи худро бо байти зерин таквият диҳед:

Аз мукофоти амал гофил машав,
Гандум аз гандум бирӯяд, чав зи чав.

Чунин гуфтаҳои Унсурулмаолиро аз ёд кунед:

«Пас то битавонӣ аз хиёнат парҳез кун, ки ҳар кӣ як бор хоин гашт, ҳаргиз барӯ эътимод накунад. Ва ростӣ пеша кун, ки бузургтарин тироз ростист. Ва некмуомила ва хушситаду дод бош. Ва касро ваъда макун ва чун кардӣ, ҳилоф макун.

Аммо ҳар киро озмоя, ба кирдор озмоя, на ба гуфтор. Ва гунчишке нақд беҳ дон, ки товусе ба насия. Набояд, ки бо тамаи андак мояи суди сармояи бузургтарин барбод диҳӣ».

АНДАР АМОНАТ НИГОХ ДОШТАН

ДУЗД ВА ПУЛИ АМОНАТӢ

Чунон шунидам, ки марде ба сахаргоҳ ба торикӣ аз хона берун омад то ба гармоба равад. Дар роҳ дӯстero аз он хеш бидид.

Гуфт: – Мувофиқат кунӣ бо ман, то гармоба равем?

Дӯст гуфт: – То ба дари гармоба бо ту ҳамроҳӣ кунам. Лекин дар гармоба натавонам омад, ки шугла¹ дорам.

То ба наздикии гармоба бо вай бирафт. Ба сари дуруҳе расиданд. Ва ин дӯст пеш аз он ки дӯстро хабар диҳад, бозгашт ва ба роҳе дигар бирафт. Иттифоқо² тарроре³

¹ Шугла – машгулият, кор.

² Иттифоқо – ногоҳ.

³ Таррор – дузд, шабрав.

аз паси ин мард ҳамеомад, то ба гармоба¹ равад ба таррории хеш. Аз қазо² ин мард бознигарист, таррорро дид ва ханӯз торик буд, пиндошт³, ки он дӯсти ӯст. Сад динар дар остин дошт ба дасторча баста. Аз остин берун кард ва бад-он доду гуфт:

– Эй бародар, ин амонат аст, бигир, то ман аз гармоба бароям, ба ман боздихӣ.

Таррор аз вай биситонд⁴ ва ҳам он ҷо мақом кард, то вай аз гармоба баромад, равшан шуда буд. Ҷома пӯшиду рост бирафт.

Таррор ӯро бозхонду гуфт:

– Эй ҷавонмард, зари хеш бозситону пас бирав, ки имрӯз ман аз шугли хеш бозмондам аз чихати амонати ту.

Мард гуфт:

– Ин амонат чист ва ту чӣ мардӣ?

Таррор гуфт:

– Ман марде таррорам ва ту ин зар ба ман додӣ, то аз гармоба барой.

Мард гуфт:

– Агар таррорӣ, чаро зари ман набурдӣ?

Таррор гуфт:

– Агар ба саноати⁵ хеш бурдаме, агар ин ҳазор динар будӣ, наандешидам аз ту ва як ҷав боз надодаме. Валекин ту ба зинҳор⁶ ба ман супурдӣ ва дар ҷавонмардӣ набошад, ки ба зинҳор ба ман омадӣ, ман бар ту ноҷавонмардӣ кардаме, шарти мурувват набудӣ.

Савол ва супориш

1. Ҳаммомрав пулашро ба кӣ дод?
2. Дузд чаро онро гирифта нарафт?
3. Оё дузди боинсоф ҳам хаст?

¹ Гармоба – ҳаммом.

² Аз қазо – ногоҳ.

³ Пиндоштан – гумон кардан.

⁴ Биситонд – гирифт.

⁵ Саноат – санъат, ҳунар; яъне агар ба дуздӣ мебурдам.

⁶ Зинҳор – аҳд, паймон.

**4.Ҳикояро аз бар кунед ва хулосаи худро бо
байти зерин таквият диҳед:**

Амонатро макун асло хиёнат,
Амонатро амонат дон, амонат.

**5.Сухани дуздҳо бо чунин гуфтаи Унсурулмаолӣ
хулоса кунед:**

«– Эй писар, агар ба ту касе амонате бидиҳад, ба ҳеҷ ҳол
мапазир ва чун пазируфтӣ, нигоҳ дор. Аз он чи амонат
пазируфтан бало бувад...

Тариқи ҷавонмардиву мардӣ он аст, ки амонат напазирӣ
ва чун пазируфтӣ, нигоҳ дорӣ, то ба саломат ба худованд
(соҳиб) бозрасонӣ».

Чахон аз пайи шодиву дилхушист,
На аз бахри бедоду миннаткашист.
Бад-он-ч одамиро бувад дастрас,
Бикӯшем, то хуш барояд нафас.
Дилеро, ки сармояи зиндагист,
Ба талхӣ супурдан на фархундагист...

Аз «Шарафнома»

НИЗОМИИ ГАНЧАВӢ

Низомии Ганҷавӣ яке аз шоирони бузургтарини дунёст. Номии шоир Илӥс буда, Низомӣ таҳаллуси шоирии ӯ мебошад. Барои он ӯро Ганҷавӣ меноманд, ки вай соли 1141 дар Ганҷа ном шаҳри Озарбойҷон таваллуд ёфтааст.

Низомӣ дар хурдӣ аз падару модар ятим монда, дар тарбияи тағояш ба камол мерасад. Ӯ забони арабӣ, илмҳои адабиёт, мусиқӣ, таърих, ҷуғрофия, фалсафа, мантиқ, тиб, ситорашиносӣ ва ғайраҳоро хуб аз худ карда будааст. Ҳанӯз аз давраҳои ҷавонӣ Низомӣ ба эҷоди шеър оғоз намуда, тадриҷан дар дostonсарой шӯҳраи ҷаҳон мегардад.

ДОСТОНИ «КӮДАКИ МАҶРӮҲ»

АЗ «МАҲЗАНУЛАСРОР»

Кӯдаке аз ҷумлаи озодагон,
Рафт бурун бо ду-се ҳамзодагон¹.
Пояш аз он пӯя² даромад зи даст,
Меҳри дилу мӯҳраи пушташ шикаст.
Шуд нафаси он ду-се ҳамсоли ӯ,
Тангтар аз ҳодисаи ҳоли ӯ.

¹ Ҳамзодагон – ҳамсолон.

² Пӯя – зуд роҳ паймудан, давидан.

Он ки варо дӯсттарин буд, гуфт:
 -Дар буни¹ чохеш бибояд нухуфт².
 То нашавад роз³ чу рӯз ошкор,
 То нашавем аз падараш шармсор.
 Оқибатандешатарин кӯдаке,
 Душмани ӯ буд дар эшон яке.
 Гуфт: Ҳамоно, ки дар ин ҳамраҳон,
 Сурати ин ҳол намонад ниҳон⁴.
 Чунки маро 3-ин ҳама душман ниҳанд,
 Тӯҳмати ин воқеа бар ман ниҳанд.
 Зӣ падараш рафту хабардор кард,
 То падараш чораи ин кор кард.
 Ҳар кӣ дар ӯ чавҳари доноӣ аст,
 Бар ҳама чизеш тавоноӣ аст.

Савол ва супориш

1. Шеърро ифоданок хонед. Ба бачагон чӣ ходиса рӯй дод?
2. Ба гуфтаҳои ду бача мутаваҷҷеҳ шуда бигӯед, ки харфи кадоме писандидатар аст? Мақоли «**Аз дӯсти нодон душмани доно бехтар**» ба мазмуни хикоя чӣ нисбате дорад?
3. Хулосаатонро нисбат ба байти охирин баён намоед.
4. Шеърро аз ёд кунед.
5. Дар хона мувофиқи мазмуни шеър накли муфасссале нависед.

ПОДШОҲИЗОЛИМ ВА ЧАВОНИСАХОВАТПЕША

АЗ «ЛАЙЛӢ ВА МАЧНУН»

Дар кисса шунидаам, ки боре,
 Будааст ба Марв тоҷдоре.
 Дар силсила доштӣ саге чанд,
 Девонавашу чу дев дар банд.

¹ Буни – тағ, зер.

² Нухуфт – пинҳон кардан.

³ Роз – сирру асрор.

⁴ Ниҳон – пӯшида.

Ҳар як ба салобати¹ гурозе²,
 Бурда сари уштуре ба гозе.
 Шах чун шудӣ аз касе бар озор,
 Додеш бад-он сағони хунхор.
 Ҳар кас, ки зи шоҳ беамон буд,
 Овардану хӯрданаш ҳамон буд.
 Буд аз нудамои³ шах ҷавоне,
 Дар ҳар ҳунаре тамомдоне.
 Тарсид, ки шоҳи ошносӯз,
 Бегона шавад бад-ӯ яке рӯз.
 Оҳуи варо ба сағ намояд,
 Дар неши сағонаш озмояд.
 Аз бими сагон бирафт пешӣ,
 Бо сағбонон бикард хешӣ.
 Ҳар рӯз шудию гӯсфанде,
 Дар матраҳи⁴ он сагон фикандӣ.
 Чандон бинвохташон бад-он сон,
 К-он душворӣ бад-ӯ шуд осон.
 Аз минати даст зери пояш,
 Гаштанд сагон мутеи рояш.
 Рӯзе ба тариқи хашмноқӣ,
 Шах дид дар он ҷавони хокӣ.
 Фармуд ба сағдилони даргоҳ,
 То пеши сагон барандаш аз роҳ.
 В-он сағманишон сағӣ намуданд,
 Чун сағ ба табаррукаш рабуданд.
 Бастанду бад-он сагон-ш доданд,
 Худ дур шуданду истоданд.
 В-он шерсағони оҳанинчанг,
 Карданд нахуст бар вай оҳанг.
 Чун мунъими⁵ худ шинохтандаш,

¹ Салобат – андом.

² Гуроз – ҳуки ваҳшӣ.

³ Нудамо – надимон.

⁴ Матраҳ – ҷои хӯрокдихӣ.

⁵ Мунъим – дӯст.

Думлобакунон навохтандаш.
 Гирдаш ҳама дастабанд бастанд,
 Сар ба сари дастаҳо нишастанд.
 Буданд бар ӯ чу доя дилсӯз,
 То рафт бар ин яке шабонрӯз.
 Чун рӯзи сапед рӯй бинмуд,
 Сайфури сиёҳ шуд зарандуд.
 Шуд шоҳ зи кори худ пушаймон,
 Ғамгин шуду гуфт бо надимон¹.
 К-он оҳуи бегуноҳро дӯш,
 Додам ба сағ, ин-т хоби харгӯш.
 Бинед, ки он сагон чӣ карданд?
 Андоми варо чӣ гуна х/в/арданд?
 Сағбон чу аз ин сухан шуд огоҳ,
 Омад бари шоҳ гуфт, к-эй шоҳ...
 Ӯ дар даҳани сагон нишаста,
 Дандони сагон ба мӯҳр баста.
 З-он гургсағони аждаҳорӯй,
 Н-озурда бар ӯ яке сари мӯй.
 Шаҳ кард шитоб, то шитобанд,
 Он гумшударо магар биёбанд.
 Бурданд муаккилон² роҳаш
 Аз силки сагон ба садри шохаш.
 Шаҳ монд шигифт³, ки он чавонмард,
 Чун буд, к-аз он сагон наёзard?

Савол ва супориш

- 1.Чаро шоҳ аз кардааш пушаймон шуд?
- 2.Сағбон ба шоҳ дар бораи чӣ хабар дод?
- 3.Шоҳ аз чӣ дар хайрат буд?

¹ Надимон – хизматгорон.

² Муаккилон – навкарон.

³ Шигифт – ачиб, хайрат.

Гирён-гирён ба пой бархост,
 Сад узр ба оби чашм аз ӯ хост.
 Гуфто, ки сабаб чӣ буд, бинмой,
 К-ин як нафаси ту монд бар чой?
 Гуфто: Сабаб он ки пеш аз ин банд,
 Додам ба сагон наволае¹ чанд.
 Эшон ба наволае, ки х/в/арданд,
 Бо ман лаби худ ба мӯҳр карданд.
 Даҳ сол гуломии ту кардам,
 Ин буд баре², ки аз ту х/в/ардам.
 Додӣ ба сагонам аз як озор,
 В-ин буд, ки набуд саг ошнохор.
 Саг дӯст шуду ту ошно на,
 Сагро ҳақи хурмату туро на.
 Саг сулҳ кунад ба устухоне,
 Нокас накунад вафо ба чоне!
 Чун дид шах он шигифткорӣ,
 К-аз мардумияст ростгорӣ.
 Хушёр шуд аз хумори мастӣ,
 Бигзошт сагию сагпарастӣ.
 Мақсудам аз ин ҳикоят он аст,
 К-эхсону³ деҳиш ҳисори чон аст.

Савол ва супориш

1. Фикр кунед, ки чаро шох гирён шуд?
2. Сабаби нобуд нашудани чавонро гӯед.
3. Муқонсаи рафтори инсон ва ҳайвонро дар симони шох ва саг шарҳ диҳед.
4. Дар бораи ин асар нақле нависед.
5. Дар бораи сагон ва меҳри онҳо чӣҳо медонед?

¹ Наволае – луқма.

² Бар – ҳосил. Маънои ин мисраъ чунин аст:
Некие, ки аз ту дидам, ҳамин буд.

³ Эҳсон – некӣ, бахшиш.

ДОНИШ ТАЛАБ

Он рӯз, ки ҳафтсола будӣ,
Чун гул ба чаман ҳавола будӣ.
Акнун, ки ба чордах расидӣ,
Чун сарв ба авҷ сар кашидӣ.
Ғофил манишин, на вақти бозист,
Вақти ҳунар асту сарфарозист.
Дониш талабу бузургӣ омӯз,
То бех нигаранд рӯзат аз рӯз!
В-ин шугл талаб зи рӯи ҳолат,
К-аз карда набошадат ҳиҷолат.
Мекӯш ба ҳар варақ, ки хонӣ,
К-он донишро тамои донӣ.
Гуфтан зи ман, аз ту кор бастан,
Бекор наметавон нишастан.

Савол ва супориш

- 1.Шоир ба фарзанд чӣ насихат мекунад? Ёро ба чӣ ҳидоят мекунад?
- 2.Ба ин калимаҳо ва таркибҳо диққат диҳед: «сар кашидӣ», «сарфарозист», «кор бастан». Ин ифодаҳо ба кадом маъно омадаанд?
- 3.Байти ҷаҳорум ва шашумро ба наср баргардонед.
- 4.Шеърро аз ёд кунед.
- 5.Дар мавзӯи «Аҳамияти дониш» иншо нависед.

«ХАЙР ВА ШАР» АЗ «ҲАФТ ПАЙКАР»

Қаҳрамони достон подшоҳи Эрон – Баҳром дар ҳафт қасре, ки дар ҳар як қаср маликаи мамлакате зиндагӣ мекунад, меҳмон шуда аз ҳар як малика ҳикояте мешунавад. Ҳикояти «Хайр ва шар»-ро дар қасри шашум ӯ аз бонуи Чин (Хитой) мешунавад. Дар ин ҳикоят рафтору кирдор, сурату

сират ва тинати одамӣ дар намуди некӣ ва зиштӣ зоҳир гардида, оқибат ба ғалабаи хубфарҷомӣ ба итмом мерасад.

Бонуи Чин зи чехра чин бикшод,
В-аз рутаб¹ чӯи ангубин² бикшод...
Гуфт:-Вакте зи шаҳри худ ду ҷавон,
Сӯи шаҳри дигар шуданд равон.
Ҳар яке дар ҷуволгӯшаи худ,
Карда асбоби роҳ тӯшаи худ.
Номи ин Хайру³ номи он Шар⁴ буд,
Феъли ҳар як ба ном дархур⁵ буд.
Чун буриданд рӯзаке ду-се роҳ,
Тӯшаеро, ки доштанд нигоҳ.
Хайр меҳӯрду Шар нигоҳ медошт,
Ин ғалла медуруд⁶, он мекошт.
То расиданд ҳар ду дӯшодӯш⁷
Дар биёбоне аз бухор⁸ ба чӯш.
Кӯрае чун танӯри оташ гарм,
К-оҳан аз вай чу мум ғаштӣ нарма!
Гармселию хушксории бум⁹,
Карда боди шимолро¹⁰ чу самум¹¹.
Хайр фориғ, ки об дар роҳ аст,
Беҳабар, к-об нест, он чоҳ аст.
Шар хабар дошт, к-он замини хароб,
Дуриё дораду надорад об.

¹ Рутаб – хурмо, вале дар ин маврид киноя аз лаби маликаи Чин.

² Ангубин – асал, дар ин ҷо маҷозан ба маънои сухани ширин омадааст.

³ Хайр – нек, нағз.

⁴ Шар – бад, зишт.

⁵ Дархур – мувофиқ.

⁶ Медуруд – дарав мекард.

⁷ Дӯшодӯш – дӯш ба дӯш, паҳлу ба паҳлу.

⁸ Бухор – буг.

⁹ Бум – замин, сарзамин.

¹⁰ Боди шимол – боди тарафи шимол, ки салқин аст.

¹¹ Самум – боди гарми бемориовар.

Машке аз об карда пинҳон пур,
 Дар харита¹ нигоҳ дошт чу дур.
 Дар биёбони гарму роҳи дароз,
 Ҳар ду метохтанд бо такутоз.
 Чун ба гармӣ шуданд, рӯзе ҳафт,
 Оби Шар монду оби Хайр бирафт.
 Шар, ки он обро зи Хайр нухуфт²
 Бар вай аз хайру шар ҳадис³ нагуфт.
 Хайр чун дид ӯ зи гавҳари⁴ бад,
 Дорад обе дар обгинаи⁵ худ.
 Вакт-вакт он рафик пинҳонӣ,
 Мехӯрад чун раҳиқи райҳонӣ⁶.
 Гарчи дар тоби ташнагӣ месӯхт,
 Лаб ба дандон зи лоба⁷ бармедӯхт.
 Ташна дар оби ӯ назар мекард,
 Оби дандон⁸ аз чигар мекард.
 То ба ҳадде, ки хушк шуд чигараш,
 Боз монд⁹ аз кушодагӣ назараш.
 Дошт бо худ ду лаъли оташранг,
 Обдоранда в-обашон бар санг.
 Ҳолӣ¹⁰ он лаъли обдор¹¹ кушод,
 Пеши он санги обдор¹² ниҳод.

¹ Харита – халта.

² Нухуфт – пинҳон кард.

³ Ҳадис – суҳан, гап.

⁴ Гавҳар – маҷозан тинат, гавҳари бад-тинати бад, дили бадхоҳ.

⁵ Обгина – шиша.

⁶ Раҳиқи райҳонӣ – майи хӯшбӯй, соф.

⁷ Лоба – зорӣ, лаб ба дандон зи лоба бармедӯхт – лаб ба дандон газида аз шикоят худдорӣ мекард.

⁸ Оби дандон – номи як ҳалво, оби дандон аз чигар хӯрдан – киноя аз хуни чигар хӯрдан.

⁹ Боз монд аз кушодагӣ назараш – чашмаш сиёҳ зад.

¹⁰ Ҳолӣ – зуд, даррав.

¹¹ Лаъли обдор – лаъли тоза, пурчило, дурахшон.

¹² Санги обдор – киноя аз Шари бераҳм ва сангдил.

Гуфт: «Мурдам зи ташнагӣ, дарёб!
 Оташамро бикуш ба қатраи об!
 Шарбате об аз он зулоли чу нӯш¹,
 Ё ба миннат бибахш ё бифурӯш!
 Ин ду гавҳар дар оби хеш андоз,
 Гавҳарамро ба оби худ бинвоз!»
 Шар, ки хашми Худой бод барӯ,
 Номи худро варақ кушод барӯ!
 Гуфт: «Аз санг чашмае матарош,
 Фориғам, з-ин фиреб, фориғ бош!
 Медихӣ гавҳарам ба вайронӣ,
 То ба ободбум бистонӣ³?!
 Чӣ ҳарифам, ки ин фиреб хӯрам?
 Ман зи деводамӣ⁴ фиребтарам!...
 Нагузорам, ки оби ман бихӯрӣ,
 Чун ба шаҳр оӣ оби⁵ ман бибарӣ!
 Он гуҳар чун ситонам аз ту ба роз,
 К-аз манаш оқибат ситонӣ боз?
 Гавҳаре боядам, ки натвонӣ,
 К-аз манаш ҳеч гуна бистонӣ!

Савол ва супориш

1. Калимаҳои Хайр ва Шарро маънидод кунед.
2. Аз мати дарёбед, ки Хайр чӣ касест?
3. Ба назари шумо Шар чӣ гуна инсон аст?
4. Дар муқоиса хислату характери ин ду қаҳрамонро омӯzed.
5. Мазмуни порчаро бо тартиби муайян нақл кунед.

¹ Зулоли чу нӯш – оби чун асал ширин.

² Гавҳар – ҷавохир, ин ҷо маҷозан ҷон, ҷону тан.

³ Ситонидан – бо зӯр гирифттан, кашида гирифттан.

⁴ Деводам – одами бадқасд, бадният, девмонанд.

⁵ Об – ин ҷо ба маънии иззат, обрӯ; оби ман бибарӣ – маро беобрӯӣ кунӣ.

Гуфт: Хайр: «Он чӣ гавҳар аст? Бигӯй,
 То супорам ба дасти гавҳарчӯй!»
 Гуфт Шар: «Он ду гавҳари басар аст,
 К-ин аз он, он аз ин азизтар аст!
 Чашмҳоро ба ман фурӯш ба об
 Варна з-ин обхӯрд¹ рӯй битоб!»
 Хайр гуфт: «Аз Худо надорӣ шарм,
 К-оби сардам диҳӣ ба оташи гарм?
 Чашма гӯям, ки хушгӯвор² бувад,
 Чашм кандан бигӯ, чӣ кор бувад?!
 Чу ман аз чашми худ шавам дарвеш³
 Чашма гар сар шавад, чӣ суд аз пеш?
 Лаъл бистону он чӣ дорам чиз,
 Бидиҳам хат ба он чӣ дорам низ.
 Чашм бигзор бар ман, эй сарамард,
 Сардмехрӣ макун ба оби сард!»
 Гуфт Шар: «Ин сухан фасона бувад,
 Ташнаро з-ин бәсе баҳона бувад!
 Чашм бояд, гуҳар надорад суд,
 К-ин гуҳар беш аз ин тавонад буд!»
 Хайр дар кори хеш хира бимонд⁴,
 Оби чашме бар оби чашма фишонд.
 Дид, к-аз ташнагӣ бихоҳад мурд,
 Ҷон аз ин ҷойгаҳ нахоҳад бурд⁵.
 Дили гармаш ба оби сард фирефт,
 Ташнае кай зи оби сард шигифт⁶.
 Гуфт: «Бархезу теғу дашна⁷ биёр,

¹ Обхӯрд – обхӯрӣ.

² Хушгӯвор – хуштаъм, бомазза.

³ Дарвеш шудан – камбағал шудан, аз чашм дарвеш шавам – бе чашм монам.

⁴ Хира мондан – хайрон мондан.

⁵ Ҷон бурдан – ҳалос шудан, саломат мондан; Маънои мисраъ – аз ин ҷо ҳалос шудан наметавонад.

⁶ Шигифт – сабр кард, худдорӣ кард.

⁷ Дашна – ханчар.

Шарбати об сӯи ташна биёр!
 Дидаи оташини ман баркаш,
 Оташи ман бикӯш ба оби хваш!»
 Занн¹ чунон бурд, к-аз чунон таслим,
 Ёбад умедворӣ аз сари бим.
 Шар, ки он дид, дашна боз кушод,
 Пеши он хоки ташна рафт чу бод.
 Дар чароғи ду чашми ӯ зад тег,
 Н-омадаш куштани чароғ дарег!
 Наргисашро² ба тег гулгун³ кард,
 Гавҳарашро зи тоҷ берун кард!
 Чашми ташна чу карда буд табоҳ,
 Об нодода, кард ҳиммати роҳ⁴.
 Қомаю рахту⁵ гавҳараш бардошт,
 Марди бедилро тихӣ⁶ бигзошт.
 Хайр чун рафта дид Шар зи бараш,
 Нашуд огоҳие зи хайру шараш.
 Бар сари хору хок мегалтид,
 Беҳ, ки чашмаш набуд, ки худро дид!
 Холи худ гар ба чашми худ дидӣ,
 Мурдӣ аз ғам, чунон битарсидӣ!

Савол ва супориш

- 1.Байни Хайр ва Шар чӣ гуфтугӯе шуд?
- 2.Нокасии Шар аз рӯи кадом суҳанҳояш равшан мегардад?
- 3.Чаро Хайр ба гуфтаҳои Шар розӣ шуд? Оё роҳи дигар набуд?
- 4.Оқибати кори Хайр ба чӣ анҷомид?
- 5.Ибораи маҷозии «аз тоҷ бурун кард гавҳар»-ро шарҳ диҳед.

¹ Занн – гумон, занн бурдан – гумон бурдан.

² Наргис – чашм.

³ Гулгун – гулранг, сурх.

⁴ Кард ҳиммати роҳ – ба роҳаш рафтан гирифт.

⁵ Рахт – чиз, пушок.

⁶ Тихӣ – луч, бараҳна, ҳолӣ.

Буд курде¹ зи меҳтарони² бузург
 Галлае дур дошт з-офати гург.
 Чорпоёни хуб низ бaсе,
 К-он чунон чорво надид касе...
 Курди саҳронишину кӯҳнавард,
 Чу биёбониёни саҳрогард.
 Аз барои алаф ба саҳро гашт,
 Галларо мечаронд дашт ба дашт.
 Ҳар кучо об ёфтию гиёҳ,
 Кардӣ он чо ду ҳафта манзилгоҳ.
 Чун алаф хӯрда, ҷойро мемонд,
 Галла бар ҷониби дигар меронд.
 Аз қазо³ андар он ду рӯз,⁴ на дер,
 Панҷа он чо кушода буд чу шер.
 Курдро буд духтаре бачамол,
 Лӯъбате⁵ туркчашму ҳиндухол⁶.
 Сарве об аз раҳи ҷигар хӯрда!
 Нозанине, ба ноз парварда!
 Расани⁷ зулфи тобдораш пеш,
 Карда маҳро расан ба гардани хеш.
 Он хироманда моҳи хиргоҳӣ⁸,
 Шаб талабгори об чун моҳӣ.
 Ҷонибе об буд дур аз роҳ,
 Буд аз он ҷонибе, ки буд огоҳ.
 Кӯза пур карда з-оби он хонӣ⁹.
 То барад сӯи хона пинҳонӣ.

¹ Курд – номи халкест, ки дар Озарбойҷону Эрон ва Ироқ зиндагӣ мекунанд.

² Меҳтар – сардор.

³ Аз қазо – иттифоко, тасодуфан.

⁴ Дурӯзина – дер, ду рӯз пеш.

⁵ Лӯъбат – лӯхтак; ин чо соҳибчамол.

⁶ Ҳиндухол – ҳолаш сиёҳ.

⁷ Расан – ресмон.

⁸ Моҳи хиргоҳӣ – моҳи ҳоладор, моҳи хирманкарда, моҳи пурра, ки дар гирдаш доираи равшане пайдо шудааст; киноя аз духтари курд.

⁹ Хонӣ – ҳавзча.

Ногаҳон нолае шунид аз дур,
 К-омад аз захмхӯрдаи ранчур.
 Бар пайи нола шуд, чу нола шунид,
 Хуфта бар хоку хун ҷавоне дид.
 Дасту пое ба дард меафшонд,
 Ба тазаррӯ¹ Худойро меҳонд².
 Нозанинро зи сар бурун шуд ноз,
 Пеши он захмхӯрда рафт фароз³.
 Гуфт: «Вайҳақ⁴, чӣ кас тавонӣ буд?
 Инчунин хоксору⁵ хунолуд?
 Ин ситам бар ҷавонии ту кӣ кард?
 В-ин чунин зинҳор бар ту кӣ хӯрд⁶»?
 Хайр гуфт: «Эй фариштаи фалакӣ,
 Гар маликзодаӣ, в-агар малакӣ!
 Кори ман турфа⁷ бозие дорад!
 Қиссаи ман дарозие дорад!
 Мурдам аз ташнагию беобӣ,
 Ташнаро чаҳд кун, ки дарёбӣ!
 Об агар нест, рав, ки ман мурдам,
 В-ар яке қатра ҳаст, ҷон бурдам!»
 Соқии нӯшлаб, калиди начот,
 Додаш обе ба лутф⁸ – оби ҳаёт⁹!
 Ташнаи гармдил зи оби сард,
 Хӯрд бар қадри он, ки шояд хӯрд.
 Зинда шуд ҷони пажмурдаи ӯ,
 Шод шуд он чароғи дидаи ӯ.
 Дидаеро, ки канда буд зи ҷой,

¹ Тазаррӯъ – зорӣ, илтимоси очизона.

² Хондан – ҷеғ задан.

³ Фароз рафтан – наздик шудан, боло шудан.

⁴ Вайҳақ – эй вой! Вой дарег!

⁵ Хоксор – ҳоқолуд.

⁶ Зинҳор хӯрдан – аҳду паймон шикастан; мазмуни масраъ – инчунин бевафоиро дар ҳаққи ту кӣ раво дид?

⁷ Турфа – аҷоиб, ғалатӣ.

⁸ Лутф – нармӣ, меҳрубонӣ.

⁹ Оби ҳаёт – оби зиндагонӣ.

Дархам афганду бурд номи Худой...
 Он қадар зӯр буд дар пояш,
 Ки барангехт шояд дар чояш.
 Пийҳ дар чашми ӯ ниҳода бибаст,
 Аз сари мардумӣ гирифташ даст.
 Кард аҳди тамом, то бархост,
 Қоидаш гашту бурд бар раҳ рост.
 То бад-он чо, ки буд бунгахи ӯ,
 Марди бедиди буд ҳамрахи ӯ.
 Чокареро, к-аз аҳли хона шумурд,
 Дасти ӯро ба дасти ӯ биспурд.
 Гуфт: – Оҳиста, то наранҷонӣ,
 Бар дари мо бараш ба осонӣ.
 Курд омад шабонгаҳ аз саҳро,
 То хӯрад он чӣ бишканад сафро¹.
 Беҳуше дид маст афтода,
 Чун касе захмхӯрда, ҷондода.
 Гуфт: – «Ин шахси нотаваон зи кучост?
 Инчунин нотаваону хаста чарост?»
 Он чӣ бар вай гузашта буд зи нахуст,
 Кас надонист шарҳи он ба дуруст.
 Қиссаи чашм канданаш гуфтанд,
 Ки ба алмос чазъро² суфтанд.
 Курд чун дид, к-он чигархаста,
 Шуда бедидою назарбаста.
 Гуфт: «Аз шоҳи он дарахти баланд,
 Боз боист канд барге чанд.
 Кӯфтан баргу об аз ӯ сутудан³,
 Судан⁴ он чою назди ӯ бурдан.
 Гар чунин марҳаме гирифтӣ⁵ соз,

¹ Чазъ – як навъ санги зебо, чазъро суфтан – сангро сӯроҳ кардан; маҷозан: чашмро кӯр кардан.

² Сафро шикастан – дафъи гуруснагӣ кардан.

³ Сутудан – ситонидан, гирифтан.

⁴ Судан – кӯфта хока кардан.

⁵ Гирифтан – ин чо: таъсир кардан.

Ёфти дида рӯшной боз.
 Рахнаи¹ дида гарчи бошад сахт,
 Бех шавад з-оби он ду барги дарахт!»
 Пас нишон дод, к-он дарахт кучост,
 Гуфт: «Аз об обхӯр², ки водии мост,
 Ҳаст рафта куҳан дарахте нағз,
 К-аз насимаш кушода гардад мағз³,
 Пояш аз бех баркашида ду шох,
 Дурие дар миёни он ду фарох.
 Барги як шох аз он чу ҳуллаи⁴ хур,
 Дидаи рафтаро дарорад нур.
 Барги шохи дигар чу оби ҳаёт,
 Саръиёро диҳад зи саръ⁵ начот».

Чун зи курд он шунид духтари курд,
 Дил ба тадбири он илоҷ супурд.
 Лобаҳо карду аз падар дархост,
 То кунад барги бенавой рост⁶.
 Курд чун дид лоба кардани сахт,
 Роҳ бардошт⁷, рафт сӯи дарахт.
 Боз канд аз дарахт чанде барг,
 Нӯшдорӯи⁸ хастагон аз марг.
 Омад, овард, нозанин бардошт,
 Кӯфт чанде, ки мағз боз гузошт.
 Кард софӣ чунон ки дурд⁹ намонд,
 Дар назаргоҳи дарманд фишонд¹⁰,
 Доруо дидаро ба ҳам дарбаст,

¹ **Рахна** – маҷозан ҷароҳат, захм.

² **Обхӯр** – чашма.

³ **Мағз** – мағзи сар, майна; ақл, мазмуни мисраъ: аз насими он дарахт ақли кас кушода мешавад.

⁴ **Ҳулла** – киноя аз шуоъ ва равшании офтоб.

⁵ **Саръ** – номи як навъ бемории асаб.

⁶ **Рост** – илоҷи ин корро кунад.

⁷ **Роҳ бардоштан** – роҳ пеш гирифтан.

⁸ **Нӯшдорӯ** – доруи шифобахш.

⁹ **Дурд** – таҳшин.

¹⁰ **Фишондан** – рехтан.

Хаста чун дид, соате биншаст.
 Буд то панҷ рӯз баста сараш,
 В-он тилоя¹ ниҳода бар басараш.
 Рӯзи панҷум халос додандаш,
 Дору аз дида баркушодандаш.
 Чашми аз дастрафта гашт дуруст,
 Шуд биайнеҳ² чунон ки буд нахуст.
 Марди бедида баркушод назар,
 Чун ду наргис, ки бишкуфад ба сахар.
 Аҳли хона зи ранчи ӯ растанд,
 Дил кушоданду рӯй барбастанд³.
 Аз басо ранҷо, ки бар вай бурд,
 Меҳрубон гашта буд духтари курд.
 Чун ду наргис кушод сарви⁴ баланд,
 Дурчи⁵ гавҳар кушода гашт зи банд.
 Меҳрубонтар шуд он паризода,
 Бар ҷамоли ҷавони озода⁶.
 Хайр низ аз латафрасонии⁷ ӯ,
 Меҳрубон шуд ӯи меҳрубонии ӯ.
 Гарчи рӯяш надида буд тамом,
 Дида будаш ба вақти хезу хиром⁸.
 Лафзи ширини ӯ шунида басте,
 Лутфи дасташ бад-ӯ расида басте.
 Дил бар ӯ баста буд он дилбанд,
 Ҳам дар ӯ баста дид, зиҳӣ пайванд!⁹

¹ Тилоя – дору, мархам.

² Биайнеҳ – айнан.

³ Рӯй барбастанд – рӯй пӯшиданд.

⁴ Сарв – дарахти рост ва мавзун, киноя аз одами хушқомат.

⁵ Дурч – сандукчаи ҷавохирот, кушода шудани дурчи гавҳар – киноя аз ҷашм боз кардан.

⁶ Озода – соҳиби сифатҳои хуб.

⁷ Латафрасонӣ – дилчӯӣ, ғамхорӣ.

⁸ Хиром – зебо ва бовикор роҳ рафтан.

⁹ Зиҳӣ пайванд – чӣ пайванди хубест!

1. Ҳини суҳанронӣ курд ба Хайр чӣ гуфт?
2. Курд барои табобати Хайр чӣ тадбир андешид?
3. Ба фикри шумо ҳиссиёти ӯ дар лаҳзаи шунидани овози духтари курд чӣ гуна буд? Шумо ибораи «**фариштан малакӣ**»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Ҳангоме, ки духтари курд ба Хайр об дод, шоир гуфтааст:

Зинда шуд ҷони пажмурдан ӯ,

Шод шуд он ҷароғи дидаи ӯ.

Байтро шарҳ диҳед. Шоир дар зери ибораи «**ҷароғи дида**» чиро дар назар дорад?

Хайр бо курди пир ҳар саҳаре,

Бастӣ аз роҳи ҷокари камаре¹.

Ба шутурдорию галадорӣ,

Кардӣ оҳистагию дилдорӣ.

Аз гала дур кард офати гург,

Доштӣ пос² ҷумла хурду бузург,

Курди саҳрораву биёбонӣ,

Чун аз ӯ ёфт он таносой³.

Ба таваллои⁴ худ азизаш кард,

Ҳокими хонумону чизаш кард.

Хайр чун шуд ба хонадон густох,

Курд аз ӯ кард ҷустуҷӯи фарох⁵.

Боз ҷустанд ҳоли дидаи ӯ,

К-аз кӣ буд он ситам расидаи ӯ?

Хайр аз эшон ҳадиси Шар нанҳуфт⁶,

Ҳар чӣ будаш зи хайру шар – ҳама гуфт.

¹ Камар бастан – ба хизмат тайёр шудан.

² Пос доштан – ҳурмат кардан.

³ Таносой – осудаҳолӣ.

⁴ Тавалло – дӯстдориву дилҷӯӣ.

⁵ Фарох – васеъ; аз ӯ кард ҷустуҷӯи фарох – аҳволи ӯро аз ҳар ҷониб пурсуҷӯ кард.

⁶ Ҳадисро нанҳуфт – гапро пинҳон надошт.

Курд, к-он достон шунид зи Хайр,
 Рӯй бар хок зад чу роҳиби дайр¹.
 К-он чунон шод шуд, ки бадгухаре²,
 Нарасонд ин шукуфаро зараре.
 Чун шуниданд, ки он фариштасиришт,
 Чӣ бало дид аз он забоне зишт³.
 Хайр аз ин ном гашт номитар⁴,
 Шуд ба эшон зи ҷон киромитар⁵.
 Доштандаш чунон ки бояд дошт,
 Нозанин хизматаш ба кас нагузошт.
 Хайр якбора дил ба ӯ биспурд,
 Аз вай он ҷон, ки ёфт, боз супурд.
 Кард бар ёди он киромӣ дур⁶,
 Хизмати гову гӯспанду шутур.
 Гуфт: «Мумкин шавад, ки он дилбанд,
 Бо чу ман муфлисе⁷ шавад пайванд?
 Духтареро бад-ин ҷамолу камол⁸,
 Натавон бурд ҷуз ба мулку ба мол.
 Ман, к-аз эшон хӯрам ба дарवेशӣ,
 Кай ниҳам ҷашми⁹ хеш бар хешӣ?
 Беҳ аз он нест, к-аз чунон хатаре,
 Зиракона бароварам сафаре!»¹⁰
 Чун бар ин қисса ҳафтае бигзашт,
 Шомгоҳе ба хона рафт зи дашт.
 Дил зи темори¹¹ он арӯс ба ранҷ,
 Чун гадое нишаста бар сари ганҷ.

¹ Роҳиби дайр – шайхи ибодатхонаи тарсоиён (ғайримусулмонҳо).

² Бадгухар – бадгинат, бадтабиат, баддил, яъне Шар.

³ Зишт – бад.

⁴ Номӣ – номдор, шӯхратманд.

⁵ Киромӣ – азиз.

⁶ Дур – марворид, ин ҷо киноя аз духтари курд.

⁷ Муфлис – камбағал.

⁸ Ҷамолу камол – ҳусну зебой.

⁹ Ҷашм ниҳодан – умедвор будан.

¹⁰ Бароварам сафаре – берун равам, халос шавам.

¹¹ Темор – ғамхорӣ.

Ташнаю дар баробар оби зулол,
 Ташнатар з-он, ки буд аввали ҳол.
 Он шаб аз рахнае, ки дошт дилаш,
 З-оби дида шукуфта кард гулаш¹.
 Гуфт бо курд: «Эй ғарибнавоз,
 Аз ғарибон басте кашидӣ ноз!
 Нури чашмам бино ниҳодаи туст,
 Чун ба хонрезаи ту парвардам,
 Дилу ҷон ҳар ду боздодаи туст!
 Неъмат аз хони ту басте хӯрдм...
 Беш аз ин меҳмон нашоёд буд,
 Намаке бар чигар нашоёд суд!²
 Бар қиёси наволахории³ ту,
 Н-ояд аз ман сипосдорӣ⁴ ту.
 Гарчӣ темор дорам аз дурӣ,
 Хоҳам аз хизмати ту дастурӣ⁵.
 Дергоҳест аз вилояти хеш,
 Дурам аз қору аз қифояти⁶ хеш.
 Азм дорам, ки бомдоди пагоҳ,
 Сӯи хона кунам азимати роҳ.
 Гар ба сурат ҷудо шавам зи барат,
 Набурад ҳимматам зи хоки дарат!
 Чашм дорам ба чун ту чашмаи нур,
 К-аз даруни дилам надорӣ дур.
 Ҳимматамро кушодабол кунӣ,
 Он ҷӣ хӯрдм, маро ҳалол кунӣ!»

Савол ва супориш

1. Дар хонаи курд ба Хайр ҷӣ гуна муносибати неқ карданд?
2. Баъди шифо ёфтани чашм кушодани Хайр дар онлаи

¹ Гул – ин ҷо киноя аз рӯй.

² Намак бар чигар судан – азоб додан.

³ Наволахорӣ – бахшиш хӯрдан, насиба хӯрдан.

⁴ Сипосдорӣ – поси хотир доштан.

⁵ Дастурӣ – руҳсат, иҷозат.

⁶ Қифоят – даромад.

- курд чӣ дигаргунӣ рух дод?
- 3.Хайр ба кадом корҳо машғул гашт?
- 4.Хайр аз курд чӣ хоҳиш кард?
- 5.Матиро хонда мазмунашро нависед.

Чун сухангӯ сухан ба охир бурд,
 Дар зад оташ ба хайли¹ хонаи курд!
 Гиряи курдӣ аз миён бархост,
 Ҳойҳуе баромад аз чапу рост.
 Курд гирёну курдзода батар,
 Мағзҳо хушку дидаҳо ҳама тар!
 Аз паси гиря сар фуру бурданд,
 Ҷӯи обе буданд, афсурданд.
 Сар баровард курди равшанроӣ²
 Кард ҳолӣ зи пешкорон³ ҷой.
 Гуфт бар Хайр: «Эй ҷавони ҳамӯш,
 Зираку ҳубу меҳрубону баҳуш!
 Рафта гират ба шаҳри худ боре,
 Хӯрда аз ҳамраҳе дигар хорӣ!
 Некмардон ба бад инон⁴ надиханд,
 Дӯстонро ба душманон надиханд!
 Ҷуз яке духтари азиз маро,
 Низ бисёр ҳаст чиз маро.
 Духтари меҳрубони хизматдӯст,
 Зишт бошад, ки гӯямаш: «На нақӯст».
 Гарчӣ дар нофа⁵ мушк ҳаст ниҳон,
 Ошкорост бӯи ӯ ба ҷаҳон!
 Гар ниҳӣ дил ба мою духтари мо,
 Ҳастӣ аз ҷон азизтар бари мо!⁶
 Бар чунин духтаре, ба озоӣ⁷

¹ Хайл – гурӯҳ, ҷамоат.

² Равшанроӣ – хушфикр, доно, оқил.

³ Пешкор – хизматгор.

⁴ Инон – лаҷом, ба бад инон додан – ба бад ихтиёр надодан.

⁵ Нофа – мушкдон.

⁶ Бари мо – барои мо, дар назари мо.

⁷ Ба озоӣ – яъне ба розигии худ.

Ихтиёрат кунам¹ ба домодӣ!»
 Хайр, к-ин хушдилий шунид аз курд,
 Сачдае², ончунон ки шояд бурд.
 Чун бад-ин фаррухӣ³ сухан гуфтанд,
 Аз сари нозу хушдилий хуфтанд⁴.
 Субҳи содик бибаста буд камар,
 Мурғ нолид чун ҷалочили⁵ зар...
 Курди хушдил зи ҷойгаҳ бархост,
 Кард кори никоҳ кардан рост.
 Духтари хешро супурд ба Хайр...
 Шодмон зистанд ҳар ду ба ҳам,
 З-он ҷӣ бояд, набуд чизе кам.
 Чун аз он марғзори обу дарахт,
 Баргирифтан сӯи саҳро рахт⁶.
 Хайр сӯи дарахти сандалбӯй⁷,
 Ки аз ӯ халқ буд дармонҷӯй.
 На зи як шох, аз сутуни ду шох,
 Чид бисёр баргҳои фарох.
 Кард аз он баргҳо ду анбон⁸ пур,
 Таъбия⁹ дар миёни бори шутур.
 Он яке бар илоҷи саръу зуком,
 В-он дигар худ давои дида тамом.
 Ба кас аҳволи барг бознагуфт,
 Он даворо зи дида дошт нухуфт.

Хайр бо давое, ки курд ба вай нишон дода буд, ба беморони бисёре ёрӣ расонд, ин буд, ки:

¹ Ихтиёр кардан – лоик доништан, муносиб дидан.

² Сачда бурдан – таъзим кардан.

³ Фаррухӣ – муборақӣ, бахосиятӣ.

⁴ Хуфтанд – хобиданд.

⁵ Ҷалочил – зангӯла.

⁶ Рахт баргирифтанд – сафар кардан, ба роҳ даромадан.

⁷ Сандалбӯй – хушбӯй.

⁸ Анбон – халта.

⁹ Таъбия – ҷой додан.

Аз накӯию аз латофату¹ рой²,
Дар дили халқ шуд мар-ӯро чой.
То чунон шуд, ки аз накӯии бахт,
Бирасондаш ба подшоҳию тахт...

Савол ва супориш

1. Курди некрой ба Хайр чӣ насихат кард?
2. Барон чӣ курд духтарашро бо Хайр хонадор кард?
3. Баъд Хайр ба кадом кори нек даст зад?
4. Аз рӯи кадом корхояш Хайр ба мартабаҳои баланд расид?

...Аз қазо сӯи боғ шуд рӯзе,
Подшоҳею оламафрӯзе.
Шар, ки ҳамроҳ буд дар сафараш,
Огаҳӣ дошт ӯ зи хайру шараш.
Гуфт: «Ин мардро ба дарду ба доғ,
Аз пайи ман биёваред ба боғ!»
Хайр дар боғ рафту хуш бинишаст,
Курд пешаш нишаст тег ба даст.
Шар даромад фарох карда чабин,
Фориғ аз Хайр бўса дод замин.
Гуфт Хайраш: «Бигӯ, ки номи ту чист?
Эй ки хоҳад сари ту бар ту гирист!»
Гуфт: «Номам Мубашшири Сафарӣ,
Дар ҳама корномаи хунари».
Хайр гуфто, ки: «Номи хеш бигӯй,
Рӯи худро ба хуни хеш машӯй!»
Гуфт: «Берун аз ин надорам ном,
Хоҳ теғам намоӣ, хоҳӣ чом!»
Гуфт Хайр: «Эй ҳаромзодаи хас!
Ҳаст хунат ҳалол бар ҳама кас.
Шарри халқӣ, ки номи Шар дорӣ!

¹ Латофат – покдилӣ ва хушмуомилағӣ.

² Рой – ақл.

Сират¹ аз номи худ батар дорӣ!
 Ту на онӣ, ки бо ҳазор азоб,
 Чашми он ташна кандӣ аз пайи об?
 Гавҳари чашму гавҳари камараш,
 Ҳар ду кандию сӯхти чигараш!
 Манам он ташнаи гуҳарбурда,
 Бахти ман зинда бахти ту мурда!»
 Шар, ки рухсори Хайр дид, шинохт,
 Хешро бар сари замин андохт.
 Гуфт: «Зинҳор агарчи бад кардам,
 Дар бади ман мабин, ки худ кардам!
 Гар ман он бо ту карда рӯзи нахуст,
 Ояд аз номи чун мане ба дуруст.
 Бо ман он кун, ки дар чунон хатаре,
 Ояд аз номи чун ту номваре!»²
 Хайр, к-он нукта дод бар ёдаш,
 Кард ҳолӣ зи куштан озодаш,
 Шар чу аз тег ёфт озодӣ,
 Мешуду³ медавид аз шодӣ.
 Курди хунҳор рафт бар асараш⁴,
 Тег зад в-аз кафо бурид сараш!
 Гуфт: «Агар Хайр ҳаст хайрандеш,
 Ту Шарӣ, чуз шарат наёяд пеш!»
 Дар танаш чусту ёфт ду гавҳар,
 Таъбия карда дар миёни камар.
 Омад, овард пеши Хайр фароз,
 Гуфт: «Гавҳар ба гавҳар омад боз!»
 Хайр бўсиду пеши курд андохт,
 Гавҳариро⁵ ба гавҳаре бинавохт.
 Даст бар чашми худ ниҳоду бигуфт:
 «Аз ту дорам ман ин ду гавҳари чуфт!

¹ Сират – табиат, феълу ҳулқ.

² Номвар – номдор, машҳур.

³ Мешуд – мерафт.

⁴ Бар асараш – аз паяш.

⁵ Гавҳарӣ – одами асил, хушзист, пуркимат, ин киноя аз курд.

Ин ду гавхар бад-он шуд арзонӣ,
 Ин гуҳарҳо турост, худ донӣ!»
 Чунки шуд корҳои Хайр ба ком,
 Халқ аз ӯ дид хайрҳои тамом.
 Чун саодат бад-ӯ супурд сарир¹,
 Оҳанаш зар шуду палос ҳарир.
 Адиро устуворкорӣ дод,
 Мулкро бар худ устуворӣ дод.
 Баргҳоро к-аз он дарахт овард,
 Роҳати ранҷҳои саҳт овард.
 Вақт-вақт аз барои дафъи газанд²,
 Тохтӣ сӯи он дарахти баланд.
 Омадӣ зери он дарахт фуруд,
 Доди он бумро салому дуруд.

Савол ва супориш

1. Лаҳзаи ба назди Хайр омадани Шарро нақл кунед.
2. Барои чӣ Хайр аз гуноҳи Шар гузашт? Ба ин гуна ҳаракати Хайр чӣ баҳо медиҳед?
3. Аз ҷониби курд кушта шудани Шарро чӣ сон мефаҳмед?
4. Бигӯед, ки Хайр ва Шар мувофиқи рафторашон оё подоши худро гирифтанд?
5. Дар ин қисса кадом образҳоро ба мушоҳида гирифтед? Ба ҳислату рафтори ҳар як образ ҷудогона баҳо диҳед. Нахуст онҳоро ба ҳамдигар киёс кунед. Монандӣ ва фарқи образҳоро бо сатрҳо ва абёти матн исбот намоед.
6. Лугатҳои қиссаро комилан ҳифз ва ҳангоми навишт истифода баред.
7. Аз мутолиаи қисса чӣ хулоса ва натиҷа гирифтед. Дар мавзӯи «Некӣ бимонад ҷовидон» ё «Некӣ куну нек андеш, то нек бинӣ беш» кори хаттӣ (иншо) нависед.

¹ Сарир – тахт.

² Газанд – зиён, зарар.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ВАЗНИ ШЕЪР

Асарҳои бадеӣ ду шакли ифода доранд: назм ва наср.

Ҳангоми қироати осори назмӣ касро ҳаловате руҳ медихад, зеро назм суханест бо вазну қофия, ҳарфҳо чун шадда ба ришта кашида мешаванд ва оҳанги махсус пайдо мекунанд. Ин оҳанг гоҳе касро ба шӯр меорад, гоҳи дигар меҳандонад. Хулоса, дар шеър пайвастагӣ ва мавзунияте ҳаст.

Вазни шеъри тоҷикӣ ҳиҷоӣ мешаваду арӯзӣ. Дар шеъри ҳиҷоӣ теъдоди ҳиҷоҳои ҳар як мисраъ бояд баробар бошад. Масалан:

Бойчечаку бойчечак, 7

Гули хушрӯи химчак. 7

Гули гулҳо боёчечак, 7

Тоҷи баҳор бойчечак. 7

Дар шеъри арӯзӣ бошад, ҳиҷои дароз ва кӯтоҳ шартӣ асосист. Аз ин рӯ барои муайян кардани вазни шеъри арӯзӣ хусусиятҳои ҳиҷои дарозу кӯтоҳро бояд донист.

Садонокҳои кӯтоҳ дар забони тоҷикӣ инҳоянд: а, у, и ва ў, о, ё садонокҳои дароз мебошанд. Дар шеъри арӯзӣ дар баробари мувофиқат кардани ҳиҷоҳои мисраъҳо дарозӣ ва кӯтоҳии ҳиҷоҳо низ мавқеи махсус дорад:

Биё, то гул барафшонему май дар соғар андозем,
Фалакро сакф бишқофему тарҳи нав дарандозем.

Ҳиҷоҳои кӯтоҳ бо аломати шартӣ V ва ҳиҷоҳои дароз бо аломати шартӣ – ишора мешаванд.

Аз рӯи ин аломатҳо ҳиҷоҳои байти болоро чунин нишон додан мумкин аст.

V _ _ _ / V _ _ _ / V _ _ _ / V _ _ _
V _ _ _ / V _ _ _ / V _ _ _ / V _ _ _

Тавре ки дидед, миқдори ҳиҷоҳои кӯтоҳу дарози ҳар ду мисраъ бо ҳам мутаносибанд.

МУҲАММАД АВФИИ БУХОРОӢ

Муҳаммад Авфӣ дар байни солҳои 1172-76 дар шаҳри Бухоро таваллуд шудааст. Айёми кӯдакӣ ва давраи таҳсили ибтидоиашро дар Бухоро гузаронда, баъд барои илм омӯхтан ва пурра намудани дониши худ ба шаҳрҳои Самарқанд, Хоразм, Марв, Нишопур, Ҳирот, Ғазнин ва ғайраҳо сафар карда, бо бисёр донишмандони бузург ҳамсӯхбат шудааст. Муҳаммад Авфии Бухороӣ тахминан соли 1220 ба Ҳиндустон рафта, охириҳои умрашро дар шаҳри Дехлӣ мегузаронад.

Муҳимтарин асарҳои Муҳаммад Авфӣ «Лубобулаубоб» ва «Ҷомеулҳикоят» мебошанд.

ҲИКОЯТҲО

АЗ «ҶОМЕУЛҲИКОЯТ»

ҲИКОЯТ

Рӯзе подшоҳе бо шохзодае ба шикор рафт. Вақте ки ҳаво гарм шуд, подшоҳ ва шохзода ҷомаҳои худро дар пушти масҳарабози худ ниҳоданд. Подшоҳ табассум кард ва гуфт:

– Эй масҳарабоз, дар пушти ту бори як ҳар ҳаст? Масҳарабоз гуфт:

– Не, бори ду ҳар.

ҲИКОЯТ

Подшоҳе дар ҳоб дид, ки тамоми дандонҳои ӯ афтидаанд. Аз мунаҷҷиме¹ таъбири он пурсид. Гуфт:

– Таъбири ин ҳоб он аст, ки авлод ва ақрабони подшоҳ пеш аз подшоҳ хоҳанд мурд.

Подшоҳ дар ҳашм шуд ва мунаҷҷимро бекор кард ва

¹ Мунаҷҷим – аз калимаи «начм» – ситора, ситорашинос.

мунаҷҷими дигар талабид ва таъбири хоб пурсид. Ӯ арз кард, ки:
– Аз ҳамаи авлод ва ақрабо подшоҳ зиёдтар хоҳад зист.
Подшоҳ ин нукта писандид ва мунаҷҷимро инъом дод.

Савол ва супориш

1. Иштироккунандагони ҳикоятҳо кӣ ҳоянд?
2. Мазмуни иборан «**бори ду хар**»-ро фаҳмонед.
3. Фарқи ҷавоби мунаҷҷими якумро аз ҷавоби мунаҷҷими дуюм гуфта диҳед.

ҲИКОЯТ

Шахсе назди табиб рафт ва гуфт:

– Шиками ман дард мекунад, даво кун.

Табиб пурсид:

– Имрӯз чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Нони сӯхта.

Табиб давое дар чашми ӯ кардан хост. Он шахс гуфт:

– Эй табиб, дарди шикамро бо чашм чӣ муносибат?

Ҳаким гуфт:

– Аввал туро давои чашм мебояд кард, зеро агар чашмат дуруст мебуд, нони сӯхта намехӯрдаӣ.

Савол ва супориш

1. Аз ин ҳикоят чӣ хулоса баровардед?
2. Барои чӣ табиб чашми беморро даво кардан хост?
3. Ҳикоятро аз ёд кунед.

ҲИКОЯТ

Рӯзе подшоҳи золим аз шахр берун рафт. Шахсери дид, ки зери дарахте нишастааст. Пурсид ки:

– Подшоҳи ин мулк чӣ гуна аст? Золим ё одил?

Гуфт:

– Бисёр золим аст.

Подшоҳ гуфт:

– Маро мешиносӣ?

Гуфт:

– На.

Подшоҳ гуфт:

– Манам султони ин мулк.

Он мард тарсид ва пурсид:

– Маро медонӣ?

Гуфт:

– На.

Гуфт:

– Писари фалон савдогарам. Ҳар моҳ се рӯз девона мешавам ва имрӯз яке аз он рӯзҳост.

Подшоҳ хандид ва ба ӯ ҳеҷ чиз нагуфт.

Савол ва сунорини

- 1.Чаро мард худро девона муаррифӣ намуд?
- 2.Агар ба шумо чунин ходиса рӯй меод, чӣ кор мекардед?
- 3.Ҳикоятро ба нақшо чудо карда хонед.

ҲИКОЯТ

Рӯзе дарвеш гуноҳи бузурге кард. Пеши ҳабашии кӯтвол бурданд. Кӯтвол ҳукм кард, ки рӯи дарвеш сиёҳ кунед ва дар тамоми шаҳр бигардонед. Дарвеш гуфт:

– Эй кӯтвол¹, нисфи рӯи ман сиёҳ кун, вагарна ҳамаи мардумони шаҳр гумон мекунанд, ки ман ҳабашии кӯтвол ҳастам.

Кӯтвол аз ин суҳан хандид ва гуноҳи дарवेशро бахшид.

¹ Кӯтвол – қалъабон, диҷбон.

Савол ва супориш

- 1.Чаро ҳабашӣ гуноҳи дарвешро бахшид?
- 2.Бо кадом роҳ дарвеш аз ҷазо эмин монд?
- 3.Дар ягон мавзӯи дилхоҳ ҳикоят нависед.

ҲИКОЯТ

Подшоҳе аз мунаҷҷиме пурсид, ки чанд сол умри ман боқист?

Гуфт:

– Даҳ сол.

Подшоҳ бисёр ғамгин гардид ва мисли бемор ба бистар афтод. Дар назди подшоҳ вазири оқиле буд. Мунаҷҷимро рӯ ба рӯи подшоҳ талабид ва пурсид, ки:

– Чанд сол аз умри ту боқист?

Гуфт:

– Бист сол.

Вазир ҳамон вақт бо шамшер мунаҷҷимро ба қатл расонид. Подшоҳ хушнуд гардид ва чораи вазирро писандид. Баъд аз ин ба сухани ҳеч мунаҷҷим гӯш наандоخت ва бовар накард.

Савол ва супориш

- 1.Аз ин ҳикоят чӣ гуна хулоса баровардан мумкин аст?
- 2.Ҳикоятро ба нақшо қисмат намуда хонед.

ҲИКОЯТ

Шахсе бо бахиле дӯстӣ дошт. Рӯзе бахилро гуфт:

– Ҳоло ба сафар меравам, ангуштарини худ ба ман деҳ, онро бо худ хоҳам дошт, ҳар гоҳ онро хоҳам дид, туро ёд хоҳам кард.

Ҷавоб дод, ки:

– Агар маро ёд доштан мевоҳӣ, ҳар гоҳ ангушти худ ҳолӣ бинӣ, маро ёд кун, ки ангуштарӣ аз фалон хоста будам, надод.

ҲИКОЯТ

Табибе, ҳар гоҳ, ки ба гӯристон мерафт, чодар бар сар ва рӯи худ мекард. Мардумон аз ӯ пурсиданд, ки:

– Сабаби ин чист?

Гуфт:

– Аз мурдагони ин гӯристон шарм мекунам, зеро ки онҳо аз давои ман мурдаанд.

Савол ва супориш

1. Аз ин ду ҳикояти боло дар бораи шахсияти бахил ва табиб нақли даҳонӣ тайёр намоед.

2. Ҳикоятро ба нақшҳо қисмат намуда хонед.

ҲИКОЯТ

Яке аз бозургонон ҳикоят кард, ки вақте бо қофилаи¹ бисёр ва асфор² дар баъзе аз бешаҳои Гургон ва Мозандарон мерафтам. Дар роҳ хоб бар ман ғалаба кард ва албатта худро нигоҳ натавонистам дошт.

Соате ба гӯшае бихуфтадам, то чун қофила бирасад, бархезам ва равон шавам. Худ бихуфтам ва чун бедор шудам, қорвон рафта буд. Бар ақиби қофила дар беша медавидам. Ногоҳ аз пеши ман овози шер омад, ҳарос бар ман ғолиб шуд.

Гуфтам: -Дар миёни ду балои азим афтодам...

Мавзеъ талабидам, то бад-он таҳассун³ намоям, дарахте ҷавз дидам бузургагон⁴ ва олій.

Гуфтам: Бар ин дарахт равам, чандон ки шер бигузарад.

Чун бар дарахт рафтам, шер биёмад ва зери дарахт бини-

¹ Қофила – қорвон, гурӯҳе аз мардуми пиёда ва ё савора.

² Асфор – сафарҳо.

³ Таҳассун – мустаҳкам шудан дар ҷое.

⁴ Бузургагон ва олій – қалоншоҳа ва баланд.

шаст ва мутамаккин¹ шуд ва мутарассиди² сайд биистод ва аз ҳар ҷониб менигарид, гӯй, ки магар бӯи сайд ёфтааст. Дар ин миён овозе шунидам аз болои худ, нигоҳ кардам, хирсе дидам, ки пеш аз ман аз шер гурехта буд ва дар болои дарахт рафта.

Хавфу ҳарос бар ман голибтар шуд ва фикрат рӯй намуд. Пас, арракорде бо ман буд, буридан гирифтам. Чун буридан бисёр шуд, хирс хост, то аз он шох ба шохи дигар чаҳад, аз гаронии ҷуссаи ӯ он шох бишикаст ва хирс бияфтод ва аз шер бигурехт ва шер бар ақби ӯ равон шуд ва ҳар ду ба якдигар машғул шуданд ва ман аз дарахт фуруд омадам ва ба тақи пой аз он бало бигурехтам ва ба саломат ба ёрон бирасидам.

Савол ва суҷорӣ

1. Ба бозаргон чӣ ҳодиса рух дод? Барои чӣ дар урфият хобро гафлат мегӯянд?
2. Агар шумо ба ҷунин ҳолат гирифтор мешудед, чӣ чора меандешидед?
3. Ба ҳикоят мувофиқи мазмун ном гузоред.

ҲИКОЯТ

Дар замони Баҳроми Гӯр ҳокиме буд, ки дар фазлу ҳикмат ягона буд ва дар ҳунару дониш ангуштнамоӣ.

Чун борҳо аҳволи ӯ ба Баҳром бигуфтанд, Баҳром ӯро бихонд ва аз анвои³ улум имтиҳон кард. Ва чун дар ҳама ҷавоби савоб дод, Баҳром бо худ гуфт: «Вазорат ба вай тафвиз⁴ кунам, аммо бош, то ӯро дар ҳиммату адаб биёзмоям».

¹ Мутамаккин – маконгиранда, ҷойгир, қарорёфта.

² Мутарассид – ҷашм ба роҳ нигарон, мунтазир.

³ Анвоъ – навъҳо.

⁴ Тафвиз – ба ӯҳда гузоштан.

Пас, ўро бо худ дар хон¹ нишонд ва ҳамкоса гардонид ва мурге бирён карда, дар пеши вай ниҳод.

Ҳақим мурғро пора кард ва ба шараҳе² тамом бихӯрд ва дигарро ҳамчунон ба кор бурд.

Баҳром гуфт: «Ин мард ҳиммат³ надорад, дар пеши ман мурғ чунин меҳӯрад, мол дар ғайбати ман чӣ гуна хӯрад?!»

Пас, ўро ташриф⁴ дод ва боз гардонид ва бад-ин тарки адаб ва дунҳимматӣ⁵ аз вазорат маҳрум монд.

Савол ва сунориш

1. Чаро Баҳром марди донишмандро имтиҳон кард?
2. Кадом ҳислати мард ба Баҳром писанд наомад?
3. Агар шумо мебудед, дар ин маврид чӣ гуна рафтор мекардед?
4. Иштирокчиёни ҳикоятро бо ҳам киёс намуда таҳлил намоед.

ҲИКОЯТ

Аз Ҳотами Той саволи гарон⁶ карданд, ки аз худ қаримтар⁷ дидаӣ?

Гуфт: «Бале».

Гуфтанд: – Кучо дидаӣ?

Гуфт: «Дар бодия⁸ мерафтам, ногоҳ дар мавзее расидам, ду хона дидам кӯҳна ва бузаке паси хайма баста. Чун бирасидам, зол⁹ пеши ман давид ва маро хидмат кард ва инони¹⁰ ман бигирифт, то фурӯ омадам. Чун замоне баромад, писари ӯ бирасид, ба башорате¹¹ ҳар чӣ тамомтар маро пурсид.

¹ Хон – дастархон.

² Шараҳ – ҳарисӣ, тамаъ, эҳтирос, рағбат.

³ Ҳиммат – иродан зӯр, қасд, азм, саховат.

⁴ Ташриф додан – чома бахшидан, чома пӯшондан.

⁵ Дунҳиммат – пастҳиммат, ҳасис.

⁶ Гарон – вазнин.

⁷ Қаримтар – босаховат, ҷавонмард.

⁸ Бодия – биёбон, дашти беобу алаф, сахро.

⁹ Зол – пир, мӯйсафед.

¹⁰ Инон – лаҷом, ҷилав.

¹¹ Башорат – мужда, хабари хуш.

Пас-зол ўро гуфт, ки эй писар масолеҳи¹ меҳмон қиём² намоӣ ва он бузакро бисмил³ кун, то таоме бисозем».

Писар гуфт: «Нахуст биравам ва ҳезум биёварам».

Зол гуфт: «То ту саҳро равӣ, ки ҳезум орий, дер шавад ва меҳмонро гурусна доштан аз мурувват⁴ нест».

Пас ду найза дошт, ҳар ду бишикаст ва бузакро бикӯшт ва дарҳол таоме сохт ва пеши ман овард.

Чун тафаххус⁵ кардам, аз моли дунё чуз аз он ҳеҷ дигар надошт ва онро дар роҳи меҳмон ниҳод.

Пас он золро гуфтам: «Маро мешиносӣ?»

Гуфт: «На».

Гуфтам: – «Ман Ҳотами Той, бояд ки дар қабилаи ман оӣ, то дар ҳаққи шумо тақаллуф⁶ кунам ва ҳаққи он бигузорам».

Зол гуфт: – «Мо аз меҳмон музд наситонем». Ва аз ман ҳеҷ қабул накарданд.

Ман дониستم, ки эшон⁷ аз ман каримтаранд.

Савол ва сунорини

1. Ба хотир оред, ки дар бораи саргузашти Ҳотами Той чӣ шунидаед?
2. Барои чӣ мӯйсафед таклифи меҳмонашро қабул накард?
3. Саховатпешагии соҳиби хона ба шумо писанд омад ё не?

¹ Масолех – чизҳои даркорӣ.

² Қиём – машғул шудан.

³ Бисмил – сарбурида, яъне бикӯш.

⁴ Мурувват – мардонагӣ, ҳимматбаландӣ.

⁵ Тафаххус – тафтиш кардан, кофтуков.

⁶ Тақаллуф – сабӣ, кӯшиш, заҳмат.

⁷ Эшон – онҳо.

ҲИКОЯТ

Аристотелис¹ баъд аз ҳафтод сол барбат² задан меомӯхт. Шогирдон ӯро маломат карданд, ки шарм надорӣ, ки бо мӯи сафед барбат меомӯзӣ?

Гуфт: – Шармро он гаҳ дорам, ки дар миёни ҷамоате бошам ва эшон ин ҳунар донанд ва ман надонам ва шак³ нест, ки бар ҳиммати⁴ ҳохил⁵ касе розӣ набошад, ҳоса он, ки аз шарафи илму доноӣ хабаре дорад ва ранҷи тааллум⁶ касе мусоқот⁷ кунад, ки шарафи он шиносад ва ғоидаи он донад.

Савол ва суҷорини

1. Ҳикоятро қироат кунед.
2. Аристотелис дар айёми пирӣ ба чӣ қор шугл дошт?
3. Маломаташ карданд, чӣ ҷавоб дод?
4. Хулосаи ин ҳикоятро чӣ шарт аст?

ҲИКОЯТ

Овардаанд ки дар ишорати қутуби⁸ ҳиндувон, ки море ба деворе мерафт. Ногоҳ хонаи муше дид, ки дар он девор мураттаб⁹ карда буд ва назари он дар боғи хонаи подшоҳ ниҳода ва мадохил¹⁰ ва маҳоричи¹¹ он бар вачҳи ҳикмат пардохта. Морро он хона хуш омад ва дар камин¹² нишаст, чандон¹³ ки муш аз хона берун рафт, мор дар сӯроҳ рафт ва

¹ Аристотелис – донишманди юнонӣ.

² Барбат – асбоби қадимаи мусиқӣ, ки 8 тор дорад.

³ Шак – шубҳа, гумон.

⁴ Ҳиммат – ирода, ҷаҳд ва кӯшиш.

⁵ Ҳохил – нодон, беилм.

⁶ Тааллум – ёд гирифтани, омӯхтани.

⁷ Мусоқот – садақа, хайр.

⁸ Қутуб – ҷамъи китоб.

⁹ Мураттаб – ба тартиб даровардашуда.

¹⁰ Мадохил – даромадгоҳ.

¹¹ Маҳорич – баромадгоҳ.

¹² Камин – ҷои пинҳон.

¹³ Чандон – яъне то вақте ки...

сокин¹ шуд.

Чун муш бирасид, дид, ки хасме² дар хонаи ӯ истило³ овардааст, аз ранҷ бекарор гашт. Чун имкони муковимати⁴ ӯ надошт ба зарурат бар меҳтари⁵ мушон рафт ва ҳол бо вай ҳикоят кард. Меҳтари мушон гуфт: – «Ту нашунидаӣ, ки ҳар кас, ки дар киёсати⁶ ту беш аз ин буд, ба вай муковимат натавон кард». Пас муш гуфт: – «Чандин сол аст, ки туро хидмат мекунам ва хироч⁷ ба ту мерасонам ва мақсад он будааст, то агар маро коре афтад, ба юмни⁸ кифоят ва шахомати⁹ ту инсоф аз душманон биситонам ва бузургон гуфтаанд, ки ҷибоят¹⁰ ба қадри ҳикоят кунад ва акнун чун аз ту навмед шудам, ман бад-ин васмат¹¹ тан дарнадиҳам ва онро дар худ накашам ва ба ҳилат морро дафъ кунам».

Пас, мунтазири фурсат мебуд, то мор аз сӯрох берун омад ва дар боғ шуд ва дар зери гилеме бихуфт. Муш гирди боғ баромад, боғбонро дид бар лаби хавз, бо қувват бар шиками вай ҷаст, чунон ки боғбон аз хоб даромад ва дар ақиби муш мерафт.

Муш ба тарафи гулбун медавид, чандон ки ба мор расид, аз пеши ӯ берун шуд.

Боғбон чун морро дид, санг бар сари мор зад ва морро бикушт ва муш ба нишот¹² рӯй ба хона ниҳод. Душман мақхур¹³ гашт ва ранҷ аз вай дур гашта...

¹ Сокин – истиқомакунанда.

² Хасм – душман.

³ Истило – ба зурӣ забт намудан.

⁴ Муковимат – истодагарӣ.

⁵ Меҳтар – калонтар.

⁶ Киёсат – зиракӣ, хушёрӣ.

⁷ Хироч – андоз.

⁸ Юмн – бахт, толеъ, имкон.

⁹ Шаҳомат – нотарсӣ.

¹⁰ Ҷибоят – ҷабха.

¹¹ Васмат – айб, нуксон, доғи нанг.

¹² Нишот – шодӣ, хуррамӣ.

¹³ Мақхур – мағлубшуда, шикастхӯрда.

1. Ҳикоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед.
2. Мор ҳангоми ба деворе рафтан чиро дид?
3. Мор чӣ кор кард?
4. Муш бо меҳтари мушон чӣ гуфт?
5. Меҳтари мушон чӣ посухаш дод?
6. Муш чӣ ҳилате кард?
7. Оқибати кори душман ба чӣ анҷомид?
8. Аз ин ҳикоят чӣ баҳра бардоштел?

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки саъвае бар даби дарёе бар сари дарахте ошённе дошт ва пиле будӣ, ки ҳар рӯз биёмадӣ ва худро дар дарахт молидӣ ва бачагони ӯро зери пой андохтӣ. Саъва ба ҷон дармондӣ ва бо худ гуфтӣ, душмане азим аст ва ӯро ҷуз ба ҳикмат ҳалок натавон кард. Пас ба наздики пашша рафт ва гуфт: «Агарчи пеш аз ин дар боби ту аз ҷониби ман қасд будааст, валекин омадаам, то имрӯз узр бихоҳам ва умеди он медорам, ки маро ҳоҷате наздики ту овардааст ва тамаъ дорам, ки маро ноумед бознагардонӣ».

Гуфт: «Чист?»

Гуфт: «Ҳоҷати ман он аст, ки ин пил маро заҳмат медиҳад ва бачагони маро таарруз¹ мерасонад, аз ту меҳоҳам, то ҷашми пил бо неши худ реш кунӣ, ки дили ман аз тундии ӯ реш шудааст».

Пашша қабул кард ва фавче² аз пашшагон биёмаданд ва ҷашми ӯ бо неши худ реш карданд.

Пас, саъва ба наздики магас рафт ва гуфт: «Ҳоҷате бардоштаам ба пашша ва ӯ онро раво кардааст, валекин мақсуди ман ба саъйи³ худ тамом хоҳад шуд, пашша бар ҷашми пил неш фурӯ бурдааст ва онро реш кардааст.

¹ Таарруз – зӯрӣ, дастдарозӣ.

² Фавч – даста, гурӯҳ.

³ Саъй – кӯшиш.

Мехоҳем, ки ту ҳадас¹ бар он кунӣ, то ҷароҳати ӯро кирм дарафтад ва ҷашми ӯ тамои нобино шавад».

Пас мағас меомад ва бар он ҷароҳати ӯ саргин² меандохтӣ, то дар он кирм афтод ва ҷашми ӯ тамои нобино шуд ва аз ғоидаи дидан маҳрум монд. Ва пил чун роҳ намедид, дар паси он дарахт бимонд ва ба ҷаро наметавонист рафт.

Саъва гуфт: «Агарчи ба ҳилат ӯро кӯр кардам ва аз ӯ интиқоми худ кашадам, аммо бояд, ки акнун ӯро ҳалок кунам».

Пас, ба наздики ғук рафт ва гуфт: «Ба инояти³ пашша ва мағас коре баромадааст ва ҳасме, ки маро буд, маҳхур гаштааст, валекин ба як мадади ту агарчи душмани кавӣ аст, ҳалок хоҳад шуд».

Ғук гуфт: «Он кадом хидмат аст, ки бар дасти ман хоҳад омад, то дар итмои он камари хидмат бандам?»

Саъва гуфт: «Мебояд, ки аз дарё мавзе⁴, ки амиктар бошад, мақом сози ва бонг кунӣ, то овози ту ба самъи ӯ расад ва дар акиби овози ту дар об ояд ва чандон, ки пой бар об ниҳад, ғарқ шавад ва аз шарри⁵ ӯ боз раҳам».

Пас, ғук бирафт ва мавзе, ки қарри он падид набуд, он ҷо мақом кард ва бонг мекард. То он ғарқ, ки пил ташна шуд ва ба ғояти аташ⁶ расид, ба овози ӯ бирафт, чандон ки бар лаби об расид қадам дар об ниҳод, ҳамон буд ва ғарқ шуд ва саъва бад-он ҳилати латиф аз шарри ӯ ҳалос ёфт.

Ва ин ҳикоят намудорест мар арбоби⁷ хирадро, то ҳасмони⁸ заифро хор надоранд, ки шамшер агарчи сари шеронро рабояд, аз он ҷӣ сӯзан кунад, очиз ояд.

¹ Ҳадас – ифлосӣ, начосат.

² Саргин – аҳлот.

³ Иноят – мадад, ёрӣ.

⁴ Мавзеъ – ҷой, макон.

⁵ Шар – бадӣ, зиштӣ.

⁶ Аташ – ташнагӣ.

⁷ Арбоб – оқилон, ғозилон.

⁸ Ҳасмон – душманон.

1. Ҳикоятро хонда ба рафтори саъва баҳо диҳед.
2. Чаро фил бо бузургчуссагӣ аз дасти як парандан хурдакак ба ҳалокат расид?
3. Мақсади адиб аз овардани ин ҳикоят дар чист?

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки дар рӯзгори Нӯшервони¹ Одил² ду мард биёмаданд ва бар дари боргоҳи ӯ биистоданд, яке бо овози баланд гуфт:

«Бад макуну бад маяндеш, то бадат н-ояд пеш».

Ва яке гуфт:

«Некӣ куну нек андеш, то нек бинӣ беш».

Нӯшервон фармуд, то марди аввалро ҳазор динор оварданд ва бидоданд ва марди дуввумро ду ҳазор динор доданд. Хавосу³ надимони⁴ он ҳазрат суол карданд, ки ҳар ду калимаро як маънӣ бувад, сила⁵ ва инъом эшонро тафовут⁶ аз чӣ афтод?

Гуфт: «Ин ҳама зикри нек гуфт ва он дигар бадӣ гуфт. Ва ҳеҷ некӣ беҳтар аз дӯстии некон нест ва ҳеҷ бадӣ аз дӯстии бадон нест».

1. Ба дари боргоҳи Нӯшервони Одил ду мард омада, ҳар яке чӣ гуфт?
2. Чаро шох ба ду мард баробар инъом надод?

¹ Нӯшервон - писари Қубод ва яке аз шохони сулолаи Сосониён, ки солҳои 531-579 м. ҳукмронӣ кардааст.

² Одил – боадл, боинсоф, додгар, лақаби Нӯшервон.

³ Хавос – одамони баландмартаба.

⁴ Надим – ҳамнишини амирону шохон.

⁵ Сила – баҳшиш, мукофот.

⁶ Тафовут – фарқ.

ҲИКОЯТ

Подшоҳе оҳангареро фармуд, ки ҷавшане¹ хуб барои ман тайёр кун. Оҳангар тайёр карда пеши подшоҳ бурд. Бо қасди озмудан ҷавшанро ба замин ниҳод ва шамшер бар он зад, ду ним шуд. Оҳангарро итоб кард, ки: – Гар бори дигар чунин ҷавшан хоҳӣ сохт, сари ту ду ним хоҳам кард!

Оҳангар ба хонаи худ рафт ва ин аҳволро ба духтараш гуфт. Духтар маслиҳат дод, ки «боз ҷавшан бисоз, ин бор ман пеши подшоҳ хоҳам бурд».

Алқисса, оҳангар ҷавшанро сохт. Духтари ӯ онро пӯшид ва шамшере дар даст гирифт ва пеши подшоҳ рафт ва арз кард, ки холо ҷавшанро биёзмоед?

Подшоҳ гуфт:

– Чаро инро пӯшидаӣ?

Духтар гуфт:

– Эй подшоҳ, қоида он аст, ки ҷавшанро дар ҷасад меозмоянд, аз ин сабаб пӯшидаам.

Подшоҳ ин сухан писандид² ва ба ӯ инъом дод.

ҲИКОЯТ

Як киса динори шахсе дар хона гум шуд. Ӯ ба қозӣ хабар дод. Қозӣ ҳамаи мардумони хонаро талабид ва ба ҳар кас як чӯб дод, ки ҳамаи он дар дарозӣ баробар буд ва гуфт: «Ҳар кӣ дузд бошад, чӯби ӯ ба қадри як янгушт дароз хоҳад шуд».

Чун ҳамаро рухсат³ кард, шахсе, ки кисаро дуздида буд, тарсид ва чӯби худро ба қадри як ангушт бурид. Рӯзи дигар чун қозӣ ҳамаро талабид ва чӯбҳоро дид, маълум шуд, ки дузд кист. Кисаи динор аз ӯ гирифт ва ба вай сиёсат кард.

¹ Ҷавшан – либоси тӯри симин, ки аз шамшер муҳофизаткунанда аст.

² Писандид – хуш омад, маъқул донист.

³ Рухсат кард – ҷавоб дод.

1. Қозӣ дузд ро чӣ тавр муайян кард?

2. Ҳикоятро хонда, мазмунашро гӯед.

ҲИКОЯТ

Абдуллоҳи Муқоффаъ мегӯянд:

– Он чӣ дуруст кардам аз китоби ҳукамо¹, ки андар хизонаи форс ёфтам. Пеш аз Яздичурди Шаҳриёр², ки бар мулуки Форс меҳтар аз подшоҳони дигар ва фазли эшон бар дигарон зоҳир гашт, ба даҳ хислат бувад, мерос ёфтанд аз паси Каюмарс³ ва мар он хислатро кор бастанд:

– Аввал духтаронро ба бегона надодандӣ ва ба хонаи дигар кас нон нахӯрдандӣ ва чун дар ҳаққи касе неқӣ хостандӣ кард, бо кас мушоварат⁴ накардандӣ ва чун дар ҳаққи касе неқӣ ваъда кардандӣ, ҳаргиз аз ин барнагаштандӣ ва чун ба ато⁵ ва навоҳти худ махсус кардандӣ, ҳар сол дар он вақт бо эшон додандӣ ва онро дар идрору⁶ бусум гардонидандӣ ва ба кирдор беш аз он будандӣ, ки ба гуфтор. Ба ҳаргиз шароб нахӯрдандӣ, ки ба хиради эшон голиб омадӣ ё аз ҳол бигаштандӣ.

Ва ҳаргиз гунаҳгдоронро уқубат⁷ накардандӣ, магар пас аз он ки ҳашии эшон сокин шуда будӣ. Ва ҳаргиз сӯҳбати як неқмардро аз сӯҳбати бисёрмард ба ҷой намондандӣ. Ва ҳар подшоҳ, ки аз ин даҳ хислат бенасиб бувад, аз сӯҳбати ҷумла доноён бениёз гардад.

¹ Ҳукамо – ҳакимон.

² Яздичурди Шаҳриёр – подшоҳи Эрон.

³ Каюмарс – номи нахустин подшоҳи Эрон.

⁴ Мушоварат – машварат.

⁵ Ато – бахшиш, инъом.

⁶ Идрор – маош.

⁷ Уқубат – азоб.

- 1.Хикоятро бодиккат хонед ва гӯед, ки он даҳ хислат кадомҳо мебошанд?
- 2.Қимати ин даҳ хислат дар чист?
- 3.Дар бораи ҳар як хислат нақл кунед.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Аристотелисро вафот наздик омад, писарро пеши худ хонд ва гуфт:

– Эй писар, дар асрори улум¹ ва дақиқи ҳикмат умри худро базл² кардам ва бисёр гирехҳо ба нури ҳикмат кушода гардонидам, валекин маргро ҳеҷ ҳилате надонидам. Шеър:

Агар сад кӯҳ бояд канд фӯлод,
Забун бошад ба дасти одамизод.
Чӣ чора, к-он банӣ – одам надонад,
Ба чуз мурдан, к-аз он бечора монад.

Пас, бидон, ки иззу³ давлате, ки аз мол бувад, зуд фони шавад ва нест гардад.

Иззат ва шараф дар илм аст, ки аз таҳвил⁴ ва интиқол⁵ ва фано ва завол⁶ берун аст ва ба тағайюри⁷ рӯзгор ва табаддули⁸ давлатҳо интиқол напазирад.

– Эй писар, подшоҳон падари туро бузург доштанд ва падари ту яке аз раияти⁹ эшон¹⁰ буд ва раият подшоҳони мулкро

¹ Улум – илмҳо.

² Базл – харч, сарф.

³ Изз – эҳтиром.

⁴ Таҳвил – аз ҳоле ба ҳоле гузаштан.

⁵ Интиқол – гузаштан.

⁶ Завол – офат, нестӣ.

⁷ Тағайюр – тағйирот.

⁸ Табаддул – табдил.

⁹ Раият – халқ, табаа.

¹⁰ Эшон – онҳо.

ибодат кунанд ва парастанд.

Ва миёни обид¹ ва маъбуд² тафовути бисёр аст. Агар падари туро илму адаб набудӣ, ӯ мар мулукро мисоли харе будӣ боркаш ё парастанда бандае будӣ коркун.

Пас, илм ҳосил кун, то шарафу иззат биёбӣ ва аз мазаллати³ хамули⁴ халосӣ ёбӣ.

Савол ва супориш

1. Мазмуни ҳикоятро нақл кунед.
2. Аристотелис ба писари худ чӣ гуфт?
3. Кадом касб бебақост?
4. Аристотелис киро мисли харе боркаш ва ё парастанда, бандае коркун ҳисоб кардааст?
5. Роҳи дурусти дарёфти шарафу иззат кадом будааст?

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Абузурчмехрро⁵ савол карданд, ки мардумонро чӣ беҳтар аст?

Гуфт: – Хиради модарзод.

Гуфтанд: – Агар набувад?

Гуфт: – Фарҳанги⁶ омӯхтани, ки адаби вайро рост кунад.

Гуфтанд: – Агар набувад?

Гуфт: – Хостае, ки ҳамаи айбхоро пӯшад.

Гуфтанд: – Агар набувад?

Гуфт: – Ҳилм⁷ ва мадоро, ки ҳилм мардумро биёрояд.

Гуфтанд: – Агар набувад?

Гуфт: – Марг беҳ аз зиндагонӣ, то роҳат ёбад аз худ ва халқ аз вай...

¹ Обид – ибодаткунанда, худочӯй.

² Маъбуд – бутпараст.

³ Мазаллат – хорию зорӣ.

⁴ Хамули – гумномӣ.

⁵ Абузурчмехр – вазири Анӯшервон.

⁶ Фарҳанг – илм.

⁷ Ҳилм – нармадилӣ.

1. Ҳикоятро хонед ва дарёбед, ки барои мардум чӣ бехтар будааст?
2. Ҳамроҳи муаллим дар сари ҳар ҷавоби Абузурҷмеҳр мулоҳиза кунед ва аз ҳикоят натиҷа гиред.
3. Ҳикоятро аз ёд кунед.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки амир Наср Аҳмади Сомониро муаллиме буд, ки дар он вақт, ки хурд буд, вайро таълим кардӣ ва ҷӯби бисёр задӣ. Ва амир гуфтӣ, ки ҳар гоҳ ба султони расам, сазои¹ вай бикунам.

Шабе тафаккури² айёми гузашта мекард, муаллимашро ёд омад, ҳама шаб дар андешаи интиқоми ӯ буд.

Ходимро³ бифармуд, ки аз бӯстон даҳ ҷӯби обӣ биёрад ва якеро гуфт:

– Муаллимиро ҳозир кун!

Ходим рафт, то муаллимиро ҳозир гардонад.

Муаллим пурсид: – Султон чӣ мекард, ки маро ёд кард?

Гуфт: – Ғуломеро фармуд, ки биравад аз бӯстон даҳ ҷӯби обӣ биёварад ва маро гуфт, муаллимиро ҳозир кун.

Ҷуро маълум шуд, ки дар банди интиқоми вай аст. Дар роҳ, ки меомад ба дари дӯкони мевафурӯше расид ва дурустӣ бидод ва аз он обии⁴ хуб харид ва дар остин кард.

Чун пеши Наср омад, амир ҷӯберо баргирифт ва гуфт:

– Дар ин чӣ мегӯӣ?

– Гуфт: – Саҳл⁵ аст.

Даст дар остин кард ва он мева берун овард ва гуфт: – Зиндагии подшоҳ дароз бодо, калимае дорам.

Гуфт: – Бигӯӣ!

Гуфт: – Ин мевае бад-ин латифӣ, зодаи он ҷӯб аст.

¹ Сазо – адаб, сазои вай бикунам – адабашро бидихам.

² Тафаккур – фикр.

³ Ходим – хизматгор.

⁴ Обӣ – мева.

⁵ Саҳл – осон, раво.

Султон чун бишунид, бағоят писандид ва расми маоши вай, то зинда буд, муайян гардонид. Баъд аз он зиндагонӣ ба фароғат гузаронид.

Савол ва супориш

- 1.Чаро султонро бар муаллим хашм зиёда гардид?
- Муаллим ба ӯ чӣ карда буд?
- 2.Шоҳ ба кадом андеша афтод?
- 3.Муаллим аз ходим чӣ пурсид?
- 4.Ба ивази интиқоми шоҳ муаллим чӣ тadbир андешид?
- 5.Кадам кори муаллим писанди шоҳ гашт?
- 6.Хулосаи ҳикоятро баён намоед.

ҲИКОЯТ

Афлотунро¹ гуфтанд:

– Чӣ гӯйӣ, ки ҳаргиз ғамгин набошӣ?

Гуфт: – Дил дар чизе набандам, ки аз дасти ман биравад.

Савол ва супориш

- 1.Дар ин ҳикоят кадом ҳикмат ниҳон аст?
- 2.Ҳикоятро ҳифз кунед.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Шаҳиди шоир рӯзе нишаста буд ва китобе мехонд. Қоҳиле ба назди ӯ даромад ва салом карду гуфт:

– Хоҷа, танҳо нишастай?

Гуфт: – Танҳо акнун гаштам, ки ту омадӣ, аз он ки ба сабаби ту аз мутолиаи китоб боз мондам.

Ва шоир чунин гуфтааст:

¹ Афлотун – донишманди юнонӣ, Платон.

Сӯҳбати аблаҳон чу деги тихист¹,
Андарун холиву бурун сияхист.

Савол ва супориш

1. Ҳикоятро хонед ва мазмунашро баён кунед.
2. Шоир ба марди чоҳил чӣ ҷавоб дод?
3. Байтро ба наср баргардонед.

ҲИКОЯТ

Ва ин ҳикоятро ба навъе дигар ривоят кардаанд, ки марде дар қафас гунчишке карда буд ва ба бозор бурда, то онро фурӯшад...

Марде биёмад ва он гунчишкро бихарид ва ба хона овард.

Мурғ бо ӯ дар суҳан омад ва гуфт: – Туро аз куштани ман чӣ ояд, маро баргузор то се суҳан гӯям, ки он туро манфиат кунад, валекин як суҳан дар қафас гӯям ва яке бар дасти ту ва сеюм бар сари дарахт.

Он мард гуфт: – Чунин кардам. Пас ӯро ба саҳро бурд ва гуфт: – Биёр, то чӣ дорӣ?

Гунчишк гуфт: – Ҳар чӣ аз дасти ту биравад, зинҳор то бар ғавоти² он таассуф³ нахӯрӣ, ки ба даст бознаёяд.

Мард ӯро аз қафас берун кашид, гуфт: – Сухани дуҷум чист?

Гуфт: – Зинҳор, агар сухани муҳол шунавӣ, онро бовар надорӣ!

Мард гуфт: – Панде хуб аст ва ӯро раҳо кард.

Гунчишк гуфт: – Сахт нодонӣ кардӣ, ки маро раҳо кардӣ, ки дар шиками ман гавҳаре буд бист мисқол.

Мард чун ин бишнид, аз пой дарафтод ва даст бар сар задан гирифт ва таассуфи бисёр хӯрд.

Гунчишк гуфт: – Ду суҳан ҳамин соат шунидӣ ва ҳамин соат фаромӯш кардӣ? Аввал гуфтам: – Ҳар чӣ аз дасти ту рафт, бар

¹ Тихӣ – холи.

² Ғавот – даргузаштан, мурдан.

³ Таассуф – афсус.

фавоти он таассуф нахӯрӣ. Чун аз дасти ту бишудам, агар хазор фарёд кунӣ, бознаёям. Он ғам хӯрдан чӣ фоида дорад?!

Дуюм гуфтам: Сухани муҳол¹ бовар мадор ва ба тамомат аъзо ва аҷзон ман даҳ мисқол бошад, ғавҳари бистмисқол дар шиками ман чӣ гуна гунҷад?

Гуфт: – Сухани сеюм боре бигӯй, то маро фоида бошад.

Гуфт: – Дар ҳаққи ман эҳсон² кардӣ ва лутф фармудӣ. Акнун офтобае дар зери ин дарахт пурзар аст, бояд ки бардорӣ ва ба масолеҳи худ сарф кунӣ.

Мард он чоро бикобид ва офтобаи зар ёфт. Ёро гуфт: – Аҷаб, ки офтобаи зар дар зери замин мебинӣ ва дом дар рӯи хок намебинӣ!

Савол ва супориш

1. Ҳикоятро бодиккат хонед.
2. Гунчиш аз мард чӣ хоҳиш кард?
3. Се сухани гунчиш кадом аст?
4. Чаро мард таассуфи бисёр хӯрд?
5. Сухани сеюми гунчиш чӣ буд?
6. Ба ивази лутфу эҳсон гунчиш мардро соҳиби чӣ кард?

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ҲИКОЯТ

Дар ҳикоят як воқеаи нисбатан хурд тасвир мешавад, ки дар он лаҳзаҳо ва қисмҳои воқеа ба ҳам алоқамандии зич доранд. Дар маркази воқеаи ҳикоят амалиёти ду-се кас (ё ду чиз) меистад, ки ин сабаби яклухтии воқеа мебошад.

Ин жанр дар адабиёти тоҷик таърихи қадима дорад ва дар эҷодиёти Низомулмулк, Кайковус, Низомии Арӯзии Самарқандӣ, Муҳаммад Авфии Бухорӣ, Саъдӣ, Убайди Зоконӣ вомехӯрад.

¹ Муҳол – номумкин, ношуданӣ.

² Эҳсон – некӯӣ, лутфу марҳамат.

Агар ба ҳикоятҳои Муҳаммад Авфии Бухорӣ диққат карда бошед, аксари онҳо дорони як-ду лаҳзаанд ва иштирокчиёни он низ миқдоран каманд. Вале ба ин нигоҳ накарда нависанда лаҳза-лаҳза воқеаро тасвир карда, амалиёти пайдарпайи қаҳрамонашро нишон медиҳад ва ба ин восита характер меофарад. Ин яке аз мақсадҳои асосии ҳикоят ба ҳисоб меравад.

Дар ҳикояти «Саъва ва пил» (фил) муборизаи як паррандаи хурдакак бар зидди ҳайвони калончусса хеле барҷаста нишон дода шудааст. Аз амалиёти саъва ва мақсади ӯ, ки нест кардани фил буд, маълум мегардад, ки саъва то чӣ андоза кавиירוдаву пуртадбир аст. Ӯ аввал филро ба воситаи пашша кӯр месозад ва баъдан бо ёрии гук душманашро ба ҳалокат мерасонад.

ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ

Агар Абулкосим Фирдавсӣ дар ҷаҳон бо шоҳасари ҷовидонии худ «Шоҳнома» машҳур шуда бошад, Ҳофизӣ Шерозиро ғазалҳои дилошӯб, ҷаззоб ва сеҳрангезаш шӯҳраи офок гардониданд.

Шамсиддин Муҳаммад Ҳофизӣ Шерозӣ соли 1321 дар шаҳри Шероз таваллуд ёфта, дар ҳамин ҷо соҳиби илму дониш гардидааст.

Ба қавли ҳудаш Ҳоҷа Ҳофиз чихил сол ба таҳсили илм машғул шудааст.

Таҳсили дурудароз шояд аз он сабаб бошад, ки падараш хангоми тифл будани ӯ аз олам ҷашм пӯшид ва барои таҳсили мунтазам имконият пайдо нагардид.

Номи Ҳофиз ҳамчун офарандаи ғазалҳои дилангез ханӯз дар айёми барҳаёт будани шоир маълуми машҳур гардида буд. Ғазалҳои Ҳофиз ба зудӣ вирди забони мардум мегаштанд ва оғозу сарогози базму шабнишиниҳо, тӯю маърақаҳо буданд.

Чунон ки ҳуди Ҳофиз чунин ишора дорад:

Зи шеъри Ҳофизӣ Шероз мегӯяндӯ мераксанд,
Сияҳҷашмони кашмирию туркони самаркандӣ.

ё дар ҷои дигар:

Ғазал гуфтию дур суфтӣ, биёву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афшонад фалак иқди Сурайёро.

Мавзӯҳои ашъори Ҳофиз гуногунанд: тараннуми ишқу муҳаббат, дӯстиву рафокат, ростқавлию поктинатӣ, манзараҳои табиати дилангез, ганимат донишдони умр ва ғайра.

Ҳофиз шоири ошиқ аст: ошиқи зиндагӣ ва ҳаёти воқеӣ, табиати дилрабо ва дилбарони раъно. Дар ашъори Ҳофиз

тасвири табиат - гулу лола, сарву суман, сабо ва насим,
булбулу кумрӣ, гулгашти Мусалло ва чӯи Рукнобод – ҳама
ба одам, ба ошику маъшук нигаронида шуда, чун образҳои
рамзӣ амал мекунанд. Ў ба кушудану кашфи асрори олам
сари ёрӣ надорад ва онро барҳак муаммои нокушода
мепиндорад:

Ҳадис аз мутрибу май гӯву рози даҳр камтар чӯ,
Ки кас накшуду накшояд ба ҳикмат ин муамморо.

НАМУНАИ ҒАЗАЛИЁТИ ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ

Дил меравад зи дастам, соҳибдилон, Худоро.
Дардо, ки рози пинҳон хоҳад шуд ошкоро.
Киштинишастагонем, эй боди шурта,¹ барҳез!
Бошад, ки боз бинем, дидори ошноро.
Даҳрӯза меҳри гардун, афсонаасту афсун²,
Некӣ ба ҷои ёрон, фурсат шумор, ёро...
Эй соҳиби каромат, шукронаи саломат,
Рӯзе тафаккуде³ кун дарवेशи бенаворо.
Осоиши ду гетӣ тафсири⁴ ин ду ҳарф аст:
Бо дӯстон мурувват, бо душманон мадоро.
Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун⁵ кунад гадоро...
Хубони порсигӯ бахшандагони умранд,
Соқӣ, бидех башорат риндони порсоро.
Ҳофиз ба худ бипӯшид ин хиркаи⁶ майолуд,
Эй шайхи покдоман, маъзур дор моро.

¹ Боди шурта – боди мурод, боде, ки ба самти дилхоҳ мевазад.

² Афсун – чашмбандӣ, фиреб.

³ Тафаккуд – меҳрубонӣ, пазирой, навозиш кардан.

⁴ Тафсир – маънӣ, маънидод, шарҳ.

⁵ Қорун – шахси афсонавӣ, ки хеле давлатманд будааст.

⁶ Хирка – порчаи матоъ, матои дарида, пора-пора шуда.

1. Шеърро ба таври бадеӣ кироат кунед.
2. Шарҳи калимаҳои номафҳумро аз лугат пайдо намоед.
3. Фаҳмонед, ки рози пинҳон чӣ гуна ошкор мешавад?
4. Барои оромӣ осоиштагӣ чӣ кор кардан лозим будааст?
5. Миёни ифодаҳои «хирқан майолуд» ва «шайхи покдоман» чӣ нисбатест?

Сабо, агар гузаре афтадат ба кишвари дӯст,
Биёр нафҳае¹ аз гесӯи муанбари² дӯст.
Ба ҷони ӯ, ки ба шукрона ҷон барафшонам,
Агар ба сӯи ман оӣ паёме аз бари дӯст...
Мани гадову таманно³ васли ӯ? –Ҳайҳот!
Магар ба хоб бубинам ҷамоли манзари⁴ дӯст!...
Агарчи дӯст ба чизе намехарад моро,
Ба оламе нафурӯшем мӯе аз сари дӯст.
Дили санавбариям ҳамчу бед ларзон аст,
Зи ҳасрати каду болои чун санавбари дӯст.
Чӣ бошад, ар шавад аз банди ғам дилаш озод,
Чу ҳаст Ҳофиз мискин ғулому ҷокари дӯст.

1. Ғазалро ду-се бор бодикқат хонед, вақти кироат ба задаҳои мантиқӣ диққати зарурӣ диҳед.
2. Шоир барои дӯст чӣ корҳо карданист?
3. Дар бораи дӯст ва аҳамияти дӯстӣ чӣ гуфта метавонед?
4. Байти ҷоруми ин ғазалро бо байти зерини Саъдии

¹ Нафҳа – нафаси эҳёкунанда, ҳаётбахш.

² Муанбар – анбарин, хушбӯй.

³ Таманно – орзу, умедворӣ.

⁴ Манзар – чизе, ки ба он назар дӯхта мешавад, тамошогоҳ, чехра, чашму рӯй.

Шерозӣ муқоиса кунед:

Гарат хуноба гардад дил, зи дасти дӯстон, Саъдӣ,
На шарти дӯстӣ бошад, ки аз дил бар забон ояд.

5. Ин ғазалро аз ёд кунед.

Зи дасти кӯтаҳи худ зери борам,
Ки аз болобаландон¹ шармсорам.
Магар занҷири мӯе гирадам даст,
В-агарна сар ба шайдоӣ² барорам.
Зи чашми ман бипурс авзои гардун,
Ки шаб то рӯз ахтар³ мешуморам...
Ман аз бозуи худ дорам бәсе шукр,
Ки зӯри мардумозорӣ надорам.
Агар гуфтам дуои майфурӯшон,
Чӣ бошад? – Ҳаққи неъмат мегузорам.
Ту аз хокам нахоҳӣ баргирифтани,
Ба ҷои ашк агар гавҳар биборам.
Саре дорам чу Ҳофиз маст, лекин,
Ба лутфи он саре уммедворам.

Савол ва супориш

1. Дасткӯтаҳӣ чӣ маъно дорад?
2. Шоир чаро «вазъи гурдуно аз чашми ман пурс» гуфтааст? Замонҳои гузашта аз рӯи мавқеи ахтарон чӣхоро пешгӯӣ мекарданд?
3. Шоир аз чӣ ва кӣ шукру сипосгузорӣ мекунад?
4. Ҳар як байтро дар алоҳидагӣ тафсир дода, мазмуни шеърро дар пайвастагӣ баён намоед.

¹ Болобаландон – дилбарон.

² Шайдоӣ – ошуфта ва девона.

³ Ахтар – ситора, наҷм.

Донӣ, ки чист давлат? –Дидори ёр дидан,
 Дар кӯи ӯ гадоӣ бар хусравӣ расидан.
 Аз ҷон тамаъ буридан осон бувад, валекин,
 Аз дӯстони ҷонӣ мушкил тавон буридан.
 Хоҳам шудан ба бустон чун гунча бо дили танг.
 В-он ҷо ба некномӣ пирохане даридан.
 Гаҳ чун насим бо гул рози нухуфта¹ гуфтан,
 Гаҳ сирри ишқбозӣ аз булбулон шунидан.
 Бӯсидани лаби ёр аввал зи даст магзор,
 К-охир малул² гардӣ, аз дасту лаб газидан.
 Фурсат шумор сӯхбат, к-аз ин дуруха манзил,
 Чун бигзарем, дигар натвон ба ҳам расидан.
 Гӯӣ бирафт Ҳофиз аз ёди шоҳ Яҳё,
 Ё раб, ба ёдаш овар, дарвеш парваридан³!

Савол ва супориш

- 1.Дидори ёру дӯстонро шоир чӣ меномад?
- 2.Чӣ гуна касро дӯсти ҷонӣ номидан мумкин аст?
- 3.Насим ва гул дар байни худ чӣ рози нухуфта доранд?
- 4.Шоир ин ғазалро ба касе бахшида эҷод кардааст,
ӯро муайян кунед.
- 5.Чор байти аввали ғазалро аз бар кунед.

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махӯр,
 Кулбаи эҳзон⁴ шавад рӯзе гулистон, ғам махӯр!
 Эӣ дили ғамдида, ҳолат беҳ шавад, дил бад макун,
 В-ин сари шӯрида боз ояд ба сомон⁵, ғам махӯр!
 Гар баҳори умр бошад, боз бар тарфи чаман,
 Чатри гул дар сар кашӣ, эӣ мурғи хушхон, ғам махӯр!
 Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нарафт,
 Доиман яксон намонад ҳоли даврон, ғам махӯр!

¹ Нухуфта – пинҳонӣ, пӯшида.

² Малул – хаста, безор, дилбазан.

³ Дарвешпарварӣ – ба бечорагон мададгӯр будан.

⁴ Эҳзон – ғам, андӯх.

⁵ Сомон – тартибу саранҷомӣ.

Ҳон, машав навмед, чун воқиф най аз сирри ғайб¹,
Бошад андар парда бозихои пинҳон, ғам махӯр!..
Гарчи манзил бас хатарнок асту мақсад бас баид².
Ҳеч роҳе нест, к-онро нест поён, ғам махӯр!
Ҳофизо, дар кунчи ғакру хилвати шабҳои тор,
То бувад вирдат дуову дарси Қуръон, ғам махӯр!

Савол ва супориш

1. Ғазалро ду-се бор ба таври бадеӣ қироат кунед.
2. Дар шеър чӣ гуна андешаи шоир ифода ёфтааст, гуфта диҳед. Андешаи «рӯҳафтада нашудан»-ро вобаста ба абёти ҷудогонаи ғазал шарҳ диҳед.

Гул бе рухи ёр хуш набошад,
Бе бода баҳор хуш набошад.
Тарфи³ чаману тавофи⁴ бустон,
Бе лолаузор хуш набошад.
Рақсидани сарву ҳолати гул,
Бе савти ҳазор хуш набошад...
Ҳар нақш, ки дасти ақл бандад,
жуз нақши нигор⁵ хуш набошад.
жон нақди муҳаққар⁶ аст, Ҳофиз,
Аз баҳри нисор хуш набошад.

¹ Ғайб – ҳар чизи нопадид ва пинҳонӣ, сирри Илоҳӣ.

² Баид – дур, нопадид.

³ Тарф – гӯшаю канор.

⁴ Тавоф – гардидан дар гирди чизе.

⁵ Нақши нигор – тасвири маҳбуба, сурати дилбар.

⁶ Муҳаққар – ҳақир, камарзиш, ночиз, хурд.

На ҳар кӣ чехра барафрӯхт, дилбарӣ донад,
 На ҳар кӣ оина созад, Сикандарӣ¹ донад.
 На ҳар кӣ тарки кулаҳ қач ниҳоду тунд нишаст,
 Кулоҳдорию оини сарварӣ донад.
 Вафову аҳд накӯ бошад, ар биёмӯзӣ,
 В-агар на ҳар кӣ ту бинӣ, ситамгарӣ донад.
 Ба қадду чехра ҳар он кас, ки шоҳи хубон шуд.
 Ҷаҳон бигирад, агар додгустарӣ² донад...
 Ту бандагӣ чу ғадоеъ ба шартӣ музд макун,
 Ки дӯст худ равиши бандапарварӣ донад.
 Зи шеъри дилкаши Ҳофиз касе бувад оғаҳ,
 Ки лутфи назму сухан гуфтани дарӣ донад.

Супориш ва савол

1. Ҳар як байти ғазалро ба алоҳидагӣ тафсир диҳед.
2. Ҳофиз ба кадом одамон чӣ гуна шартхоро пеш гузоштааст?
3. Дар ин ҷо **кулоҳдорӣ**³ ба чӣ маъно омадааст?
4. Шартӣ бандагӣ ва талаби ғадоеъро шарҳ диҳед.

Айби риндон³ макун, эй зоҳиди⁴ покизасиришт,
 Ки гуноҳи дигарон бар ту нахоҳанд навишт.
 Ман агар некаму гар бад, ту бирав худро бош,
 Ҳар касе он даравад, оқибати қор, ки кишт...
 Ноумедам макун аз собиқаи лутфи азал,
 Ту паси парда чӣ донӣ, ки кӣ хуб асту кӣ зишт?
 Ҳама кас толиби ёранд, чи хушёру чи маст,
 Ҳама ҷо хонаи ишқ аст, чи масҷид, чи қуништ⁵.

¹ Сикандарӣ – мувофиқи ривоёт Инскандар оинаи ҷаҳоннамо сохта будааст, яъне оинасозӣ.

² Доdгустар – адолатпеша, одил.

³ Ринд – зирак, хушёр, озодфикр, бебоқ, ишратдӯст.

⁴ Зоҳид – гӯшанишин, парҳезгар, порсо, он ки тарки дунё кардааст, диндор.

⁵ Қуништ – ибодатхонаи яҳудиён ва умуман ғайримусулмон.

Сари таслими ману хишти дари майкадахо,
 Муддай¹ гар накунад фахми сухан, гӯ: - Сару хишт.
 На ман аз хонаи такво бадар афтодаму бас,
 Падарам низ бихишти абад аз даст бихишт².
 Боги фирдавс латиф аст, валекин зинҳор,
 Ту ғанимат шумур ин сояи беду лаби кишт.
 Ҳофизо, рӯзи ачал гар ба каф орӣ чоме,
 Яксар аз кӯи харобот³ барандат ба бихишт.

Савол ва супориш

1. Кадом касро «**ринд**» меномидаанд?
2. Ҳофиз бо зоҳид дар чӣ мавзӯ баҳс мекунад? Зоҳид чӣ талаб мекунаду Ҳофиз чӣ ҷавоб медиҳад?
3. Мазмуни ғазалро нақл кунед.
4. Даъвои зоҳидро ба андешаи худ муайян кунед.
5. Ғазалро аз бар кунед.

Дар намозам ҳамаи абрӯи ту бо ёд омад,
 Ҳолате рафт, ки меҳроб ба фарёд омад.
 Аз ман акнун тамаи сабру дилу хуш мадор,
 К-он таҳаммул⁴, ки ту дидӣ, ҳама бар бод омад.
 Бода софӣ шуду мургони чаман маст шуданд,
 Мавсими ошиқию кор ба бунёд омад.
 Бӯи беҳбуд зи авзои ҷаҳон мешунавам,
 Шодӣ овард гулу боди сабо шод омад.
 Эй арӯси хунар, аз бахт шикоят манамоӣ,
 Ҳаҷлаи⁵ хусн биёрой, ки домод омад.
 Дилфиребони наботӣ ҳама зевар бастанд,
 Дилбари мост, ки бо хусни худодод омад.
 Зери боранд дарахтон, ки тааллук доранд,
 Эӣ хушо сарв, ки аз бори ғам озод омад.

¹ Муддай – даъвогар, додхоҳ; дар ин ҷо киноя аз зоҳид, шайх.

² Бихишт – дар ин ҷо ба маънии аз даст додан.

³ Харобот – майхона, майкада.

⁴ Таҳаммул – сабру тоқат.

⁵ Ҳаҷла – хона ё хучраи арӯс.

Мутриб, аз гуфтаи Ҳофиз газале нағз бихон,
То бигӯям, ки зи аҳди тарабам ёд омад.

Савол ва супориш

1. Бурро ва ифоданок хондани газалро машқ кунед.
2. Байтҳои ҷудогонани газал кадом мавзӯро дар бар мегиранд?
3. Муносибати маъноии ин байтҳо дар чӣ зохир мегардад?
4. Барои чӣ шоир аз авзои ҷаҳон беҳбудӣ меҷӯяд?
5. Ибораи **хусни худодод** чӣ маънӣ дорад.

Ҷамолат офтоби ҳар назар бод!
Зи ҳубӣ рӯи ҳубат ҳубтар бод!
Ҳумои¹ зулфи шохиншахпаратро,
Дили шохони олам зери пар бод!
Касе к-ӯ бастан зулфат набошад,
Чу зулфат дар ҳаму зеру забар бод!
Диле, к-ӯ ошиқи рӯят набошад,
Ҳамеша ғарқа дар хуни ҷигар бод!
Бӯто, чун ғамзаат новак² фишонад,
Дили маҷрӯҳи ман пешаш сипар бод!
Чу лаъли шаккаринат бӯса бахшад,
Мазоки³ ҷони ман з-ӯ пуршакар бод!
Маро аз туст ҳар дам тоза ишқе,
Туру ҳар соате ҳусне дигар бод!
Ба ҷон муштоки рӯи туст Ҳофиз,
Туру дар холи муштоқон назар бод!

¹ Ҳумо – мурғи афсонавӣ

² Новак фишондан – ин ҷо ба маънои тир андохтан ва аслан назар кардан.

³ Мазок – ҳисси таъм, ком ва забон.

Савол ва сунорини

1. Ғазал аз чанд байт иборат аст?
2. Дар шеър кадом санъатҳои бадеӣ истифода шудаанд?
3. Гарзи дуруст хондани шеърро машқ кунед.
4. Калимаи **бод** чӣ маъно дорад?
5. Калимаи **шохиншахнаратро** ба ҳичоҳо ва қисмҳои маънодор ҷудо карда, аз ҷиҳати забон маънидош намоед.
6. Шеърро ҳифз намоед.

Рӯзи васли дӯстдорон ёд бод,
Ёд бод, он рӯзгорон ёд бод!
Ин замон бар кас вафодорӣ намонд,
Он вафодорону ёрон ёд бод!
Комам аз талхӣ ғам чун захр гашт,
Бонги нӯши бодахорон ёд бод!
Гарчи ёрон фориғанд аз ёди ман,
Аз ман эшонро ҳазорон ёд бод!
Мубтало гаштам дар ин банду бало,
Кӯшиши он ҳақгуздорон ёд бод!
Гарчи сад рӯд аст дар чашмам мудом,
Зиндарӯди боғкорон ёд бод!
Рози Ҳофиз баъд аз ин ногуфта монд,
Эй дарего, роздорон ёд бод!

Савол ва сунорини

1. Шеърро ифоданок хонед.
2. Аз ғазал калимаҳои **дӯстдорон**, **вафодорон**, **ҳақгуздорон**, **боғкорон** ва **роздорон**-ро шарҳ дода, ба маънии сатрҳову байтҳо чӣ тобише бахшидаанд, фаҳмонед.
3. Шоир аз чӣ афсӯс меҳӯрад ва кихоро ёдовар мешавад?
4. Шеър дар кадом рӯҳия навишта шудааст?
5. Ғазалро ҳифз намоед.

Саҳар булбул ҳикоят бо сабо¹ кард,
 Ки ишқи рӯи гул бо мо чиҳо кард?
 Аз он ранги рухам хун дар дил афтод,
 В-аз ин гулшан ба хорам мубтало кард.
 Фуломи ҳиммати он нозанинам,
 Ки кори хайр бе рӯву риё кард.
 Ман аз бегонагон дигар нанолам,
 Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард.
 Гар аз султон тамаъ кардам, хато буд,
 В-ар аз дилбар вафо чустам, чафо кард.
 Хушаш бод он насими субҳгоҳӣ,
 Ки дарди шабнишинонро даво кард.
 Ниқоби гул кашид аз зулфи сунбул,
 Гиреҳбанди қабои гунча во кард.
 Ба ҳар сӯ булбули ошиқ дар афғон,
 Танаъум² аз миён боди сабо кард.
 Башорат бар ба кӯи майфурӯшон,
 Ки Ҳофиз тавба аз зӯҳду риё³ кард.
 Вафо аз хочағони шаҳр бо ман,
 Камоли давлату дин булвафо⁴ кард.

Савол ва супориш

1. Образ – симоҳи асосии тасвиринамудан шоир
киҳо ва ё чиҳоянд?
2. Зимни тасвир қадом воситаҳои бадеӣ
истифода гардидаанд?
3. Булбул бо сабо чӣ ҳикоят кард?
4. Шеърро ифоданок кироат намуда, ҳар як байти
онро маънидод намоед.

¹ Сабо – насими форами бод, ки аз самти Шарк мевазад.

² Танаъум – ба нозу неъмат парваридан.

³ Зӯҳду риё – парҳезгориву порсой.

⁴ Булвафо – вафодор, бовафо.

Мархабо, эй пайки¹ муштоқон, бидеҳ пайгоми дӯст,
 То кунам чон аз сари рағбат фидои номи дӯст
 Волаву шайдост доим ҳамчу булбул дар кафас,
 Тӯтии табъам зи ишқи шаккару бодоми дӯст.
 Зулфи ӯ дом асту холаш донани он дому ман,
 Бар умеди донане афтодаам дар доми дӯст!
 Сар зи мастӣ барнагирад то ба субҳи рӯзи ҳашр²,
 Ҳар кӣ чун ман дар азал як чуръа хӯрд аз чоми дӯст.
 Бас нагӯям шаммае аз шарҳи шавқи худ аз он-к,
 Дарди сар бошад намудан беш аз ин иброми³ дӯст.
 Гар диҳад дастам, кашам дар дида ҳамчун тӯтиё,
 Хоки роҳе, к-он мушарраф гардад аз иқдоми дӯст.
 Майли ман сӯи висолу қасди ӯ сӯи фирок,
 Тарки коми худ гирифтам, то барояд коми дӯст.
 Ҳофиз, андар дарди ӯ месӯзу бедармон бисоз,
 3-он, ки дармоне надорад дарди беорони дӯст.

Савол ва супориш

1. Ҳазал дар кадом мавзӯ нависта шудааст?
2. Шоир дӯстро чӣ гуна тасвир намудааст?
3. Барои васфи дӯст кадом калима ва ифодаҳо кӯмак кардаанд?
4. Шеърро ифоданок хонед ва баъзе байтҳои онро аз ёд кунед.

Ҳ А З А Л

Шаклан, яке аз намудҳои шеър (назм) буда, кофиябандиаш ин тарз аст: ду мисраи аввал ва ҳамаи мисраҳои дуюми байтҳои боқимондаи он ҳамкофияанд (аа, ба, ва, га).

¹ Пайк – косид, мухбир, хабар, паём.

² Ҳашр – қиёмат.

³ Ибром – исрор, истодагарӣ.

Висоли ӯ зи умри ҷовидон бех,
Худовандо, маро он дех, ки он бех.
Ба шамшерам заду бо кас нагуфтам,
Ки рози дӯст аз душман ниҳон бех.
Дило доим гадои кӯи ӯ бош,
Ба ҳукми он, ки давлат ҷовидон бех...

Маънои луғавии «ғазал» дӯст доштан аст. Бинобар ин давраи аввали пайдоиши ғазал мундариҷаи онро тараннуми ишқу муҳаббат дар бар мегирифт. Ҳаҷми он аз 7-11 байт зиёд набуд. Аммо ба мурури замон шумораи байтҳо дар ғазал афзуда, он аз ҷиҳати мазмун низ тағйир ёфт. Минбаъд дар ғазал андешаҳои фалсафӣ, ахлокию тарбиявӣ низ дохил гаштанд.

Ғазалҳои Ҳофизӣ Шерозӣ намунаи барҷастаи онҳост.

ИБНИ ЯМИН

Исмаш Амир Фахруддини Махмуд буда, падараш Яминуддин ном доштааст. Ӯ дар таърихи адабиётамон бо номи Ибни Ямин (яъне фарзанди Ямин) машхуру маъруф аст.

Ибни Ямин соли 1286 дар қарияи Фарюмади вилояти Хуросон ба дунё омад. Дар бораи касбу кори аҳли оилаи онҳо маълумоте нест. Тахмин меравад, ки онҳо заминдори миёнаҳоле буда, ба кори деҳқонӣ шугл меварзиданд ва ризку рӯзии аҳли оиларо бо меҳнати ҳалол таъмин мекарданд. Аз мутолиаи ашъори Ибни Ямин чунин маънӣ бармеояд, ки ӯ аз хурдсолӣ хеле бачаи боғайрат буда, ба ҳодисаҳои акнофу атроф кунҷковона назар дӯхта, сабабҳои пайдоиши онҳоро фаҳмидан меҳостааст.

Вилояти Хуросон аз қадимулайём бо шахру деҳкадаҳои ободи худ машхуру маълум буда, барои нашъунамои илму фарҳанг шароити мусоиде дошт. Ибни Ямин ҳам дар масҷиду мадрасаҳои ҳамин кишвар таҳсили илм карда, аз улуми замонааш баҳраҳо бардошта, соҳиби маълумоти хуб гардидааст. Ӯ аз хурдсолӣ ба шеърӯ шоирӣ меҳр баста, аз мактаби эҷодии Рӯдакӣ, Фирдавсӣ ва дигар шоирони гузаштаю муосири худ сабақҳо гирифтааст. Ба шеъри устод Рӯдакӣ – «Ҳар бод, ки аз сӯи Бухоро ба ман ояд» газали нӯхбайтӣ назира гуфтани Ибни Яминро ба осонӣ пай бурдан мумкин аст:

Бӯе, ки зи чини сари зулфат ба ман ояд,
Хуштар зи дами нофаи мушки Хутан ояд.

Ӯ дар бораи Фирдавсии бузург бо ҳаяҷони зиёд мегӯяд:

Сиккае к-андар сухан Фирдавсии Тӯсӣ нишонд,
Кофирам, гар ҳеҷ кас аз зумраи фурсӣ нишонд.

Аввал аз болои курсӣ дар замин омад сухан,
ӯ суханро боз боло бурду бар курсӣ нишонд.

Рӯзгузарони шоир аз маҳсули шеърӯ шоирӣ набудааст.
ӯ касбу кори ниёғони худ – деҳқониро пеша карда, бо каланди
бобой ризку рӯзӣ пайдо мекардааст.

Деҳканат пеша гирифт Ибни Ямин,
То ҳам аз кишти худаш ояд бор.

Ибни Ямин дар аксар намудҳои (шакли) шеърӣ асар эҷод
кардааст. Мероси адабии ӯ зиёда аз 16 ҳазор байтро ташкил
менамояд, ки он аз қасида, ғазал, қитъа, рубоӣ, маснавӣ,
таркиббанд, тарҷеъбанд ва ғайра иборат аст. ӯ дар таърихи
адабиётмон бештар бо қитъасароӣ машҳур гаштааст.

Мундариҷаи қитъаҳои Ибни Ямин аз панду насиҳат, мадҳи
одоби ҳамида, даъват ба некномӣ, парҳезгор будан аз тамаъ
ва нопокӣ, умедвор будан ба фарорасии рӯзҳои нек ва ғайра
иборат аст:

Маҷӯ Ибни Ямин чуз некномӣ,
Агар хоҳӣ, ки доим зинда монӣ,
Намирад ҳар кӣ номи нек аз ӯ монд,
Ҳамин бошад ҳаёти ҷовидонӣ.

Ибни Ямин 30 январӣ соли 1368 дар зодгоҳаш вафот
мекунад.

НАМУНА АЗ ҚИТЪАҲОИ ИБНИ ЯМИН

МАНФИАТИ ЛУТҶУ МЕҲРУБОНӣ

Ба тамсил Ибни Ямин гуфтае,
Кунад арз бар шоҳи фармонраво.
Ҳунарманд монанди бозе бувад,
Ки ӯро ба дом оварӣ аз ҳаво.

Ба таълими сайдаш машав ранча хеч,
 Ки нек орад он санъат ӯ худ ба чо.
 Ҳамин баъс, ки он бози бегонаро,
 Кунӣ бо худ аз роҳи лутф ошно.
 Чу ваҳшат ба кулӣ зи табъаш равад,
 Дихад з-он пасаш аз ҳунар баҳраҳо.
 В-агар унф бинад, чу ёбад маҷол,
 Кунад хештанро зи домат раҳо.
 Ба лутфаш нигоҳ дор, агар боядат,
 Ки бошад чунин шоҳбозе туро.

Саволҳо ва супориш

1. Боз чӣ гуна паранда аст? Он ба сайёдҳо чӣ тарик ёрӣ мерасонад?
2. Ба боз монанд карда шудани шахси ҳунарманд чӣ маънӣ дорад?
3. Шоҳ чӣ гуна рафтор кунад, ки шахси ҳунарманд ба хизматаш омода бошад?
4. Дар бораи меҳрубонӣ боз чӣ гуфта метавонед? Мақоли «Бо сухани хуш мор ҳам аз сӯроҳаш мебарояд»-ро маънидод кунед.

САХОВАТПЕША БУДАН

Шабе дар таворих¹ кардам нигоҳ,
 Шиори бузургони пешинаро.
 Дирамро бад-он гуна афшондаанд,
 Ки дар пеши мургон касе чинаро².
 Валекин бузургони ин асри мо,
 Ки сайқал зананд аз дил оинаро,
 Чунонанд, к-аз баҳри тавфири³ хеш,
 Зи ҳафта бидузданд одинаро⁴,

¹ Таворих – таърих, саҳифаҳои таърих.

² Чина – дона.

³ Тавфир – нафъ, фоида.

⁴ Одина – рӯзи чумъа.

Ҳар он кас, ки мадҳи чунинҳо кунад,
Нихад дар бари гов бузинаро.

Саволҳо ва супориш

1. Шоир аз таърихи гузашта чиро ба хотир овардааст?
2. Бузургон-хокимони замони шоир чӣ гуна касон будаанд?
3. «Аз ҳафта одинаро дуздидан» чӣ маъно дорад?
3. Ҳафта аз чанд рӯз иборат аст.
4. Қитъаро аз бар кунед.

ТАМАЪКОР НАБУДАН

Ҳар балое, ки мешавад воқеъ,
Дар миёни халоиқи¹ олам.
Чун нақӯ бингарӣ, тамаъ бошад,
Маншаи² он бало зи бешиву кам.
Гар набудӣ тамаъ³, наҷфтодӣ.
Аз бихишти барин бурун Одам.
Ҳар кӣ нақши тамаъ зи лавҳи замир⁴,
Бистурад⁵, вораҳад⁶ зи меҳнату ғам.
Аз тамаъ дур бош, Ибни Ямин.
Гар диле боядат хушу хуррам.

Саволҳо ва супориш

1. Балоҳо ба сари одам аз чӣ сар мезадаанд?
2. Меҳнат накарда ба моли мардум тамаъ кардан оё кори хуб аст?

¹ Халоик – ҷамъи халқ, мардум.

² Маншаъ – ибтидо, асос

³ Тамаъ - умедворӣ ба молу чизи касон.

⁴ Нақши замир – аз таҳти дил.

⁵ Бистурад – тоза созад, пок кунад.

⁶ Вораҳад – озод шавад, халос шавад.

3. Қиссан аз бихишт ронда шудани Одаму Ҳавворо кӣ ёдоварӣ мекунад? Шоир онро ба чӣ маънӣ ёдовар шудааст?
4. Қитъаро аз ёд кунед.

ДЎСТРО ШОД ДОШТАН

Максуди коху суффару айвон нигоштан¹,
Кошонаҳои² сар ба фалак барфароштан³,
Гулҳои дилфиребу дарахтони мевадор,
Дар боғу бўстон зи раҳи айш коштан.
Донӣ чарост? То ба муроди дил андар ӯ,
Як лаҳза дӯсте битавон шод доштан.
В-ар не, кадом мардуми оқил бино кунад,
Ҳаргиз иморате, ки бибояд гузоштан⁴?

Саволҳо ва супориш

1. Мақсад аз сохтанҳо чӣ будааст?
2. Ба чунин пояи баланд бардоштани мақоми дӯстро тафсир диҳед. Андешаҳои худро ба чунин байти Ҳофизи Шерозӣ тақвият диҳед:

Агарчи дӯст ба чизе намехарад моро,
Ба оламе нафурӯшем мӯе аз сари дӯст.

3. Мазмуни шеърро пай дар пай нақл намоед.

¹ Нигоштан – сохтану оро додан.

² Кошона – иморат, хона.

³ Барафроштан – бардоштан, сохтан.

⁴ Гузоштан – монда рафтан.

ДАР ЧУСТАНИ ИЛМУ ХУНАР

Эй дил, ба чустучӯи хунар дар чаҳон бигард,
Бошад, ки овариш ба ҳар ҳиллате ба даст.
Мард он бувад, ки дар гаҳу бегаҳ нишони илм,
Чӯяд ба ҳар диёр зи ҳар хушёру маст.
Гар илм ёфт, сарвари аркони ҳеш гашт,
В-ар мурд, узри ӯ бари асҳоб равшан аст.

Саволҳо ва супориш

1. Барои соҳиби илму хунар шудан чӣ корҳо кардан лозим будааст?
2. Илму хунарро аз кӣ хо омӯхтан мумкин будааст?
3. Баъди соҳиби илму хунар шудан кас ба чӣ соҳиб мешудааст?
4. Қитъаро якҷанд бор қироат кунед ва мазмунӣ онро дар хотир доред.

ПАНДНОМАИ АНӮШЕРВОН (порча аз манзума)

Нахуст он ки то рӯзу шабро мадор,
Бувад аз ҳаводис, шигифтӣ мадор.
Дигар он, ки зинда мадон ҳешро,
Чу марҳам наёбӣ дили решро.
Дигар он, ки ҳақ гӯӣ бо ҳар касе,
В-агарчи ба талхӣ гирояд басте.
Дигар он, ки риндони кехтарнавоз,
Беҳ аз порсоёни бо кибру ноз.
Дигар он, ки гар кехтаре меҳ шавад,
Зи ҳамтои худ дар хунар беҳ шавад.
Дигар он, ки мағруртар он кас аст,
Ки дод аз пайи нася нақде зи даст.
Дигар он, ки гар мард доно бувад,
Ба майдони дониш тавоно бувад.

Дигар гар нахоҳӣ ту, эй номчӯй,
Ки бад гӯядат кас, бади кас мағӯй.
Дигар он, ки саргашта монӣ ҳама.
Ки нокардаро карда донӣ ҳама.
Дигар он, ки чун пардаи кас дарӣ,
Кунад бо ту гетӣ ҳамон доварӣ.
Дигар он, ки бе бим бошад касе,
Ки озори мардум начӯяд басе.
Дигар он, ки қадри бузургон бидон,
Сухан пеши эшон ба андоза рон...
Кунун, эй хирадманди бисёрхуш,
Суханҳои ҳикмат расидат ба гуш,
Гарат ҳаст шоистаю дилпазир,
Аз ин достон як ба як ёд гир.

Супориш

- 1.Ин порчаи манзумаро бодикқат мутолиа намоед. Ҳар як байташро дар алоҳидагӣ маънидод кунед, дар бораи ҳар кадом байт андешаҳои худро арз намоед.
- 2.Пандномаро аз бар намоед.

Қ И Т Ё А

Мазмуни луғавии қитъа - порча, қисм, чузъ мебошад. Ҳамчун истилоҳ қитъа ба ду маънӣ фаҳмида мешавад:

- 1.Як пора аз шеъри комил.
- 2.Шакли мустақили адабӣ.

Қитъа – як намуди шеъри лирикӣ буда, дар бораи масъалаҳои гуногуни зиндагӣ, бештар аз ҳама панду ахлоқ, ходисаҳои таърих, муҳаббат, ҳасби ҳол ва ғайра эҷод мешавад.

Хурдтарин қитъа аз ду байт таркиб меёбад. Шакли қофиябандии қитъа аксаран аб, вб, гб мебошад. Баъзан ба шакли аа, ба, ва... низ меояд. Қитъаҳои Ибни Ямин намунаи барҷастаи ин жанри адабист.

ЗАЙНИДДИН МАҲМУДИ ВОСИФӢ

Номаш Зайниддин Маҳмуд буда, ӯ дар Ҳирот соли 1485 милодӣ таваллуд ёфтааст. Падараш Абдулҷалил олим ва илмдӯст буд. Восифӣ таҳаллуси ӯст. Восифӣ қобилияти ғавқулоддаеро соҳиб буд, ӯ дар синни 12-13 – солагиаш шоир ва шеършинос шуда буд.

Ӯ дар ёддоштҳои худ ғазилатҳои ҷузъии хешро аз забони Амир Муҳаммад ном ҳамзамони худ ба тарзи зерин нақл мекунад (мазмунан):

«...Амир Муҳаммад гуфт: - Восифӣ дар чанд қор ягонаи замон ва бемонанд аст: яқум, ӯ қувваи сарпанҷае дорад, ки дар Ҳуросон ҳеҷ забардасте бар вай зафар наёфта ва панҷаи ӯро натофта; дуввум, қувваи рафтор ва равандагии¹ ӯ ба дараҷаест, ки аз Машҳад то Ҳирот, ки 65 фарсанг (520 километр) буда, роҳест дар қамоли саҳтӣ ва дуруштӣ, дар ду рӯз (пиёда) тай кардааст; саввум, шиновар (оббозе) аст, ки як бор дар Боғизоғон (Боғизоғони Ҳирот) Фаридун Ҳусайнмирзо фармуд, то ду дасти ӯро ба ду пояш баста (қулӯла кард) дар ҳавз андохтанд. Ӯ дар ин ҳол аз вақти намози пешин то намози аср дар он ҳавз оббозӣ кард; чорум, ӯ ҳофизи хушовозу хушхон аст, ки ҳеҷ ҳофиз баробари ӯ хонда наметавонад; панҷум, ӯ дар ваъз (нутқгӯӣ) шогирди Мавлоно Ҳусайн Воиз аст. Мавлонои мазкур дар ҳаққи ӯ гуфтаанд, ки «миёни ману ӯ ҳамин қадар фарқ ҳаст, ки ман хушовоз нестам ва ӯ овози хуш дорад»; шашум, ҷунон муқаллидест², ки ҳаракати ҳар қасро айнан иҷро мекунад; ҳафтум, дар муаммошиқофӣ ба мартабаест, ки ҳар муаммор³, ки бошад, ном ногуфта мекушояд; нухӯм,

¹ Раванда – нағз роҳгарданда, тезрав.

² Муқаллид – тақлидкунанда.

³ Муаммо – сухани сарбаста.

тезнавис аст, ки дар як рӯз «Қофия», «Шофия» ва «Шамсия»-ро (ҳамаи инҳо дар як чо аз шаш чузъи чопӣ зиёдтаранд) чунон менависад, ки асло дар онҳо хатое роҳ намеёбад; даҳум, дар сабр кардан ба шиддати гуруснагӣ ба ҳаддест, ки дар рӯз рӯзаи гузаро (шабу рӯз чизе нахӯрда) доштан метавонад; ёздаҳум, дар бадеҳа, шеърғӯй ба дараҷаест, ки агар касе фармояд, ягон қасидаи панҷоҳ, шастбайтии устодонро дар як шаб ҷавоб мегӯяд...

Ҳаёти минбаъдаи шоир ва нависандаи закитабъ дар Бухоро, Самарқанд ва Тошканд мегузарад. Ӯ тахминан дар солҳои 1556 дар шаҳри Тошканд вафот мекунад.

«Бадоеулвақоъ» куллиёт ё маҷмӯи осори ҳам настрию ҳам назмии ӯст. Ин асар асари бадеӣ, таърихӣ, ҷуғрофӣ аст. «Бадоеулвақоъ» (воқеаҳои бадеъ) ҳамчунин асари ёддошти эътироф шудааст.

Савол ва супориш

1. Дар бораи Восифӣ маълумот диҳед.
2. Восифӣ чӣ гуна фазилатхоро доро будааст?
3. Асари ёддошти ӯ чӣ ном дорад?

ЁДДОШТҲОИ ВОСИФӢ ДАР БОРАИ ҲАМСӢҲАТ ШУДАНИ ҚОЗИЗОДАИ СИИСТОН БО НАВОӢ ВА ҚОМӢ

(Зиёрати Қомӣ)

Восифӣ мегӯяд: Шайх Баҳлул мегуфтанд, ки Мавлоно Наҳвии Ҳиротӣ, ки аз шоирони машҳури Хуросон буд, мардуми Нимрӯз, яъне Сиистон ва обу ҳавои онро ҳаҷв карда буд ва баъзе абёти он қасидаи ҳаҷвия ин аст:

Саргаштатар зи ахтарам¹ аз гардиши фалак,
Толеъ намекунад мададу бахт-ҳеҷ як.

¹ Ахтар – ситора, кавкаб, наҷм.

Афтодаам ба хиттаи¹ вайронае, ки ҳаст,
Бодаш самуми² оташеву хоки ӯ намак.
Ҳар сӯ ба рӯз пай барияш дузд дар камин³,
Бар қасди ҷон нишаста ҷун бемории лакак⁴.

Қозии Сиистонро писаре буд зариф ва хуштабъ ва ӯ
қасидаи мазкури Мавлоно Нахвиرو ҷавоб гуфта буд ва як
байти он қасидаи ҷавобӣ ин аст:

Гар айби хоки поки Сиистон кунад қасе,
Дарё палид менашавад⁵ аз даҳони сағ.

Вақте қасида ба Мир Алишер расид, гуфт, ки писари қозии
Сиистон фозили комил будааст, аҷаб аст, ки то ҳол бо вай
маърифате надорем.

Ҷун ин меҳрубонии Мирро баъзе дӯстдорони ӯ ба вай
расониданд, ба нияти ба ҳузури Мир Алишер расидан, аз
Сиистон ба Ҳирот омад.

Вақте ки Қозизода ба сӯҳбати Мир Алишер расид, баъд
аз пурсупос Мир ба ӯ гуфт:

– Шумо қасидаи Мавлоно Нахвиру ҷавоб гуфтаед, худ
гӯед, ки Шумо бехтар гуфтаед, ё Мавлоно Нахвӣ?

– Ман бехтар гуфтаам, – гуфт Қозизода дар ҷавоб.

Мир Алишер ин ҷавобро шунида дар андеша афтод, ки:

– «Ин маврид мавриди шикасти нафс ва хоксорӣ буд, бояд
ӯ мегуфт, ки «Мавлоно Нахвӣ бехтар гуфтаанд». Аз Қозизода,
ки ба хуштабъӣ ва толибилмӣ⁶ машҳур аст, ин гуна худситой
ва худписандӣ бисёр ачиб аст?»

Мир бо ин мулоҳиза боз аз вай пурсиданд:

¹ Хитта – хок, замин, мамлакат, вилоят.

² Самум – боди бисёр гарм ва зарарнок, ки бештар
дар биёбонҳои регзори беобу алаф воқеъ мешавад.

³ Камин – ҷои пинҳон шудан ба максоди ҳучум
ба душман ва ё шикор, шинак, камингоҳ.

⁴ Лакак – ноумед.

⁵ Менашавад – намешавад.

⁶ Толибилмӣ – толиби илм (ҷўянда, орзуманд).

– Бо кадом далел Шумо бехтар гуфтаед?
– Мавлоно Наҳвӣ, – гуфт Қозизода дар ҷавоб, – ҳар чизе ки дар ҳаққи сиистониёни мо гуфтаанд, ҳамагӣ рост ва ҳақиқат аст ва ҳар чизе, ки ман дар мадҳи¹ он сарзамин гуфтаам, тамоман дурӯғ аст.

Чун гузаштагон гуфтаанд, ки «дурӯғтарини шеър бехтарини вай аст», шеъри ман, ки дурӯғтар аст, бехтар аст.

Мирро ин ҷавоби Қозизода бисёр хуш омад ва ӯ дар хуштабӣ ва ҳозирҷавобӣ аз он дараҷае, ки шунида буд, ба назараш бехтар ва болотар ҷилва кард ва ба ӯ аз ҳад зиёд инъом ва илтифот намуд.

Мир Алишер ҳамон рӯз ба мулозамати² Мавлоно Нуриддини Абдурахмони Ҷомӣ расид ва дар вақти сӯҳбат таассуротеро, ки аз сӯҳбати Қозизода гирифта буд, ба Мавлоно ҳикоят кард.

Ҷомиро аз ин ҳикоят ҳаваси сӯҳбати Қозизодаи мазкур пайдо шуд ва ба Алишер гуфт:

– Мо агар манзили Қозизодаро медонистем, ба мулозиматашон мерасидем.

Вақте ки Мир Алишер ба хонаи худ бозгашта омад, ба мулозимони худ фармуд, ки Қозизодаро ёфта бинанд ва ӯро бо ин илтифоти³ Мавлавӣ Ҷомӣ табрик намоянд ва ба ӯ гӯянд, ки зудтар ба хизмати ҳазрати Мавлавӣ равад.

Вақте ки Қозизода аз меҳрубонии Ҷомӣ хабардор шуд, зуд ба хонаи ӯ рафт, то ки ӯро зиёрат кунад.

Саволу супориш

1. Шиносоии Мир Алишерро бо писари Қозизодаи Сиистон батафсил нақл кунед.
2. Чаро ҷавоби сухани Қозизода ба Мир Алишер хуш омад?
3. Тафсилоти воқеаро Мир Алишер ба кӣ гуфт?

¹ Мадҳ – ситониш, таъриф, тавсиф.

² Мулозамат – хизматгузорӣ, навкарӣ ба касе, пайваста ва вобаста будан.

³ Илтифот – тавачҷӯх, эҳтиром, лутф.

4. Барои чӣ Қомӣ иштиёқманди дидани Қозизода шуд?
5. Лугатҳои ин ҳикоятро хифз намоед.

ЁДДОШТИ ВОСИФӢ ДАР БОРАИ РАССОМ БЕҲЗОД ВА СУРАТИ НАВОӢ

Восифӣ дар ёддошти худ дар муқаддимаи тасвири Мир Алишер мегӯяд: «Подшоҳон ҳамеша ҷамъе аз мусаввирони (рассомони) сеҳрофарин ва наққошони бадоеоинро¹ дар дарбори худ нигоҳ дошта, назари илтифот ба ҳоли эшон гумоштаанд². Чунки ин тоифаи тарабангез³ ва ин фиркаи латофатомез сабаби хурсандии оммаи аҳли оламанд. Бинобар ин, подшоҳи мабрур⁴ (Ҳусайн Бойқаро) аз миёни ҳунармандони ин санъат устод Беҳзоди наққошро баргузида⁵, ўро «Монии сонӣ» лақаб дода буд.

Ҳар гоҳ он подшоҳро ғаме аз оламе мерасид, устоди мохир сурате бар меомехт ва пайкаре меангехт (карикатурае мекашид), ки ба мучарради⁶ ба вай нигоҳ кардан, оинаи хотираш аз занги кудурат⁷ пок мешуд.

Устод Беҳзод ҳамеша суратҳои гуногун ва нақшҳои нав ба нав бо худ дошт. Ў аксар сурати Бобо Маҳмудро, ки аз ҷумлаи умарои бузург буд, ба вазъиятҳои гуногун мекашид.

Бобо Маҳмуди мазкур сурати аҷиба ва ҳайати ғариба дошт ва ин китъа гӯе дар шаъни ў воқеъ шуда буд:

Ҳама шахмиву⁸ лаҳм⁹, эй мири аъзам,
Хуш он, к-ў чун ту мире баргузинад.

¹ Бадоеоин – бемисл, беназир.

² Гумошта – таъиншуда ба амал ва вазифа, ин ҷо таваҷҷӯҳ ба касе.

³ Тарабангез – хурсандкунанда, шодкунанда.

⁴ Мабрур – он ки дар ҳаққи вай неқӣ карда шудааст.

⁵ Баргузид – писандид, интихоб намуд.

⁶ Мучаррад – танҳо, ин ҷо яъне ҳамин ки назар бар ў афтод.

⁷ Кудурат – тавоноӣ, зӯр, нерӯ.

⁸ Шахм – чарбу, равған.

⁹ Лаҳм – гӯшт.

Агар аспи ту ҳаргиз каҳ наёбад,
Зи зафъи логарӣ кай ранҷ бинад?
Ту ҳар гоҳе, ки бар вай барнишинӣ,
Дусад ман гӯшт бар вай барнишинад.

Бобо Маҳмуд бо вучуди ин фарбеҳии бадан ва гафсии пайкар дар камоли чустӣ ва чобукӣ ва дар ғояти сабукрӯҳӣ буд. Ӯ бо ҳаракатҳои ширин ва латифаҳои намакини худ дар дили оламиён ҷой гирифта буд.

Аз ҷумлаи ҳикоятҳои ширин, ки аз Бобо Маҳмуд нақл мекунамд, ин аст: «Султон Ҳусайнмирзоро Ашҳаб ном аспи тозинаҷод¹ буд ва дар ҳаққи ӯ ин байтҳо рост меомад:

Агар мард бар пушти ӯ по задӣ,
Нахустин қадам бар сурайё задӣ,
Савор аз хироми вай огоҳ нагашт,
Чу умре, ки дар шодмонӣ гузашт.
Ба сони ду гӯшаш ду пайкон кӣ дид?
Ду пайкон ба як тири паррон кӣ дид?

Қазоро он асп бемор шуд ва дар он вақтҳо вабои² асп омада буд ва миҳроҳӯр ҳар рӯз ба подшоҳ хабари марги асперо меовард.

Чун подшоҳ хабари бемории он аспи сарсарихиромро шунид, беором шуд ва гуфт: «Ҳар касе, ки хабари марги аспро биёрад, аз миёнаш ду ним мекунам».

Иттифоқо ҳамон рӯз он асп мурд ва миҳроҳӯр ба пеши Бобо Маҳмуд омада гуфт: «Ашҳаб ҷон ба ҷонофарин супурд. Агар ман ин хабарро ба подшоҳ расонам, бешак рӯҳи маро бар равони Ашҳаб савор карда, маро ба сарҳади олам равон хоҳад кард. Ба ғайр аз шумо касе ин воқеаро ба гӯши подшоҳ расонда наметавонад. Акнун ихтиёр дар дасти Шумо аст».

Бобо Маҳмуд пеши подшоҳ даромад ва дар ҷои муқаррарин худ нишаст. Подшоҳ аз вай аҳволи Ашҳаб пурсид. Ӯ аз ҷои худ

¹ Тозинаҷод – аспи зоти арабӣ.

² Вабо – навъе аз касалӣ.

бархост ва дар рӯ ба рӯи подшоҳ зону зада нишаст ва гуфт:

«– Шоҳо! Ҳамеша раҳши давлатат дар зери зини виқор¹ ва ҳашамат бод! Иттифоқо ба дари ахтаҳона² мегузаштам, Ашҳабро дидам, ки аҷаб ҳолате ва одате пайдо карда ва ғариб³ тариқае ихтиёр намуда, ки коху чаву об асло намехӯрад ва чунон хуфта буд, ки ҳеҷ ҳаракат намекард ва нафас намезад».

Подшоҳ хандакунон сухани ӯро бурид ва гуфт:

– Эй бадбахт, «Ашҳаб мурд» – гӯй-чӣ?

Бобо Маҳмуд гуфт: «Ҷаҳонпаноҳо! Шумо расонидани ин хабарро бо таҳдиди куштан манъ карда будед. Алҳамдулиллоҳ, ки оқибат худ бо забони муборак аз ин манъ хабар дода, бандагонро аз ин душворӣ баровардед».

Подшоҳ аз ин ширингуфторӣ ва суханвариӣ Бобо Маҳмуд хурсанд ва хандон шуда фармуд, ки Ашҳадро кафан карда дар қабристони аъён⁴ гӯронанд ва барои вай таъзия гирифта, ош доданд».

Савол ва супориш

1. Бехзод чӣ гуна наққош буд ва сурати Бобо Маҳмуро чӣ хел тасвир кардааст? Муфассал нақл кунед.
2. Ҳикояи подшоҳ ва аспӣ ӯро хонда нақл кунед.
3. Аз ин ҳикоя кадом сифатҳои Бобо Маҳмуд ба шумо писанд омад.
4. Чаро бузургон «Сухани хуб морро аз хонааш мебарорад» гуфтаанд? Оё ин мақол ба ин ҳикоят ягон мансубияте дорад?

«... Машхур аст, ки устод Бехзод саҳифаи мусавваре ба маҷлиси фирдавсионини⁵ сипехртаъзини⁶ амири қабир –

¹ Викор – тамкин.

² Ахтаҳона – саисхона, аспхона.

³ Ғариб – аҷиб.

⁴ Аъён – ашроф, бузургон, қалоншавандаҳо.

⁵ Фирдавсионин – боғи олай, бихишти барин.

⁶ Сипехртаъзин – сипехр – фалак ва таъзин – зиннат, оро додашуда.

Мир Алишер овард. Дар он сурати хол чунон тасвир ёфта буд, ки богчае ораста бо дарахтони гуногун ва бар шохсори он дарахтон мургони хушилхони букалмун¹ ва дар ҳар тараф ҷўйборҳои ҷорӣ ва гулҳои шукуфта ва нимшукуфтаи сурху зарду зарнигорӣ. Сурати Мир Алишер чунон кашида шуда буд, ки дар он бог дар асои худ така зада истодааст ва табакҳои пурзару сим дар пеши худ ниҳода муҳайёи инъом ва эҳсон кардан аст.

Чун ҳазрати Мир он суратро мушоҳида ва мулоҳиза намуд, он саҳифаи латиф, богчаи ботинашро бо гулҳои беҳчат ва сурур ва атрофи ҳавзаи хотирашро бо дарахтони фархат ва ҳузур биёрост ва аз андалеби табъаш бар шохсори шавк ва завқ навои «Алҳасан, алҳасан!» (хуб-хуб) бархост ва гуфт:

Наккош, аҷаб сафҳа мунаккаш кардӣ!
Эй вақти ту хуш, ки вақти мо хуш кардӣ!

ва баъд аз он рӯй ба аҳли маҷлис оварда пурсид:

– Азизонро дар тавсиф ва таърифи ин саҳифаи шарифа ба хотир ҷӣ мерасад?

Мавлоно Фасехуддин, ки устод ва муаллими Мир буда, аз ҷумлаи олимони машҳури Хуросон буд, фармуд:

– Махдумо! Ман чун ин гулҳои шукуфтаре дидам, хостам, ки даст дароз кунам ва гуле аз гулбун ҷудо карда ба дастори худ халонам.

Мавлоно Соҳиби Доро, ки надим ва мусоҳиби Мир буд, гуфт:

– Маро низ ҳамин хоҳиш буд, аммо андешидам, ки мабодо даст дароз кунам, ин мургон рамида аз сари дарахтон парвоз намоянд.

Мавлоно Бурхон, ки саромади зарифони Хуросон буд ва доимо бо Мир зарофат ва шӯҳихо менамуд, гуфт:

– Ман мулоҳиза карда даст ва забон нигоҳ медорам ва дам задан намехоҳам, ки мабодо Мир ранҷида рӯй турш намуда,

¹ Букаламун – рангоранг.

абруи ризоро дарҳам кашанд ва ин шукуфтарӯй, ки дар расм доранд, якбора барҳам хӯрад.

Мавлоно Муҳаммади Бадахшӣ, ки ӯ ҳам аз зарифони Хуросон буд ва Мир Алишер ба вай «латифатарош» лақаб дода буд, гуфт:

– Эй Мавлоно Бурҳон, агар беодобӣ ва густоҳӣ намешуд, ман ин асоро, ки дар расм дар дасти Мир аст, гирифта бар сари ту мезадам. Мир Алишер гуфт:

– Азизон суҳанони хуб гуфтанд. Агар Мавлоно Бурҳон он дуруштиро намекарданд, ба хотир расида буд, ки ин табакҳои пурзарро, ки дар саҳифа нақш ёфтаанд, бар сари ёрон нисор намоям.

Баъд аз он устод Бехзодро асп ба зину лаҷом ва ҷомаи муносиб бахшида, ба ҳар кадом аҳли сӯҳбат низ либосҳои фохир¹ инъом кард».

Восифӣ дар охири ин ёддошти худ ин байтро қайд кардааст:

Дареғу дард аз ин мардумон, ки ҳок шуданд,
Ба теғи марғ чигаррешу синаҷок шуданд.

Савол ва супориш

1. Бехзод сурати Мир Алишерро дар чӣ манзара кашида буд?
2. Он тасвирро бодикқат аз назар гузаронед ва бо матни ҳикоят муқоиса намоед.
3. Аз рӯи гуфтаҳои аҳли маҷлис ба ҳунари расмкашӣ Бехзод баҳо диҳед.
4. Байтеро, ки дар охири ин ҳикоят оварда шудааст, шарҳ диҳед ва дар ҳона аз ёд кунед.
5. Аз рӯи ягон мусавваран манзаравай мубоҳиса ташкил намоед ва тасвири онро ба тариқи ҳикоя нависед.

¹ Фохир – бошукӯҳ, ҷурқимат.

ДАР БОРАИ ПАҲЛАВОН МУҲАММАД АБЌСАИД, КИ
ПАҲЛАВОНИ РАСМИИ ДАРБОРИ ҲУСАЙН БОЙҚАРО БУД

Восифӣ дар бораи паҳлавон Муҳаммад Абӯсаид мегӯяд: «Бо вучуди ин ки дар гӯштингирӣ касе аз паҳлавонони он замон зонуи ўро ҳам карда наметавонистанд, дар ҷамеи илмҳо ва камолот, ки дар он замон ҷорӣ буд, тахассуси тамои дошт».

Мир Алишер дар маҷлиси ҷоруми «Маҷолисуннафоис» ном тазкираи худ паҳлавонро бад-ин тариқа тавсиф намудааст:

«Паҳлавон Муҳаммад Абӯсаид ба бисёр фазилатҳо ораста аст. Бо вучуди ин ки гӯштингирӣ ҳақ ва милки хоси ўст ва дар ин пеша касе то ҳол монанди ў пайдо нашудааст, нисбат ба дигар камолоти ў ба пасттарин дараҷа меистад.

Ў дар мусиқӣ ва илми адвор /нотаи он замон/ беназири даврон аст ва дигар камолоти ў ҳам аз офтоб равшантар аст, ки ҳоҷат ба баён нест...

Фақир Навоӣ аз Астаробод ин рубоиро ба хизмати паҳлавон навишта фиристода будам:

Дар Каъбаву дайр мо ба иршоди¹ туем,
Дар сумиаву² майкада бо ёди туем,
Зокир саҳару шом ба авроди туем,
Яъне, ки яtimi Неъматободи туем.

Паҳлавон дар ҷавоби ин рубоӣ рубоии зеринро навишта фиристода буд:

Эй Мир, ту пиру мо ба иршоди туем,
Доим ба дуогӯиву бо ёди туем.
Ин шаҳр ба ту хушасту мо бо ту хушем,
Мурдему хароби Астарободи туем.

¹ Иршод – ҳидоят кардан.

² Сумиа – ибодатгоҳ.

Ин матлаъ низ аз табъи паҳлавон аст:

Гуфтамаш: «Дар олами ишки ту кори мо ғам аст»,
Гуфт хандон зери лаб: «Ғам нест, кори олам аст».

Восифӣ сухани худро давом дода мегӯяд: «...дар маҷлисе дар ҳузури Ҳусайн Бойқаро дар байни Шайхулислом ва Қозӣ Низом ба болои масъалае мунозира шуд. Шайхулислом ба сухани худ аз «Шарҳи мифтоҳ»¹-и Мир Саид Шариф ва Тафтазонӣ далел овард. Қозӣ Низом «ин сухан дар он китобҳо нест» - гуфт ва хостанд он китобҳоро ёфта оварда он масъаларо ҳал кунанд. Паҳлавон Абӯсаид он ҷо буд. «Он китобҳоро ёфта овардан ҳоҷат нест» гуфт ва чанд саҳифа аз он китоб, ки ба он масъала дахлдор буд, хонда дод ва фарёди таҳсин ва офарини аҳли маҷлис дар ҳақи паҳлавон ба осмон расид».

Аммо бо хонда додани он китобҳо маълум шуд, ки Шайхулислом аз он китобҳо бардурӯғ хуччат нишон дода будааст ва сухани Қозӣ Низом собит² шуд. Баъд аз маҷлис Шайхулислом берун рафта ба касони худ гуфт: – «Дар сӯҳбати чунин подшоҳи бузург, ки дар вай уламои изом³ бошанд, чӣ маънӣ дорад, ки гӯштингире соҳиби сухан бошад?».

Чун ин хабар ба подшоҳ расид, ӯ гуфт: – «Ин гуна маҷлис ба Шайхулислом ва уламои замон тааллуқ дорад. Ман марди турке беш нестам. Агар паҳлавон Муҳаммад дар он гуна маҷлис салоҳият ва мартабаи сухан надошта бошад, ихтиёр ба Шайхулислом аст (яъне метавонад ӯро аз сухан манъ кунад)».

Дар маҷлисе, ки ҳамаи уламои бузург ба пеши Шайхулислом ҳозир буданд, ин сухани подшоҳ ба ӯ расид. Шайх ба аҳли маҷлис гуфт: – «Шумо дар ин хусус чӣ мегӯед?»

Онҳо гуфтанд: – «Шумо чизе гуфтед ва султон ба он сухани Шумо ҷавоб дод. Акнун ихтиёр бар шумост».

¹ Мифтоҳ – калид, мушкилкушо.

² Собит – устувор, исбот, маҳкам.

³ Уламои изом – олимони бузург, азим.

Шайх баъд аз қадаре фикр карда истодан гуфт: – «Инсоф он аст, ки паҳлавон Муҳаммадро дар маҷлиси уламо аз сухан гуфтан манъ кардан мумкин нест» (Шайхулислом бо он ҳама инод ва мағрурии мансаб маҷбур шуд, ки ғазилати паҳлавон Муҳаммадро эътироф намояд).

Восифӣ мегӯяд, ки паҳлавон Муҳаммад Абӯсаид дар бораи пешаи гӯштингирӣ, дар баёни қоидаҳо ва варзишҳои он китобе навиштааст дар латоғат ва ғасоҳат машҳур аст.

Савол ва супориш

1. Паҳлавон Муҳаммад Абӯсаид дорои қадом ғазилатҳо будааст?
2. Абӯсаид мунозираи байни Қозӣ ва Шайхулисломро чӣ тавр ҳал намуд?
3. Сухани Шайхро бо сухани подшоҳ муқоиса кунед ва ақидан ҳешро баён кунед.
4. Дар маҷлис уламо ба чӣ натиҷа омаданд?
5. Баъзе қалимаҳои душворфаҳмро аз ғарҳанг ёбед.

ДАР БОРАИ ГҶШТӢ ГИРИФТАНИ ПАҲЛАВОН АБӢСАИД БО ПАҲЛАВОН МУҲАММАДИ МОЛОНӢ

Восифӣ аз Ҳоҷа Абдуллоҳи Садрӣ Марворид нақл карда мегӯяд: – «Рӯзе дар сӯҳбати султон Ҳусайн Мирзо, ки дар он ҷо ғозилон ва қалонон буданд, паҳлавон Абӯсаид ғамнок ва андӯхгин намуд. Султон дар пайи таҳқиқ ва тағтиши он ҳол ағтод ва аз паҳлавон аҳволпурсӣ кард».

Паҳлавон гуфт: – Шоҳо, маро «Паҳлавони олам» лақаб додаед. Аммо ман ин лақабро ба худ мувофиқ ва сазовор намебинам.

Султон гуфт: – Чаро?

– Зеро ки – гуфт паҳлавон, – дар пойтахт (Ҳирот) монанди Муҳаммади Молонӣ паҳлавоне бошад, ғакир бо вай гӯштин нағирифта ва ўро нағалтонда чӣ гуна ба ин лақаб сазовор мешавам?

Султон гуфт: – Муҳаммади Молонӣ аз синфи одам нест, ӯ як девест ба сурати одам. Чӣ гуна раво бошад, ки Шумо бо вай гӯштӣ бигиред ва мубориза намоед.

Дар ҳамин вақт Муҳаммади Молонӣ даромада омад ва Мирзо ба вай гуфт:

– Паҳлавони оламро дағдағии бо ту гӯштӣ гирифтани пайдо шудааст, ту чӣ мегӯӣ?

Ӯ гуфт: – Ҳоло ки ман нисбат ба он чаноб ин густохиро ба хотир гузаронам. Ман шогирди падари эшонам. Эшон маро маҳдум ва маҳдумзодаанд.

Паҳлавони олам гуфт: – Як шартӣ гӯштингир он аст, ки ҳар кас бо вай гӯштин гирифтаниро талаб кунад, ибто нанаи муда ва узре нагуфта қабул наояд.

Муҳаммади Молонӣ маҷбур шуд, ки қабул кунад ва ҳар ду тунбони гӯштингирӣ пӯшиданд ва дар мубориза кӯшиданд.

Муҳаммади Молонӣ паҳлавони оламро ба саломатӣ бар замин гузошта, даст аз вай бардошт.

Восифӣ дар охири ин ёддошти худ байти зеринро навиштааст:

Худое, ки болову паст офарид,
Забардасти ҳар даст даст офарид.

Савол ва супориш

1. Барои чӣ дар маҷлис таъби «Паҳлавони олам» гирифта буд?
2. Чаро Муҳаммади Молонӣ бо ӯ гӯштин гирифтани намехост?
3. Давоми ҳикоятро батафсил накл кунед ва ҳулосаатонро гӯед.
4. Бо байти «Худое, ки болову паст офарид, Забардасти ҳар даст даст офарид» Восифӣ кихоро мазаммат кардааст?
5. Роҷеъ ба ҳамин байт, ки «Забардасти ҳар даст даст офарид» ном дорад, нақша тартиб диҳед ва иншон хонагӣ нависед.

**ДАР БОРАИ МУБОРИЗА КАРДАНИ ПАҲЛАВОН
МУҲАММАДИ МОЛОНӢ БО ФИЛ**

Восифӣ аз Мир Муҳаммад Юсуф нақл карда мегӯяд: - «Дар соли 900 ҳиҷрӣ (1493), вақте ки султон Ҳусайн Мирзо дар яйлоқи¹ Чилдухтарон хайма ва саропарда зада буд, аз подшохи Дехлӣ ба ӯ як фил бо қумошҳои² ҳиндӣ тӯхфа омад. Он фили манглусӣ³ буд. Мардумон, ки Ҳиндустонро саёҳат карда буданд, мегуфтанд, ки мо дар мамлакати Ҳинд филе ба ин азимат надидаем.

Он фил гӯё кӯҳе буд, ки аз қуллааш аждаҳоро овехта ба ҷаҳор сутун дар зери он Бесутун ангехта⁴ буданд.

Султон гуфт: - Худо накарда агар одам гирифтори вай шавад, ҷӣ гуна ҷон аз дасти ӯ тавонад раҳонид.

Паҳлавон Муҳаммади Молонӣ бо оҳанги гурур ва истехзо⁵ гуфт: - Шоҳо, ҷӣ гуна одамӣ бошад?

Шоҳ, ки ин суҳан шунид, бар худ печид ва аз паҳлавон бағоят ранҷид ва дар дили худ гуфт: - «Ин ҷӣ кибру худбинӣ ва худнамоӣ аст, ки паҳлавон изҳор кард:

Ту гарра машав, ба зӯри сарпанҷаву даст,
К-он ҷо, ки зирехгарист, пайконзор аст».

Баъд аз пароканда шудани аҳли байт султон амир Саидбадрро талабид ва ба ӯ шикоят кард, ки «Паҳлавон ҷӣ лофе буд, ки зад».

Саидбадр гуфт: - Ҳамон фил боди калонгирӣ ва худписандиро аз димоғи паҳлавон берун хоҳад овард.

Султон филбонро талабид ва ба ӯ гуфт: - Меҳоҳам, ки паҳлавон Муҳаммади Молониро адабе кунам ва ӯро гӯшмол диҳам. Бояд, ки филро бо паҳлавон барангезӣ⁶ ва ӯро тез кунӣ, ки вайро танбеҳ кунад.

Филбон гуфт: - Шоҳо, магар зуд аз ин фил дилгир шудаед?

¹ Яйлоқ – бошишгоҳе, ки сабзу хуррам аст.

² Қумош – матои абрешимӣ, шохӣ.

³ Манглусӣ – англисӣ.

⁴ Ангехта – ин ҷо ба маънии ҷой додан.

⁵ Гурур ва истехзо – кибру калонгирӣ, кибру гурур.

⁶ Барангехтан – ба маънии ҷанг андохтан.

Он гурзе¹, ки паҳлавон дорад ва агар онро ба сари фил занад, мағзҳои вай пош меҳӯрад.

Рӯзе, ки паҳлавон хабари омад-омади филро шунид, он гурзо созонда буд ва вазни он гурз ҳафт ман² аст ба санги Хуросон. Паҳлавон он гурзо ҳамеша бо худ дорад.

Султон ба Саидбадр гуфт:– Ин ҳинду рост мегӯяд.

Саидбадр гуфт:– Ман паҳлавонро аз он гурз ҷудо мекунам.

Чун Саидбадр ба хонаи худ баргашт ба паҳлавон Муҳаммади Молонӣ кас фиристода ба ӯ расонид, ки:– Ман аз лоф ва калонгирии фарзандон ба ҷон омадаам, ки:– «ман гурзи паҳлавонро кор фармуда метавонам», дигаре мегӯяд, ки:– «ман он гурзо чанд навбат пайдарҳам ба ҳаво меандозам ва боз мегирам», саввумин мегӯяд:– «ман он гурзо ба даст гирифта сад бор бефосила ба ҳаво бурда гирд мегардонам». Шумо марҳамат карда он гурзо фиристонед, ки бо озмоиш гардани даъвии ин лофзанҳоро нарм созам³.

Паҳлавон аз ин макр гофил монда гурзи худро ба Саидбадр фиристод.

Саидбадр баъд аз ба даст даровардани гурз фавран ба пеши султон рафта ба ӯ гуфт:

– Мо кори худро тамом кардем, дигар шумо медонед.

Савол ва супориш

1. Воқеаи тӯхфа шудани филро ба Султон Хусайн Мирзо гуфта диҳед.
2. Чаро калонгарии паҳлавон ба подшоҳ писанд наомад?
3. Саидбадр чӣ хиларо пеш гирифт, оё рафтори ҷунин шахсон ба шумоён писанд аст?
4. Антонимҳои калимаҳои «**гурур**» ва «**танбех**», «**калонгарӣ**» ва «**ниҳтехзо**»-ро ёбед.

¹ Гурз – амуди оҳанин, як навъ олоти ҷангии пешинаи дастадори саркулӯла.

² Ҳафт ман ба санги Хуросон – тахминан як пуд (18 килограмм).

³ Гардани даъвии ин лофзанро нарм сохтан – яъне гуруру фаҳри ноҳақи онҳоро фуру нишонан.

Султон Тайфури пайк (шотир)-ро, ки хамаи муқаррабони даргоҳ¹ ҳалқаи бандагии ўро дар гӯш доштанд, фиристод, ки паҳлавон Муҳаммади Молониро дарҳол биёранд ва ў ба мўза пўшидан машғул нашуда ва ба ҳар вазъияте ки бошад, зуд ояд.

Паҳлавон дар хаймаи худ дар хоби нимрӯзӣ буд, ки Тайфур ба ў рафта фармони Султонро расонид. Паҳлавон аз аҳвол пай бурда ба ходимони худ гуфт:

- Зуд рафта гурзро аз Саидбадр биёред! Тайфур гуфт: - Ҳоло ба гурз мунтазир шудан мумкин нест, бояд ҳамин ҳоло ба дарбор ҳозир шавед.

Паҳлавон аз рӯи пирохан такбанде² ба миён баста яктаҳе³ аз рӯй пўшида бо кафши сарипой (бемўза) рӯ ба даргоҳ овард.

Султон пеш аз фиристодани Тайфур ба филбон фармуда буд, ки чанд шиша шароб ба ҳалқуми⁴ фил рехта вайро сармаст карда буданд. Чун паҳлавон ба саропарда⁵ наздик расид, фармон дод, ки филро ба он ангезонда⁶ сар диҳанд.

Паҳлавон дид, ки фил ба тарафи ў ба қасди ҳучум меояд, дарҳол яктаҳи худро аз тан кашид ва дасторашро ба вай печида ба канорае ҳаво дод, остини пироханро то оринҷ барзад, домани пироханро дар такбанде, ки ба миён дошт, устувор кард ва як пой худро пеш ниҳода ба муқобили фил мустаҳкам истод.

Фил ҳартуми манорамонанди худро ҳамонилвор бар дӯши паҳлавон ниҳода дар зери бағал кашид, ки пошнаҳои пой паҳлавон қариб аз замин бардошта шуд. Чун қуввати дигаре ба қор даровард танҳо нўғҳои ангушти пой ў бар замин монд.

Паҳлавон бо худ андешид, ки агар фил як зўри дигар ба

¹ Муқаррабони даргоҳ – наздикони даргоҳ (хушомадгӯёни шох).

² Такбанд – рӯймоле, ки аз тақи курта баста мешавад, ғўта.

³ Яктаҳ – ҷомаи беастар.

⁴ Ҳалқум – гулӯ, ҳекиртас.

⁵ Саропарда – хаймаи бузурги шохона, ҷодирӣ шохона.

⁶ Ангезондан – шўрондан.

кор барад, ўро чун гирдоб ба ҳаво бурда бар замин хоҳад зад, ки устухонҳои ӯ рез-рез мешаванд. Бинобар ин паҳлавон лангаре андохт, ки ҳар ду кафи пояш бар замин қарор гирифт ва худ ба зери фил майлон¹ карда бар шиками ӯ бо қоидаи гӯштингирӣ линги камарӣ² задан сар кард. Фил ба он зарба тоб наёварда гирд гаштан гирифт. Филбон дарҳол худро аз болои фил ба зер андохт, ки чор пой ӯ монанди чор сутун бар ҳаво рост шуд.

Ғиревӣ³ таҳсин ва офарин аз халоиқ бархест. Султон фармуд, ки як баркаш (лаълӣ) пур аз зари сурху сафед оварда ба сари паҳлавон нисор⁴ карданд ва фишангҳо⁵ оварда филро ба онҳо бардошта аз ҷояш рост бархезонданд.

Савол ва супориш

1. Киро Султон ба назди паҳлавон фиристод ва чӣ ҳодиса рӯй дод?
2. Паҳлавон чӣ тадбире андешид, то ки қурбони чунин як ҳодиса нашавад?
3. Дар ин муҳориба кӣ ғолиб омад?
4. Ба ин порчаи мутолиашуда номи мувофиқ гузоред.
5. Хислатҳои беҳтарини паҳлавонро байни худ муҳокима намоед.

Баъд аз чанд рӯз филбон ба назди паҳлавон омада гуфт:

– Аз он рӯз боз, ки шумо филро ғалтондед ва ўро забун⁶ сохтед, вай кинаи шуморо дар дил гирифтааст ва шабҳо чашм аз хаймаи шумо намеканад. Метарсам, ки ман ғофил монам⁷ ва аз ин ҷонвар нисбат ба шумо ҳаракати баде сар бизанад ва ман ҳам дар балои вай гирифтор гардам.

¹ Майлон кардан – майлу хоҳиш овардан.

² Линги камарӣ – пой дукатшуда, по ба пой дигар печондан.

³ Ғирев – гулгула, шурӯ ғавғо.

⁴ Нисор – бахшиш, инъом.

⁵ Фишанг – асбоби болобардоранда.

⁶ Забун – мағлуб сохтан, шикастхӯрда.

⁷ Ғофил мондан – беҳабар мондан.

Паҳлавон гуфт: – Ту имшаб мустаҳкам кардани филтро сахл гир¹ ва худро ба нодонӣ зада гузор, ки ба ҷониби мо ояд ва мо ўро «мехмондорие» кунем, ки баъд аз ин ин гуна дағдағаҳо дар хотири вай намонад.

Чун намози шом паҳлавон ба ходимони худ фармуд, ки ҷойҳои ўро дар даруни хайма дар пеши сутун паҳн карданд, яктахи ўро бар рӯи ҷойҳоб пӯшонданд ва дасторашро бар тарафи сарғаҳи ҷойҳоб гузошта чунон сохтанд, ки паҳлавон дар он ҷо хобидааст.

Баъд аз он паҳлавон гурзи худро гирифта бо ҷамъе аз ҷавонон дар гӯшае нигарон нишаст. Чун ду пос аз шаб гузашт, диданд, ки фил аз ҷониби ўрду² монанди кӯҳи сиёҳе пайдо шуд ва ба дари хайма омада ба атроф ва ҷавониб нигоҳ карда худро ёзонда ба дарун даромад ва паҳлавонро дар бистар гумон карда вайро дар зери синаи худ гирифта, ба молиш додан сар кард.

Паҳлавон ба ҷамоати худ расида омада танобҳои хаймаро канданд ва аз ҳар тараф бар поҳои фил печонданд, паҳлавон бо он гурз бар бадани фил задан гирифт ва фили бечора ба фарёд кардан даромад, чунон ки ҳама аз дуру наздик хабардор гардида ҳаёҳӯй бардоштанд.

Султон аз хоб бедор шуда пурсид, ки:

– Ин чӣ гулгула ва ғавғо аст?

– Шоҳо, фил бар сари паҳлавон шабохун³ овардааст ва паҳлавон хабардор шуда ўро дар зери зарбу лат кашидааст! – гуфтанд.

Султон машғалҳо афрӯхта қариб бо ҳазор кас аз аҳли дарбор савори аспҳо шуда ба хаймаи паҳлавон расида омаданд.

Подшоҳ ба паҳлавон наздик расида:

– Эй паҳлавон мурувват⁴ – гӯён фарёд баровард.

Паҳлавон пеш давида ба зону зада гуфт:

¹ Сахл гир – осон гир (суст гир).

² Ўрду – лашкаргоҳ, қароргоҳи кӯшун.

³ Шабохун – шабона ба душман ҳучум овардан.

⁴ Мурувват – инсоф.

– Ин чонвар маро қариб тамоман ҳалок карда буд. Алҳамдулиллоҳ, ки ба баракати давлати шумо хабардор шуда адабашро додам.

Султон гуноҳи филро аз паҳлавон талабида ӯро ҳалос гардонд, ки ба филхонааш баргардониданд.

Султон чанд сар аспу гӯсфанд кушта тӯй дода паҳлавонро бо фил оштӣ дод».

Савол ва супориш

1. Филбон ба паҳлавон чӣ ҳикоя кард, сабаби ташвиши ӯ дар чӣ буд?
2. Паҳлавон чӣ тadbире андешид, воқеаро батафсил нақл карда диҳед.
3. Аз ҳодисаи байни паҳлавонон ва фил киро воқиф гаштанд?
4. Ба ин пора номи мувофиқ гузоред.

ЁДДОШТҲОИ ВОСИФӢ ДАР БОРАИ ХОҲАРЗОДАИ ПАҲЛАВОН АБӮСАИД - ДАРВЕШМУҲАММАД

Восифӣ аз Хоҷа Маҳмуди Тойбодӣ нақл карда мегӯяд: «Паҳлавон Муҳаммад Абӯсаидро хоҳарзодае буд, ки Дарвешмуҳаммад ном дошт. Ӯ дар ҳафтсолагӣ толибилми хуб шуда буд. Устои ӯ Мавлоно Шайх Ҳусайн мегуфт, ки: «Дарвешмуҳаммад бо ҳар касе, ки ба мунозира¹ дарояд, моро ба роҳи он кас раҳм меояд. Зеро ки Дарвешмуҳаммад то он касро ба замин нашинонад ва мулзам² накунад, даст аз вай боз надорад».

Аммо чунон ки мегӯянд «дар ҳар чиз як офат бошад, дар илм офатхост». Дарвешмуҳаммадро офат расид: дар Ҳирот овозае пайдо шуд, ки Паҳлавони Рустой ном паҳлавонест, ки аз подшоҳон маншури³ зақӣ гирифта даъво карда, ки «ба

¹ Мунозира – баҳс ва гуфтугӯ доир ба кашфи ҳақиқати ягон масъала.

² Мулзам – мағлубшуда дар мубоҳиса.

³ Маншур – ярлик, роҳхат, фармон.

Хуросон меравам, паҳлавон мири такянишин¹ (Мухаммад Абӯсаид)-ро халқа ба гӯш мекунам».

Ба шунидани ин хабар паҳлавон Мухаммад Абӯсаид хоҳарзодаи худ Дарвешмуҳаммадро аз таҳсили илм боздошта ба варзиши гӯштингирӣ даровард.

Ӯ дах нафар ҷавонони навхезро фармуд, ки ҳар рӯз бо Дарвешмуҳаммад ягон-ягон талош мекарданд. Ва ӯ ҳар кадоми онҳоро дар гӯштин меғалтонд.

Паҳлавон Абӯсаид баъд аз он ҳар бор ду касро ба муқобили Дарвешмуҳаммад монд. Вақте ки ӯ иқтидори ба ду кас ғалаба карданро пайдо кард, се касро ва баъд аз он чор касро фармуд, ки ба Дарвешмуҳаммад якбора гӯштин мегирифтанд ва ӯ ҳар ҷаҳори онҳоро ҳам болои ҳам ба ҳок меҳобонид ва забун² мекард.

Баъд аз он паҳлавон фармуд, ки қанореро³ пур аз реги намнок карданд, ки ба санги Хуросон сад ман (тахминан 12 пуд) меомад. Дарвеш якто дасти худро дар зери қанор меда-ровард ва бо дасти дигараш аз ғулуғоҳ гирифта аз замин бардошта аз болои сари худ гузаронида ба қафо мепартофт. Кам-кам вазни реги ин қанорро ба дусад ман (24 пуд) бароварданд. Баъд аз он паҳлавон фармуд, ки ҷуволеро пур аз рег карда ба равзанаи⁴ хона овехта, ҷавонон банди вайро нигоҳ дошта меистоданд. Вақте ки Дарвешмуҳаммад дар зери ҷувол дар баробари равзана омада меистод, ҷавонон аз нигоҳдории он ҷувол даст боз медоштанд.

Ҷувол бо зарбаи пуршиддат ба китфи ӯ меомад ва ӯ ҷуволро бо дастони худ гирифта ба дур ҳаво меод.

Чун варзиши Дарвешмуҳаммад ба ин дараҷа расид, паҳлавон Абӯсаид ба ӯ гуфт:

– Акнун дили мо як қадар ҷамъ шуд. Аммо ба ҳамин гуна

¹ Такянишин – чизе, ки бар он пушт гузёранд.

² Забун – нотагон, заиф, суст.

³ Қанор – ҷуволӣ қалон.

⁴ Равзана – сӯроҳест дар девор ё шифти хона барои баромадани дудӣ оташдон ва даромадани рӯшноӣ.

варзишхоро давом кардан лозим аст.

Баъд аз се сол, ки Дарвешмуҳаммад дар сар то сари ин муддат варзиш мекард, Паҳлавони Рустой ба Хуросон омад. Вакте ки паҳлавони мазкур ба деҳаи Хӯсӯ расид, паҳлавон Абӯсаид фармуд, ки гӯштингирони мӯътабари Ҳирот бо тӯхфа ва ҳадяҳо ба пешвози ӯ баромада вайро бо иззату эҳтироми тамои ба Ҳирот дароварданд.

Паҳлавон Абӯсаид фармуд, ки гӯштингирони Ҳирот паҳлавони меҳмонро 10 рӯз меҳмондорӣ кунанд ва дар ин муддат Дарвешмуҳаммад боз варзишҳои дурусттар намояд.

Султон Ҳусайнмирзо аз Паҳлавони олам пурсид, ки дар бораи ин паҳлавон чӣ фикр дорад ва кадом паҳлавонро бо вай гӯштин мегиронад?

Паҳлавон гуфт: – Ятимаке ҳаст, ки таҷро рӯфтурӯб мекунад, ин корро ба вай ҳавола мекунам.

– Он ятимак кист? – гуфта пурсид Султон.

– Дарвешмуҳаммад! – гуфта ҷавоб дод Паҳлавони олам.

Султон дар ҳайрат ва таҳлукаву таачҷуб афтада гуфт:

– Вай хурдсол аст. Баногоҳ беиомусие рӯй надихад?

Паҳлавон гуфт: – Умед аст, ки сабаби обрӯ ва номус гардад.

Султон фармуд, ки ҳавзи Бозигоҳонро хушкунанд, даруни ҳавз майдони гӯшти мукаррар шуд, тамошобинон ба гирдогирди ҳавз гун шуданд, шохзодагон, амалдорони

Савол ва супориш

1. Ҳикоятро хонда бигӯед, ки Дарвешмуҳаммад кӣ буд?
2. Ҷӯро Муҳаммад Абӯсаид чӣ гуна машқ мекард?
3. Машқи бадан гарави чист?
4. Дарвешмуҳаммад дар натиҷаи машқи паёпай ба кадом дараҷа расид?
5. Паҳлавони номи Рустой барои чӣ ба Хуросон омад? Ӯ чӣ даъво дошт?
6. Гуфтугӯи байни Султон ва Паҳлавони оламо бори дигар хонед.

бузург ба чортокҳо¹ нишастанд.

Паҳлавонон бараҳна шуда, танҳо дар зери тунбони² гӯштингирӣ ба майдон даромада, бо ҳам рӯ ба рӯ шуда ба якдигар овехтанд.

Дарвешмуҳаммад паҳлавони Рустоиро монанди тифле аз замин боло бардошта ва бар сари даст гирифта чархе зада бар замин зад, ки замини майдон ба ларза даромад ва аз сар то пошнаи пой ӯ бар замин нақш баст. Гирев³ таҳсин ва офарин аз халоиқ баромада ба фалак печид.

Паҳлавони Рустой аз ҷой бархоста дар гиря шуда ба подшоҳ гуфт:

- Шоҳо, ин ҷамоат сеҳр кардаанд ва маро бастанд, ки ёрон ҳеҷ ҳаракат намонд.

Султон гуфт: - Ин гуна суҳанҳо бемаънӣ аст. Агар боз гӯштии гирифтани хоҳӣ, то се навбат ба ту дастур ва ихтиёр дода мешавад.

Паҳлавон гуфт: - Агар ман одамӣ бошам, ҳамин як бор бас аст.

Султон бар аҳли дарбори худ гуфт: - Ҳар кӣ сари маро дӯст дорад, ба Дарвешмуҳаммад инъом диҳад.

Чунин гӯянд, ки дар он маърака сад ҳазор танга ба Дарвешмуҳаммад инъом⁴ дод. Ӯ ҳамаи ин маблағро ба Рустой дода гуфт:

- Маро ҳамин обрӯ ва эътиборе, ки дар ин гӯштии ҳосил шуд, бас аст, шумо аз мамлакати худ умедвор ба ин диёр омадаед, дасти тихӣ⁵ наравед».

Савол ва супориш

1. Майдондорин ду паҳлавонро нақл кунед.
2. Паҳлавони Рустой баъди мағлубият чӣ кард?
3. Дарвешмуҳаммад чӣ ҷавонмардӣ кард?

¹ Чорток – айвон.

² Тунбон – шалвор.

³ Гирев – гулгула, шурӯ, гавго.

⁴ Инъом – ҳадя, мукофот.

⁵ Тихӣ – ҳолӣ.

- 4.Ба Мухаммад Абӯсаид, Мухаммади Молонӣ ва Дарвешмухаммад дар алоҳидагӣ тавсифнома диҳед.
5.Оё дар ҳаёт чунин паҳлавононро дидаед ва дар бораи онҳо чизе хондаед? Нақл кунед.

АВВАЛ АНДЕША ВА БАӢД ГУФТОР

«Хон дар пеши Мавлоно Маҳмуди Азизони Балхӣ аз «Қофия» дарс меҳондааст, ки вақти он дарс шабона будааст. Дар ҳузури аҳли маҷлис дарсоро сар кардааст. Мавлоно Маҳмуди Муншӣ ба болои як масъалаи наҳвӣ ба устои хон¹ эътироз карданд. Устод ҷавоб доданд, аммо ҷавоб нодуруст буд. Фақир² низ ба масъала ҳамроҳ шуда фикри худро арз кардам. Аҳли маҷлис фикри маро мувофиқ ёфтанд. Ба ин сабаб ба Мавлоно Маҳмуди Азизон дигаргунӣ рӯй дод. Хонро ҳам ба сабаби нодонии устои худ ҳиҷолате даст дод. Бинобар ин китобро дар тоқча гузошта гуфт:

– Имшаб дарс лозим нест. Мавлоно Восифӣ меҳмонанд. Аз он кас ҳикоя ва латифаҳо³ шунавем. Баъд аз он ба фақир фармуд: – Шунда шуд, ки дар Ҳирот Мавлоно Дарвешӣ Шамърез ном девонае будааст. Аз вай латифаҳои намакин нақл мекунанд. Агар якчанд чиз аз аҳволи он девона нақл намоед, муносиб менамояд».

Восифӣ аз Дарвешӣ Девона се латифаро нақл менамояд, ки ба таҳсини маҷлис сазовор гардидааст.

Баъд Восифӣ мегӯяд:

«Ҳофиз Меросӣ, ки имоми хон буд, аз камоли ҳасад бетокат шуд ва ба хон арз кард:

– Маро ҳам ҳикояти ширин бисёранд. Агар рухсат шавад, яке аз онҳоро ба арзи олий расонам³?

Хон аз ин сабуқӣ ва изҳори ҳасад аз ӯ ранҷиданд ва рӯй турш карда фармуданд?

– Бигӯй, он чӣ мегӯй!

¹ Хон - ба маънои подшоҳ, шоҳ.

² Фақир – камина, ман (аз рӯи хоксорӣ).

³ Ба арзи олий расондан – ба арзи подшоҳ расондан.

Ҳофиз ба сухан даромада ҳикояи бемаъние кард, ки дар охири он, мурдорпошии девонае буд ба касе. Ё рӯ ба рӯи хон нишаста буд. Вакте ки вай охири ҳикояи худро мегуфт, бо ду дасти худ, гӯё ки он мурдорро мепошида бошад, ба тарафи хон ишора мекард.

Хон бо дидани ин ҳол чунон дигаргун ва оташин шуд, ки гӯё як лаган оташро бар сараш рехта бошанд. Баъд аз кадре паст кардани хашми худ фармуд:

– Имшаб ба гайр аз Мавлоно Восифӣ дигаре ҳикоят нагӯяд, Пас аз он ба фақир хитоб намуда фармуданд: – Ҳикоят кунед, ки кудурати аз ҳикояи Ҳофиз рӯйдодаро бартараф кунад!

Фақир арз кардам: «Дар замони қадим марди қашшоки бечизе буд, ки аз бечизӣ бисёр ба танг омадааст. Охир ба подшоҳи замони худ ариза навиштааст, ки «... Ман нону чурғотхӯриро бисёр хуб медонам. Агар рухсати олий шавад, ба ҳузури пурнур даромада нону чурғотхӯрии худро нишон диҳам».

Подшоҳ аз мазмуни ин ариза ба тааҷҷуб афтада рухсат додааст, ки он шахс ба ҳузур дарояд ва баъд аз омадани ӯ фармудааст, ки дар пеши вай як коса чурғот бо нон оварда мондаанд.

Он шахс нонро ба чурғот пора карда рӯи косаро бо рӯймоли худ пӯшонда мондааст. Баъд аз он ҳикоят ширин ба подшоҳ нақл кардааст. Пас аз тамом шудани ҳикоят рӯи чурғотро кушодааст ва чурғоти дар нон ҳалёфтаре чунон хӯрдааст, ки катрае ба ҷое наҷакидааст.

Подшоҳ аз корҳои ин мискин хушвакт шуда, ба ӯ ҳазор танга инъом кардааст, ки ӯ аз бечизӣ ҳалос шуда ашён рӯзгори худро ба хубӣ омода намудааст.

Дар ҳамсоиягии он шахс фақири дигаре будааст, ки ӯ баногоҳ давлатманд шудани ҳамсоияи худро дида аз вай аз кучо ёфт шудани он ҳама молу асбобро пурсидааст.

Ё гуфтааст, ки: – Ба пеши подшоҳ рафта нону чурғот хӯрдам. Подшоҳ ба ман маблағи калоне инъом кард ва бо он маблағ асбоби худро рост кардам.

Ҳамсоияи фақир бо шунидани ин ҷавоб пайи пеши подшоҳ чурғотхӯрӣ афтада, ба ҳамон мазмун ариза додааст.

Подшоҳ ин одамро ҳам монанди чурғотхӯри пештара латифагӯй гумон карда ба ҳузураш рухсат дода ба пешаш нону чурғот ниҳодааст.

Ин шахс ба нону чурғотхӯрӣ сар карда, поре нонро ба чурғот ғӯтонда бардошта, қисмеро ба палос, қисмеро ба либоси худ чаконида, ба даҳонаш андохтааст, ки ришу мӯйлабаш ҳам чурғотолуда шудааст.

Подшоҳ пурсидааст, ки: «Нону чурғотхӯрии ту ҳамин тавр будааст? Ё ҷавоб додааст, ки «Бале чунин аст».

Подшоҳ фармудааст, ӯро даҳ бунигарданӣ¹ зада аз қаср бароварда дур кунанд.

Чун ин ҳикоят гуфта шуд, гулгулаи ханда аз маҷлис бархост, касоне, ки аз Ҳофиз кина дар дил доштаанд, гуфтанд:

Бӯрӯбоф гарчи бофандааст,
Набарандаш ба коргоҳи ҳарир².

Чун рӯзона, кайфияти маҷлиси шабона ба арзи маҳдумӣ³ - Мавлоно Саидшамсуддин Муҳаммади Қурт расид, бисёр хандиданд ва гуфтанд:

– Мо аҳмакии Мавлоно Маҳмуди Азизон ва аблаҳии Ҳофиз Меросиро хуб медонистем. Чун онҳо аз ҷумлаи наздикони хон буданд, ин маъниро изҳор кардан наметавонистем. Хуб шудааст, ки шумо дар ҳузури хон парда аз рӯи ҷаҳолати онҳо бардоштаед...»

Савол ва супориш

1. Қисса аз тарафи кӣ нақл карда шудааст?
2. Иштироккунандагони он кихоянд? Барои чӣ хон аз нақли Ҳофиз Меросӣ дар ҳаҷолат монд ва оташин гардид?
3. Восифӣ барои аз кудурат баровардани табъи хон кадом ҳикоятро нақл кард.
4. Чаро ҳикоя «Аввал андеша ва баъд гуфтор» номида

¹ Даҳ бунигарданӣ – даҳ бор ба паси гардан задан.

² Ҳарир – абрешим, шохӣ.

³ Арзи маҳдумӣ – арзи ҳўчаин, арзи хоҷа.

шудааст?

5. Таъсирбахш баён намудани хикоят, ё нақле ба кадом фазилати шахс вобаста аст?

6. Чаро аз нақлҳои Восифӣ хоҳири хон болида мегардад?

7. Мазмуни матн ба Шумо чӣ таассуроте боқӣ гузошт?

8. Пурҷозиба ва таъсирбахш баён намудани хикоя ва латифаҳоро машқ кунед.

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ ТАНОСУБИ СУХАН

Мутаносибии сухан чизи асосист. Агар дар назм ва ҳам дар наср таносуби сухан риоя нашавад, мавзуният, равоният ва ҳусни маънӣ ҳалалдор мегардад. Шоир дар як байт калимаҳоро меорад, ки аз ҷиҳати мазмун ба ҳам иртиботи қавӣ доранд. Чунончи, агар калимаи **дарё** омада бошад, ҳатман калимаҳои **мавҷ**, **дурр**, **садаф** ва ғайра низ бояд зикр ёбанд.

Ба ин байтҳо диққат диҳед:

Рӯ намеорад ба хони ҳеҷ кас соҳибхунар,
Богбон ризқи худ аз пушти гулистон меҳӯрад.

Сайидо

Ҷаҳонподшоҳо, дар инсоф кӯш,
Зи ҷоми адолат майи соф нӯш.

Ҷомӣ

Дар байти аввал калимаҳои **соҳибхунар**, **богбон**, **ризқ**, **гулистон**, **меҳӯрад** ва дар байти дигар **ҷаҳонподшоҳо**, **инсоф**, **адолат** байни худ муносибати яклухт доранд, яъне таносуби сухан риоя шудааст. Риоя шудани муносибати суханро санъати сухан мегӯянд.

АХМАДИ ДОНИШ

Ахмад Махдуми Дониш соли 1827 дар Бухоро дар оилаи Носир ном шахси камбағал ба дунё омадааст.

Устод Садриддин Айнӣ дар «Ёддоштҳо»-и худ аз рӯи баёноти Ҳомидбеги Ҳомид, ки яке аз дӯстони наздики Аҳмади Дониш буд, тарзи зиндагонии ӯро дар охирҳои ҳаёташ ин тавр тасвир мекунад:

«Аз рӯи кавли Ҳомидбег, Ахмад Махдум ҳар рӯз сахар аз хоб хеста, баъд аз бомдод ва пеш аз баромадани офтоб як кулчаи рағғанизардиро бо ним коса чойи қаймоқӣ хӯрда, боз ба кор менишаст...»

Аз рӯи гуфтаҳои Садриддин Айнӣ: – «Ин одам (яъне Аҳмади Дониш) қомати баланде дошт, баландии қоматаш ба дараҷае, ки чомаи банораси подшоҳии дар тан доштааш баробари зонуяш буд ва ҳол он ки ин гуна чома дар тани одамони оддӣ ба замин мерасид. Тани ин одам ба тарзе пурра буд, ки баландии қоматаш он қадар ҳис карда намешуд ва ба назар миёнақад менамуд. Гӯё дарзии табиат қаду бари ин касро ба он андозаи бисёр муносиб бурида дӯхта буд. Гардани ин кас ҳам мувофиқи қадаш дароз ва муносиби баданаш пурра буд.

Аммо сари ин одам аз одат берун калон буд. Шояд бори он каллаи калон ба он гардани дароз, бо вучуди пурра будани он, вазнинӣ мекарда бошад, ки дар вақти роҳ рафтан гарданааш гоҳ ба ин тараф ва гоҳ ба он тараф ҳам меҳӯрд ва гӯё гардан меҳост, ки дар бардоштани он сар аз бозувони соҳибаш мадад гирад.

Рӯи ин шахс сабзина ва пурра буд ва бо вучуди ин синни ин касро аз шаст боло тахмин кардан мумкин буд, ба рӯяш он қадар чинҳои ҳискардашаванда наменамад. Риши ӯ миёна ва кулӯта (лӯнда) буда, торҳои сафедаш аз сиёҳаш бештар менамуд.

Ин кас дар даст асои русӣ (палка) дошт, Азбаски палкаҳо қомати одамҳои оддиро ба назар гирифта сохта шудаанд, он палка дар дасти ин одами қоматбаланд қадре кӯтоҳӣ мекард ва дар вақти ба он палка таъя карда қадам монданааш ба тарафи палка қамтар ҳам меҳӯрд».

Аҳмади Дониш асарҳои қалонтарини худро аз қабилӣ «Манозирулкавоқиб» (Манзараҳои ситораҳо), «Рисола фӣ аъмол ил кура» (Рисола дар бораи амалиёт бо кура), «Ҷоме-улҳикоят» (асари бадеии тарҷумаиҳолӣ), «Наводирулкавоъ» (воқеаҳои нодир) ва «Тарҷумани ҳоли амирони Бухорон Шариф» бо наср навиштааст. Ӯ порчаҳои шеърӣ ҳам дорад.

Аҳмади Дониш соли 1897 дар синни 70-солагӣ аз олам ҷашм пӯшид.

ҶАНГИ ТАН БА ТАН (ба таври мухтасар)

Мулло Холмуҳаммад ҳикоят кард, ки: «Дар айёми зимистон ва сардии ҳаво, ки кӯҳу дашт пур аз барф буд ва аз ғалабаи хунокии берун ва гармии дарун чехраи нури офтоб дар вақти субҳ равшанӣ меод, туфанг гирифта азми шикор намудам. Дар пой наълайни ҷӯбин қардам, то ки ба барф фуру наравад. Дар нишебии кӯҳ, ки барф қамтар буд, дар пушти санге се хирси азимҷусса дидам, ки бо ҳайбати аҷиб рақс мекарданд ва гӯё айшу суруде доштанд. Яке ҷӯбдасте дар даст, рост истода буд ба монанди ясаул¹, дигаре аз нард ва шуаби² ревоҷ³ дасторе ба сар тартиб дода ҳамчу хатибе⁴, дигаре аз барги ревоҷ даф ба даст гирифта нақрот мезад, монанди шӯъбадабозе⁵.

Хирси ҷӯбакзан он ду хирси дигарро аз худ дур мекард,

¹ Ясаул – хидматгори дарбор.

² Шуаб – шӯъбаҳо, ин ҷо ба маънои шоҳҳо.

³ Ҷӯби ревоҷ – гиёҳест, ки шоҳчаву пояшро мардум чун гизо истеъмол мекунад.

⁴ Хатиб – касе, ки хутба мехонад.

⁵ Шӯъбадабоз – масхарабоз.

гӯё дар байн рақс мекард. Хирси дасторӣ¹ бошад, монанди хар хангос мезад ва гӯё суруде мегуфт. Хирси дойразан бошад, рақс мекарду дойра мезад.

Ман ин хел маҷлиси аҷоиб ва сурудро на дида будаму на аз касе шунида. Аз ҳоли онҳо саҳт дар ҳайрат афтода будам ва соате ба гирудори онҳо нигоҳ кардам, онҳо аз ман гофил² буданд. Чун пӯстии хирси раққос тозатар дидам, туфанг бардошта ўро ба нишон гирифтам, дафу дойраи ўро бар занахаш³ бастам. Хирси дасторӣ дасторро аз сар биандохт ва рӯй ба гурез ниҳод. Хирси ясаул бошад, ба ҳамон чӯбдаст ба тарафи ман давид. Фурсат надод, ки оташ аз туфанг сар бидихам. Ба ман расида сари туфангро маҳкам бигирифт ва ба ҷониби худ мекашид ва ман ба тарафи худ мекашидам. Дар охир бо зӯрӣ туфангро аз дастам гирифт ва бар кӯҳ чунон зад, ки туфанг реза-реза шуд. Пас ба ман чӯбдаст андохт, ман ҳам чӯбдаст ба осонӣ аз дасташ рабудам, чунки хирс ғафс ва танбал буд. Он гоҳ рост омада ба ман часпид.

Фавран аз ханҷарааш⁴ саҳт гирифтам ва сарашро аз ҳамидан манъ намудам. Чунки дониستم, ки агар сараш ҳам нашавад, он қадар ман зарар намебинам. Ва мо ҳар ду мисли ду паҳлавони зӯровар бисе талош кардем ва роҳи зафар ба ҳар дуи мо мушкил буд, чунки бо ман асбоби чарроҳӣ⁵ набуд, то занахдонашро бишқофам ва ў низ ҳарчанд зӯроварӣ кард, лекин даҳон ва дандонаш дар ҳаво гӯё бод мекашид. Оҳиста-оҳиста ман ўро ба таҳти кӯҳ мекашидам, то ба кӯҳ наздик шудам.

Он гоҳ як даст ҳамчунин дар ханҷарааш ва бо дасти дигар аз соқаш маҳкам гирифта ба тегаи кӯҳ задам, ки миёнаш бишқаст. Садои устухонҳояш, ки қарс-қарс мекард,

¹ Хирси дасторӣ – хирсе, ки дар сар дастор баста буд.

² Гофил – беҳабар.

³ Занах – манах.

⁴ Ханҷара – ҳалк, гулӯ.

⁵ Асбоби чарроҳӣ – корд.

шунда шуд. Бе он ки нафас рост кунад, видои қолиб¹ кард. Сараш бурида, пӯсташ баркандам, ба шаҳр оварда маблағи шаст танга фоида кардам.

Ифроти шуҷоат агарчи аз ҷунун² аст ва хулке мазмум³, аммо мардонро дар навоиб ва масоид³ басте дастгирӣ кунад ва аз маҳолик⁴ бираҳонад».

Савол ва супориш

1. Мулло Холмаҳмад чиро ҳикоят кард?
2. Манзараи кӯҳ ва ҳаракат ё амалиёти хирсонро батафсил нақл кунед.
3. Чаро ин ҳикоя «**Ҷанги тан ба тан**» ном гирифтааст?
4. Аз ин ҳикоя ба чӣ хулоса омадед?
5. Калимаҳои душворфаҳмро бо муродифҳояшон навишта онҳоро ҳифз намоед.
6. Синоними калимаҳои **пайкор**, **азимҷусса**, **хайрат** ва **гофилро** шарҳ диҳед ва аз ёд кунед.
7. Оё боре хирсро дидаед? Ва ё аз ин пеш дар бораи хирс ҳикоятро шундаед? Нақл кунед.

ШУКУРБЕК

Мулло Холмуҳаммад ҳикоят кард, ки: «Дар ҷавонӣ ман барои таҳсили илм ба Бухоро рафта дар мадрасае даромадам ва басте қашшоқ ва бе чизу чораи маҳз будам, ки рӯзҳо ва шабҳо гурусна мегаштам. Паҳлу бар бӯрӣ ва сар бар санг ниҳода дарс меҳондам. Соли умрам ба бисту се расида буд.

Дар он оғоз Шукурбек ном дузди шабрав дар Бухоро зиндагӣ мекард, ки мардум аз дасти ӯ ба ғайрон омада буданд.

Басте паҳлавон ва калонҷусса ва айёрпеша⁵, ки дар шаб бо

¹ Видои қолиб – видои тан, пайкар, яъне мурд.

² Агарчи азҳадгузариш шуҷоат аз ҷунун (деғонагӣ) ва хулқи бад аст.

³ Навоиб ва масоид – ҳодисаҳои бад ва мусибат.

⁴ Маҳолик – ҳалокат, мурдан.

⁵ Айёрпеша – ҷусту ҷолок, маккор, шабрав.

сад нафар муқобилат мекард ва ба зарбати санги даст дарахт-ҳои азимро аз камар мешикаст.

Агар гулӯлаи дасташ¹ ба шахсе расад, ҳамчу гунчишки гуфангхӯрда хурд ва реза мешуд. Аз захми санги ӯ доим синнаи онҳое, ки дар шаб мегаштанд, дарида буд. Рӯзона ӯро касе намедид, лек шабона ҳамчун кӯршабпарак пайдо мегашт. Чандин баҳодурон садди роҳаш мегаштанд, аммо зӯрозмоӣ карда наметавонишанд.

Бо ин ҳама тавоноӣ ва мардумозорӣ карампеша, олиҳиммат буд, ки мол аз тавонгарони бахил ситонда ба одамони бечора медоду ба аҳли илм ва талабаҳои мадраса ӯро мерасонид.

Рӯзе яке аз намояндагони дарбор бо ҳукми султон нидо кард, ки касе Шукурбекро ба даст оварад, сад динор зари сурх медиҳад».

Мулло Хол мегӯяд: «Ман чун ин нидо шунидам, қувваи тамаъкориам ба ҳаракат омада ғалабаи камбағаливу подорӣ маро ба д-он дошт, ки худро ба мири асас² нишон диҳам ва матлаби ӯро ба ҷо оварда, Шукурбекро ғусфандвор баста ба дасташ супорам ва бой гардам. Аввал ба назди мударрис даромада гуфтам:

– Ман аз қашшоқӣ ва гуруснагӣ ба ҷон омадаам ва ин зиндагӣ ки марост, ҳазор бор аз он марг бехтар аст. Агар иҷозати шумо шавад, биравам ва ба асас маълум кунам, ки ҳасми³ ӯро ба ӯ бирасонам ва аз ин бечорагӣ раҳой ёбам. Ва агар кушта шавам, ба он дунё равам, яъне мурда аз ин дунё халос хӯрам.

Мударрис гуфт:

Зинҳор ин чуръат накунӣ, ки пой душманро нодида сар ба бод диҳӣ: магар нашунидаӣ, ки «фил шикори ғавазн нашавад ва шер аз рӯбоҳ мағлуб нашавад».

Пеш аз ту басе диловарони зӯрманд дар ин роҳ сафари охират карданд.

¹ Гулӯлаи дасташ – санги кулӯлае, ки гирифта мегаштааст.

² Мири асас – мири шаб.

³ Ҳасм – душман.

Байт:

Ҳар кӣ бо фӯлодбозӯ панча кард,
Соиди симини худро ранча кард.

Гуфтам:

– Рустам бо ҳама зӯрӣ ва қуввати зиёди худ дар чоҳи
Шагод афтод ва Исфандиёр бо ҳама саҳтгирӣ ва шавкаташ¹
ду дида бар хоки мазаллат² ниҳод. Байт:

Сайёд на ҳар бор шикоре орад,
Бошад, ки яке рӯз палангаш бидарад.

... Шояд ки рӯзе фалак бар мурод ва мароми ман равад
ва бад-ин баҳона мояи таҳсил³ ва вачҳи маоши ман шавад...
Агар дар миёни ин чаҳор хишти хучра солҳо бинишинам, ҳеҷ
вакте аз сакфи он нон ва гандум наборад...

Мударрис гуфт:

– Он чӣ ту гуфти, рост аст, лекин:

Гарчи кас бе аҷал нахоҳад мурд,
Ту марав дар даҳони аждарҳо.

Аз он ҷо, ки азми дуруст овардаӣ ва ҷазми маҳкам
кардаӣ, ба ту монев шудан мумкин нест. Бирав, ки Худо ёри
ту бод чунки ба матлабҳои ин дунё ва охират расидан ба
азимат вобаста аст.

Он гоҳ фотиҳаи мударрисро гирифта ба хонаи шаҳна⁴
даромадам. Мири шаҳр (асас) маро яке аз аҳли дарбор гумон
карда суол кард:

– Ба чӣ кори муҳим омадаӣ?

Гуфтам:

– Шунидам, ки ту барои гирифтани ба бастани Шуқурбек
мукофот гуфтаӣ. Омадаам, ки он мукофот ё пулро аз ту бисӣ-

¹ Шавкат – ҳашамат, эътибор.

² Мазаллат – хорӣ.

³ Мояи таҳсил – ҳарчи таҳсил, таҳсилпулӣ.

⁴ Шаҳна – посбони шаҳр.

тонам ва матлаби туро ба дасти ту супорам.

Мири шаб аз вазъи ман бихандид, чунки ранги коҳида ва хунпарида доштам. Ва он даъвои маро шӯхӣ пиндошта, назди ман обу нон фармуд. Ман гуфтам:

– Шуморо ба ҳайати¹ ман кор набошад ва ман чандинрӯза гуруснаам. Маро аз таом хуб сер кунед он гоҳ хидмат фармояд... Пас аз хӯрда шудан, асос ба ман панҷсад дирам дод ва гуфт:

– Агар Шукурбек ба даст оӣ, сад динор нақд бошад ва ин музди қадами ту бувад.

Ман ҳамроҳи ду-се нафар шабрав баромадам ва аз онҳо нишони душман талабидам. Гуфтанд:

– Ҳеҷ кас сурати Шукурбекро надидааст, магар аз дур гурриши санги ўро шунидааст. Ана, шахсе сафедҷома меояд, ки ҷўбдаст дорад, дар камарбандаш корд овезон, санги гулӯла дорад ва аз рӯи гурриши гулӯлааш маълум мегардад, ки Шукурбек меояд.

Мулло Хол гуфт: – Чун ҳамроҳи посбонони шахр ба Токи Мазори Хоҷа Муҳаммади Паррон, ба чорсӯи шахр расидам, овози санги ў аз Растаи Бозори Кафш баромад, ки ба тарафи мо меомад. Шабравон гуфтанд: «Инак, Шукурбек омад» ва худ ҳамаи таблҳоро хобонида рӯй пинҳон карданд.

Ва ман аз ғояти шучоати аз ҳад зиёд ўро имкон надода, мардона ҷўбдаст ба даст хиромон мерафтам ва мегуфтам: «Вай ҳам мисли ман одамест, ки гӯшту равған дорад». Бо ҳамин наздик шудем. Гуфт: «Ту кистӣ?» Гуфтам: «Ҳамин замон бишиносӣ». Ва чунон аз ҳадди шучоат ҷўшида будам, ки заминро осмонро намедидам.

Ба худ андешидам, ки агар ҷўбдаст бар сараш фурӯд орам, мағзаш бирезад. Савоб он аст, ки аз пояш занам, то даст баста назди мири шахр орам.

Вакте ки даст бар ҳаво, ҷўб бар осмон бардоштам, он Таҳамтан сабук барҷаста, ханҷараи маро гирифт. То ба худ омадам, бар заминам ғалтонид ва бар синаам нишаст. Дуд аз димоғам баромад ва охи сард кашидам.

¹ Ҳайат – ҳайбат, шакл, киёфа.

- 1.Кӣ ин ҳикояро ба муаллиф нақл кард, гуфта диҳед.
- 2.Чаро Шукурбек дар шахр шабхангом пайдо мешуд?
- 3.Кадам хислатҳои паҳлавон – Шукурбек ба шумо писанд омад?
- 4.Чӣ маҷбур кард, ки Мулло Холмуҳаммад ба муқобили паҳлавон бархезад?
- 5.Муаллим ба Мулло Хол чӣ маслиҳат дод?
- 6.Хулосаатанро нисбати ин ҳикоя баён кунед.
- 7.Оё дар ҷойҳои шумо чунин паҳлавонон ҳастанд?

Вай ханҷарашро дар гулӯям ниҳод ва гуфт:

– Ту худро нашиносондӣ, инак ворида ҷаҳаннам¹ шав!

Гуфтам:

– Марди ғарибам² ва мусофир.

Гуфт:

– Туро чӣ шуда, ки ҷони худро дарег надошта худро ба дами тег нишонидӣ?

Гуфтам:

– Ҳучуми кашшокию нодорӣ ва ҳирси³ зар маро бад-ин ҷода овард.

Гуфт: «Аз кучо?!» Гуфтам: «Аз Бойсун». Гуфт: «Аз он ҷо баҳри чӣ омадаӣ?» Гуфтам: «Ба таҳсили илми зарурӣ». Гуфт: «Туро кӣ ба муқобили ман барангехт?»

Гуфтам:

– Мири асос овоза дода буд, ки ҳар кӣ туро дастгир кунад, сад динор зар бидиҳад. Ман аз ҷиҳати эҳтиёҷ ва бечорагӣ ба ин кор розӣ шудам, то туро ба даст орам.

Ман ин суҳанҳоро канда-канда мегуфтам. Чунки ҷасади ӯ хеле вазнин буд, гӯй кӯҳи азиме. Раҳм овард, гуфт:

– Рост мегӯӣ, ман ин овозаи мири шабро шунидаам ва ту

¹ Ҷаҳаннам – дӯзах.

² Ғариб – бекас, каси мусофир.

³ Ҳирс – чашмгурӯснагӣ.

марди мусофирӣ ва бегуноҳ ва дар ин амр, ки мутасаддӣ¹ шудай, аз чихати бечорагӣ маҷбур шудай, ки худро бо шер бизанӣ. Ман ба ту умри дубора мебахшам, ба шарте ки ту аз ин шаҳр ба вилояти худ баргардӣ ва дигар бо ман рӯ ба рӯ нашавӣ.

Ман гирён хушомадгӯӣ намудам, ки: – Ҳар чӣ ту гӯӣ, чунон кунам ва ҳар чӣ бад-он ишора кунӣ, иқдом ба он намоям. Он гоҳ аз болои ман бархост. Ва ларзон ва ҳаросон аз акиби он мерафтам, то дар мадрасаи Кӯкалтош даромадем ва ба дари хучрае баромада овоз дод. Муллобачае саросема берун омада ба одоб дарун талабид. Даромадем ва бинишастем. Шамъҳо афрӯхтанд ва нуқлу наво ва май оварданд.

Шукурбек пурсид, ки: – Аз пухтанӣ ва хӯрданӣ (асбоби табх) чӣ дорӣ? Гуфт: – Микдоре аз ин чизҳо ҳаст. Фармуд, ки:

– Ин ашё ба ин меҳмони мо камӣ мекунад, бирав ва аз фалон қассоб гӯшт биёр ва таоме ба заҳмати зиёд бипаз, ки ман ҳам гуруснаам.

Он мард бирафт ва ба пухтупаз машғул шуд. Ман ба ваҳшат омада аз ҳар боб сухан мекардам, саргузаштавро нақл кардам, аз часорату мардонагии худ сафсата мехондам.

Вақте ки ман дар бораи шучоатам, ки ҳар ва аспро бардоштам, нақл кардам, ӯ бовар намекард ва гуфт:

– Агар рост гӯӣ, бархез ва аз пушти ман даро ва маро бо худ каш ва аз ҷоям бичунбон. Ман бархоста дар акибаш гузаштам ва ҳарчанд зӯр задам, ҳеҷ аз ҷои худ намечунбид, гӯӣ ҳама узваш аз оҳан ва фӯлод буд то ҳар ду дасти ман аз кор монд ва хун аз димоғам ғавғора зад. Гуфт:

– Нагуфтам, ки ту дурӯғ мегӯӣ ва ҳеҷ зӯр ва қувват надорӣ ва ман туро дар роҳ, ки меомадӣ, доништа будам, ки овози пой ту дар замин зарб надошт. Овози пой мардон дар замин ҳамчу оҳан бошад. Пас, як мушт зари сурх ба каф ниҳод ва гуфт:

– Агар панча ва дасти чапи маро битобӣ, ин зар аз он туст.

Ҳирси тилло маро қарор нагузошт, панчаашро битофтам ва ҳарчанд зӯр намудам, ғойдае небахшид. Дар ин кор ба

¹ Мутасаддӣ – вазифадор.

ҳар тараф ҳаму рост мешудам. Лекин дасти ӯ чунон рост ва барқарор буд, ки гӯё меҳе бар девор зада бошанд. Ва охир дасти ман биғирифт ва панчаам дар панчааш ниҳода зӯр кард. Гумон кардам, ки ангуштонам реза - реза шуданд. Он гоҳ гуфт:

– Ба ин ҳол, ки дорӣ, дигар номи шучоат¹ мабар ва беҳуда роҳи муқобили мардон машав, ки сар ба бод диҳӣ ва ҳасратҳо барӣ.

Он гоҳ ба об ва таом таклиф намуда, панҷсад дирам ба ман бидод ва маро васият кард, ки «ин пули кирои туст ва инро бардор ва дигар дар ин шаҳр наист, мабодо ки дигар бора туро биғиристанд ва ба муқобили ман барангезанд, он гоҳ амон наёбӣ».

Ман он нақдро² бардошта, назди мири шаб омада, он чӣ дида будам, ҳикоят кардам. Хилъатам³ дод ва рухсатам фармуд.

Ман дигар иқомати⁴ Бухороро ба худ ногувор дида ба вилояти худ омадам ва то ин муддати умр мисли вай зӯровар надида будам.

Самараи ин ҳикоят он аст, ки мард агар бақувват ва паҳлавон бошад ҳам, аз душмани худ бияндешад ва боварӣ ба зӯри бозуи худ накунад. Байт:

Худое, ки болову паст офарид,
Забардасти ҳар даст даст офарид».

ШАБЕ ДАР ПЕТЕРБУРГ
(Забондонӣ-чаҳондонӣ)
(бо каме ихтисор)

Боре дар пойтахти императори рус будам... шабе аз хоб барҷастам, бинобар тараддуи мардум ба кӯча давидам. Ҳама рафиқон рафтаанд, сабаб пурсидам, гуфтанд:
– Маҳалле оташ гирифта, ба тамошо баромаданд.

¹ Шучоат – далерӣ.

² Нақд – пул, зар.

³ Хилъат – як навъ ҷома.

⁴ Иқомат – истиқомат, зиндагӣ.

Ман ҳам хоболуда... ба кӯча баромадам, дидам ароба бо ходимаш тайёр аст. Гуфтам:

– Агун паридуш¹?

Агарчи ин лафз бетартиб аст, яъне «дар оташ меравед?», бо ин ишора фаҳмонидам, ки маро ба чое, ки оташ афтода, мебарӣ. Аробачӣ фавран маро ба ароба нишонида дар он маҳалла расонид, фуруд омадам, боз бо имову ишора бо лафзҳои ғалати бемънӣ гуфтам, ки: «Ин ҷо бош, маро то ба манзил хоҳӣ бурд» Қабул намуд.

Ман ба сайри иморатҳои сӯхта даромадам, дидам... ки бо асбоб ва фаввора об аз баҳр оварда оташро хомӯш мекунанд. Ман саргарми тамошо шуда аз рафиқон низ касеро наёфтам ва бо ман тарҷумон ҳам набуд. Баъд аз фурсатҳо баромадам, ки ҳаво абр шуда ва барфи шиддатнок меборид...

Омадам, ки асп ва аробаи худро ёбам, бисёр чустам. Дар охир аробаи ҳолӣ дидам, ки бачаи ходим² дорад. Савор шудам ва ишора кардам, ки суръат кун. Вай ҳам надониста асп меронд. Вақти баргаштан ба воситаи тарокуми³ барф ва талотуми ҳаво ҳеҷ самт маълум намешуд. Аммо роҳи омадагӣ шарқӣ буд, пас ҷанубӣ. Ин аробачӣ маро рост ба тарафи шимол мебурд ва ҳарчанд имову ишора мекардам, ки ба тарафи ғарбӣ равам, сухани маро сарфаҳм намерафт ва ҳар ҷо аспро нигоҳ дошта, ба ман сухане мегуфт, ки: «Ман туро кучо мебарам?» Ба лафзи русӣ ҷавобе мегуфтам... Ў маро дашном метод ва ҳар соат таклиф ба фууромадан мекард, ман намефууромадам... чунки агар фуруд оям, дигар ба аробааш бор намекунад ва агар пиёда монам, асас⁴ ҳаёс мекунад. Микдори панҷ соат дар болои ароба нишаста мондам ва дар ин шаб ҷандон барф меомад, ки ман чун қуллае аз барф шуда саропо бо барф пӯшида шуда будам.

¹ Агун паридуш – лафзи вайроншудаи забони русӣ *агун* – огонь ба маънои оташ ва *паридуш* – поедешъ – меравӣ.

² Ходим – он ки хизмат мекунад, хизматгор, нӯкар, яъне аробачӣ.

³ Тарокум – яъне бисёрии барф.

⁴ Асас – миршаб, политезия.

Нимаи шаб маро дар кӯча монда, худ ба хавлии дарун рафт ва бисёр дарро кӯфт, садое набаромад, маро чандон воҳима гирифта буд, ки агар он дар боз шавад, албатта, маро ба дарун металабанд ва қатл мекунанд ва дар чоҳе меандозанд. Агар аз ароба фуруд оранд ва дар кӯча гузоранд, пулисҳо¹ гул дар гардан ва занҷир дар поям кунанд... Аробачӣ аз боз нашудани дар маънос шуд, боз дар ароба нишаста асп меронд ва маро дашном медод, ман хомӯш мондам ва маҷоли гап задан наёфтам.

Аробачӣ маро назди миршаб овард ва шикоят кардан гирифт, ки марде ба ароба савор шудааст, забон намедонад ва ман низ аз фаҳми гуфтаи ӯ очизам, ҳеҷ чора намедонам, ки ӯро ба кучо барам, ки маро аз бори ӯ халосӣ рӯй диҳад. Миршаб омада, маро аз тағи барф бароварда, ба лафзи русӣ саволе кард, гуфтам:

– Моя паслони́к чалавик.

Яъне ман ҳамроҳи элчиам², ин бача кӯши³ маро гум кардааст ва маро хайрон намудааст, маро агар ба растаи Балшӯй Марскӯй барад, кӯши худро меёбам.

Миршаб аз ин сухани ман огоҳ шуда, бачаро дашном кард ва гуфт:

– Ин марди мусофир аст ва ҳамроҳи сафир омадааст. Ту ин мардро чаро дар ин пасткӯчаҳо саргардон доштаӣ? Агар аз аввали шаб ба он ҷо мебурдӣ, ӯ ба кӯши худ мерафт, ҳам ту халос будӣ ва ҳам ӯ. Ҳоло низ ӯро бурда дар растаи калон андоз.

Ходим пас аз ин гуфтугӯ маро ба растаи Балшӯй Марскӯй овард, то дари дарвозаи сафоратхона маро оварда фуруд овард.

Музди савораи ароба ҳафт дирам дода аз он ҳалокат раҳой ёфтам.

Агар ман андак аз гуфтугӯи он хабардор мешудам, кори ман ин миқдор дар таҳлука анҷом намеёфт.

¹ Пулис – миршаб, полиция.

² Элчӣ – намоёндаи як давлат дар давлати дигар, сафир.

³ Кӯш – манзили муваккатӣ, бошишгоҳ.

1. Чаро Аҳмади Дониш марому матлабашро пурра ифода карда натавонист?
2. Фойтун ўро ба кучо бурд?
3. Барои чӣ дар бозгашт сарсон шуд?
4. Мӯчиби забонро надонистан Аҳмади Донишро ба кадом душвориҳо оварда расонд?
5. Хулосаи ин ҳикоят дар чист? Оиди зарурати забондонӣ накли хаттӣ нависед.

АДОЛАТИ ШЕР (Ба таври мухтасар)

Яке аз дӯстон гуфт:— Дар Бойсун мардеро дидам тануманд, осори мардӣ ва боқувватӣ аз зоҳири¹ ҳолаш хувайдо буд, ки Холмуҳаммадаш мегуфтанд.

Миёни ману ӯ бисёр мубоҳиса² ва муколамаҳо мегузашт. Басе ҳикоятҳои ҷолиб накл мекард, ки аз шуниданаш дар ҳайрат мемондӣ. Бо хирсу ҳук набард намуда, бо шер ва паланг ҷанг карда, аз ҷанголашон раҳой ёфта буд. Аз он ҷумла гуфт:— Рӯзе ба хонаи дӯстам, ки бояд тӯй барпо мешуд, ҳамроҳи дӯстонамон роҳакӣ шудем. Аз байни кӯҳу марғзор мегузаштем. Ман аз рафикон чудо шудам, муштоқи³ шикор гашта будам. Ба даруни дара даромадам, кабку оҳу шикор карда саргарм шуда монда, рӯзро бегоҳ кардам. Дилам майли хонаравӣ надошт. Ноилоҷ дар камари кӯҳ сатҳе ҷои сабзор ёфтам, ки дарахти азиме бо сояаш он ҷойро зеб меод. Як чашмаи оби мусаффо аз паҳлуяш мегузашт. Аз аспӣ худ фаромада ба болои дарахт баромада, ҷое барои худ ва ҷое барои асп рост кардам, то гуруб аспро гунча баста, гӯспандвор болои дарахт кашадам. Асп аз фаросате ки дошт, он чӣ ман дар боби ӯ андешида будам, мефаҳмид, ҳамчунон дасту по баста болои

¹ Зоҳир – сурат.

² Мубоҳиса – бо ҳам баҳс кардан.

³ Мушток – иштиёқманд, хавасманд.

дарахт ба пахлу орамид¹ ва наметчунбид.

Ман таҳорате оварда ҳам ба болои дарахт нишаста намозе сар кардам ва туфанги ҷоншикор пеш гузошта худро ба ҳифзи худ меҳондам.

Мухаррири сутур (сатрҳо, яъне нависанда) гӯяд:

– Ман дар ин ҳикоят инкоре доштам, ки як мард, агар ҳама аз фӯлод бувад, аспро бад-ин ранг натавонад бардошт. Магар ки муболиға бошад.

То дар «Унсур»-и Бедил дидам, ки Мирзо Қаландар, – амаки Бедил, аспи савории худро, ки монда ва кӯфта гапта буд, дар як муддат аз кӯҳистон бардошта гузаронидааст. Он гоҳ эътиқод кардам, ки дар бадани инсон як қувваи зӯроварӣ ҳаст, ки на ҳар кас онро дошта метавонад.

Мулло Хол гуфт:

– Шабҳангом, пеш аз он ки сар ба ҳоб диҳам, ногоҳ овози шикастани сангпораҳо маро беқарор гардонид. Донистам, ки ҳайвоне бар тарафи мо меояд. Шаб маҳтоб буд. Дидам шере хашмгину зӯровар монанди гови калони шохзан ба самти мо меояд. Ва чашмҳо ҳамчу машъале медурахшиданд ва назди ҳар қадамаш сангҳои бузург ғалтон мешуд. Туфанг ба даст гирифтам ва оташ дар пилта додам ва рост кардам, то шер бубинад ва битарсад ва баргардад. Ё ҳамчунон гуррон, бе ҳарф ва ҳарос тӯфон карда ба сӯи мо меомад. Дидам, ки ин шер бо як тир сард намешавад, ҳам марову аспамро нобуд ме-гардонад.

Савол ва супориш

1. Дар бораи Холмуҳаммад ва сифатҳои ӯ маълумоти батафсил диҳед.
2. Ҳодисаи дар беша рӯйдодаро шарҳ диҳед.
3. Чаро муаллиф аз нақли Холмуҳаммад дар ҳайрат мондааст?
4. Матро бо пуррагӣ қироат карда мазмунашро нақл кунед.

¹ Орамид – бихуснид, ҳоб кард.

Азбаски майдон буд ва атроф нишеб, шер ҳарчанд хост, ки худро бар болои дарахт барчаҳонад, муяссар на-шуд. Омада ба решаи дарахт даст зад. Гумон кардам, ки ҳамин замон дарахтро аз бун¹ мебарорад. Натавонист ва як-ду зӯр оварда, матлаб² ба ҷанг наёмад ва дарахт ҳам-чунон, ки дар рӯзи боди шадид биларзад, ба ҷунбиши сахт гирифтор шуд. Ва аспӣ ман дар изтироб омада сахт тар-сид, ман худдорӣ карда ба мулоимат саре мечунбондам, ки «ман қасди ту надорам ва имшаб дар роҳ мондам, ин ҷо меҳмонам, аз сари саҳти ман даргузар». Гоҳе таъзими ба сӯи шер мекардам ва шукуфон менигаристам, то аз вазъи ман эмин³ бошад ва донад, ки ман ба ӯ муқобала надорам. Шер аз ин муомила сурати таслим муайян карда аз гур-риш ва ғазаб сокин⁴ шуд. Вай аз дарахти ҳомили⁵ ман даст бардошт ва сина бар замин ниҳода биншаст ва дум мечун-бонид. Боз ман суруде ва нағмае сар карда шерро ба му-лоимат ва мурувват даъват мекардам. То субҳ дамид ва бо имо ва ишора маълум мекардам, ки «маро роҳ бидех, то ба манзили худ муроҷиат кунам». Вай низ ишорасе ме-кард ва дасти худро рост мекард. Ман намедонистам, ки чӣ мехоҳад. Камтар нон ва яхнӣ⁶ пеш андохтам, бӯида ил-тифот⁷ накард ва боз ба дасти худ ишора мекард. Он гоҳ донистам, ки туфанги маро мехоҳад. Ноилоҷ онро ҳам назди шер андохтам. Бархост ва онро рост гирифта ва худ низ рост шуда бар атрофи он диққат мекард ва маҳалли кундоқ ва оташхонаро медид. Пас туфанг⁸ хурд бишкаст ва ба ҳаво бияндохт, ки аз назарам нопадид шуд.

Ман он гоҳ дил бар марг ниҳодам, ки кори аҳмақӣ кардам

¹ Бун – бех.

² Матлаб – мақсад.

³ Эмин – беҳавф, беҳатар, дар амон.

⁴ Сокин – ором.

⁵ Ҳомил – бордор, ин ҷо ба маънии «дарахте, ки мо дар болои он будем» омадааст.

⁶ Яхнӣ – гӯшти пухтаи хунуккардашуда.

⁷ Илтифот – лутф, ин ҷо ба маънои «аҳамият надод» омадааст.

⁸ Туфанг – камон.

ва сипари чон ба дасти душман супоридам. Он гоҳ изхори хурсандӣ ва хуррамӣ намуда, нон ва яхнӣ бардошт ва ишора кард, ки «фуруд ой ва бирав». Ва худ дуртар рафта боз бинишаст. Ман аспро фуруд оварда зин ва лаҷом ниҳода савор шудам. Ва шер низ ба ҳаракат даромада пеши роҳи ман фууромада ва имо мекард, ки «биё».

Ман оҳиста аз паси вай асп мерондам. То аз ду-се ағба ва сой бигаштам ва роҳ аз кӯҳ ба пастӣ кашидам. Он гоҳ шер баргашт ва ба болои қуллаи кӯҳ барнишаст ва дар мушоҳадаи аҳволи ман шуд, то аз назари ӯ ғоиб гаштам.

Ин рафтор аз он сабаб буд, ки то даррандагони дигар маро қурбон насозанд. Ва саломат ба хона омадам.

Мақсад аз ин ҳикоя он аст, ки агар дар азал мавҷуд мӯҳлат бувад, душман дӯст гардад ва заҳр тарёк ва шери далер роҳбар ва дастгир бувад.

Гар шавӣ дар даҳани шеру паланг,
Нахӯрандат магар ба рӯзи аҷал.

Савол ва супориш

1. Ба фикри шумо чаро паҳлавон бо шер муқобилат кардан нахост?
2. Барои чӣ туфани Холмуҳаммадро шер шикаст?
3. Оё ягон афсонаи ба ин ҳикоя монандро медонед? Агар донед, гуфта диҳед.
4. Оё мақсади нависандаро пай бурдед? Хулосаи охириро боз як бор хонед.

Гар дусад раҳ ба сари дор равам,
Лохутӣ,
Боз дар маслаки худ якдиламу
подорам.

АБУЛҚОСИМ ЛОХУТӢ

Абулқосим Лохутӣ соли 1887 дар яке аз маҳалҳои косибнишини шаҳри Кирмоншоҳ (ғарбии Эрон) ба дунё омадааст. Падараш Аҳмад дар ҷавонӣ кишоварзӣ мекард, баъдҳо ба шаҳр кӯчида касби гевакаширо пеш гирифт.

Лохутӣ аввалин шеърашро дар соли 1906 гуфтааст.

Ӯ чун шоири мубориз барои озодӣ ва истиклоли мардуми Эрон бо аҳли зулму истибдод мубориза бурдааст. Ашъори инкилобии ӯ вирди забони муборизон буд.

Лохутиро ба қатл ҳукм мекунанд. Вай баъди паҳши шӯриш ба Иттиҳоди Шӯравӣ меояд ва змири боқимондаашро дар ин ҷо мегузаронад.

Соли 1957 аз олам ҷашм мепошад.

Абулқосим Лохутӣ ба шеъри муосири тоҷик пояи устувор гузоштааст.

ЯК ТИРУ СЕ НИШОН

Рӯзе Абулқосим бо ёрии дӯстонаш аз маҳбас¹ гурехт. Ӯ дар ин сафари маҷбурӣ ҳам васияти падарашро ба ҷо оварда буд: як куттӣ кибрит², чандто сӯзан, ду калоба ресмон, як чоку³ ва ҷадре намак дар ҷайб⁴ дошт. Илова бар ин, дӯстонаш як ҳафттир⁵ ва сад фишанги корхона⁶ ба ӯ дода буданд, ки онҳоро

Маҳбас – ҳабсхона.

Кибрит – гӯгирд.

Чоку – кордча.

Ҷайб – киса.

Ҳафттир – навъи камон, милтиқ.

Фишанги корхона – тир бо тирдонаш.

аз рӯи пӯсти бадан ба камар баста буд.

Абулқосим мехост худро ба Кирмоншоҳ бирасонад. Ӯ дар он ҷо таваллуд шуда буд. Дар он ҷо ҳамбозиёни кӯдакӣ, дӯстони бачагӣ ва рафикони ҳаммуборизаи ҷавонӣ дошт. Он ҷо бародар ва бародарзодаҳояш орзуи дидани дидори ӯро доштанд. Аммо гирдбоди ҳаводис ӯро аз роҳе, ки боистӣ биравад, ба ҷодаи Мозандарон партофт. Ҷангали Мозандарон дигар чандон дур набуд. Маъмурҳои давлат, ки барои дастгир кардани Абулқосим савора метохтанд, вақте диданд, ки шикорашон ба ҷангали муҳиб¹ дохил шуда, аз даст хоҳад рафт, аспҳоро нигоҳ дошта баъзе савора ва баъзе пиёда ба тарафи Абулқосим тирандозӣ оғоз карданд. Аммо қувваи ҷавонӣ бо тарси ҷон тавъам² шуда, мусофири моро пас аз чанд ҷастухез ба оғӯши ҷангали бостонӣ андохт ва дар як он ӯро аз назар пинҳон сохт.

Баъд аз ним соат Абулқосим дар ҷангали анбӯҳи Мозандарон гум шуд ва намедонист ба кадом тараф биравад. Шохсори ба ҳам печидаи даҳшатнок дар ҳар қадам роҳи ӯро бурида, маҷбураш мекарданд, ки ба тарафи дигар бичарҳад. Абулқосим вақте бача буд, рӯзҳои шорӯ³ болои бисёр дарахтони мевадор баромада буд. Ба ёдаш омад, ки аз болои дарахт тақрибан ҳамаи шаҳри Кирмоншоҳро меидид. Пас чаро ҳоло аз як дарахти куҳансол боло рафта ҳамаи ҷангалро дида барои худ роҳ пайдо накунад?

Баъд аз ду дақиқа Абулқосим аз рӯи дарахти баланд атрофи ҷангалро аз назар мегузаронд. Чизе нагузашт, ки саворони амниро дар ҷодаи бузург кашф кард, ки истода мунтазир буданд, гумкардаашонро дар паси дарахте биёбанд.

Фирории⁴ мо аз тарси он ки ӯро бубинанд, аз дарахт поин омадан гирифт. Ногоҳ дид, ки дар замин як бабри ҷавони муҳиб дастҳоро ба танай дарахт гузошта рӯи ду по истода, бо зуза⁵ нозуки пурҳасрат ба ӯ нигоҳ мекунад ва об аз даҳонаш

¹ Муҳиб – бадҳайбат, пуртахлука.

² Тавъам – якҷо.

³ Шорӯ – мевачинӣ.

⁴ Фирорӣ – гуреза.

⁵ Зӯза – нола, уллос.

мечакад, гӯё чизеро меҷавад. Абулқосим ба вай:

– Ҳо, меҳохӣ маро бихӯрӣ? Бояд бубахшӣ, бабр оқо, ин
лукма барои дандони ту нест.

Баъд охиста ҳафттирро берун овард. Дар ҳамон дам, ки
онро барои нишон гирифтани сари бабр сарозер кард, як
ҳавои гарми ҳафақунандае ба рӯи ӯ хӯрд. Абулқосим каллаи
бузург ва чашмони бешарми як мори хеле кулуфтеро¹ дид, ки
забони худро ҳамчун барки сиёҳ ба сӯи ӯ ҳаракат медиҳад.

Як нерӯи ғайбии тавсифнопазиронае лӯлаи ҳафттирро ба
сари мор гузошт ва ангушти дарахтсавори моро ба пошнаи
он фишурд. Каллаи мор парешида, сурсурон ба тарафи замин
поин рафт ва баъд аз ним дақиқа мисли як лахт кӯҳ ба замин
афтада ҷангалро ба ларза даровард.

Сари мор ҳанӯз ба замин нарасида, бабр аз дидани танай
бисёр дарози ӯ гӯё кушандаи худро шинохта бошад, ки мисли
рӯбоҳ аз шикорӣ гурехтан гирифт.

Ва аммо саворони амния? Ҳавои ҷангал ҳар як садон
тирҳои муборизи моршикорро сад садо карда гӯши саворонро
бо он харошонд. Онҳо бо ҳаёли ин ки дар он макон дӯстони
Абулқосим – мучоҳидин камин кардаанд, чунон гурехтанд, ки
аз сари баъзеҳояшон кулоҳ афтада дар ҷода барои мусофирон
ҳадя монд.

ВАТАНИ ВАЙРОНА

Ватан вайрона аз ёр аст, ё агёр², ё ҳар ду?
Мушибат аз мусулмонхост, ё куффор³, ё ҳар ду?
Ҳама доди ватанхоҳӣ зананд, аммо намедонам,
Ватанхоҳӣ ба гуфтор аст, ё кирдор, ё ҳар ду?
Ватанро аз хатар фикри вакилон мекунад эмин,
Ва ё сарнайзаи як лашкари ҷаррор⁴, ё ҳар ду?
Ватанро фитнаи маснаднишинон⁵ дод бар душман,
Ва ё ин мардуми бедониши бозор, ё ҳар ду?

¹ Кулуфт – гафс.

² Агёр – ғайр.

³ Куффор – кофирон.

⁴ Ҷаррор – бадхоҳ.

⁵ Маснаднишинон – тахтнишин.

Каманди бандагӣ бар гардани бечорагон маҳкам,
 Зи банди сабҳа¹ шуд, ё риштаи зуннор², ё ҳар ду?
 Ба қатли горати деҳқону истисмори заҳматкаш,
 Фақат масҷид бувад бонӣ ва ё дарбор, ё ҳар ду?
 Бинои зулму истибдоди синфи муфтхӯр вайрон
 Зи чаккуш³ мешавад, ё доси чавҳардор⁴, ё ҳар ду?
 Вакил аз хидмати миллат тағофул⁵ мекунад амдан⁶,
 Ва ё бошад вазир аз мамлакат безор, ё ҳар ду?
 Ба маҷлис нисбати эронфурӯшӣ медиҳанд, аммо,
 Намедонам кунам иқрор, ё инкор, ё ҳар ду.
 Вакилону вазиронанд хоин, фoš меғӯям,
 Агар дар зери теғам, ё ба рӯи дор, ё ҳар ду.
 Туро рӯзе ба куштан медиҳад ночор, Лоҳутӣ,
 Забони ростгӯ, ё табӣи оташбор, ё ҳар ду.

Техрон с. 1909

Савол ва супориш

1. Шеърро бодиккат ва ифоданок хонед, мазмунашро нақл кунед.
2. Шоир сабабҳои асосии вайрон шудани ватанашро дар чӣ мебинад?
3. Шоир кихоро ватанфурӯш меномад?
4. Шеърро аз ёд кунед.
5. Ватандӯстро чӣ хел мефаҳмед?
6. Дар гирди ифодаи «Модар-Ватан» бо кӯмаки муаллим мувоҳиса ташкил кунед ва нақли мухтасар нависед.

¹ Сабҳа – тасбех.

² Зуннор – риштае, ки гайри мусулмонон маҷбур буданд дар мамлакатҳои исломӣ ба камар баста гарданд.

³ Чаккуш – болға, путк.

⁴ Чавҳар – санги қиматбаҳо, ин ҷо ба маънои тез.

⁵ Тағофул – ғафлат, худро ба нодонӣ задан.

⁶ Амдан – қасдан, дидаву дониста.

Шунав, эй халки некӯноми Эрон,
Нажоди Кова, авлоди далерон,
Раво бошад, ки гӯям насли шерон,
Гувоҳи ман бувад таърихи дерин.

Ту бо ин фаҳри шоёне, ки дорӣ,
Чунин оӣ ниёгоне¹, ки дорӣ,
Чунин покиза вичдоне, ки дорӣ,
Чаро тобеъ шавӣ бар хасми худбин?

Туро сармоядорон мефиребанд,
Барои ғоратат бо ҳам ракибанд.
Зи инсофу шарофат бенасибанд,
Бувад вичдонашон торику чиркин.

Туро қурбони нафъи хеш хоҳанд,
На баҳри нӯш, баҳри неш хоҳанд,
Саги худро ҳам аз ту беш хоҳанд,
Зи макри ин дадон осуда наншин.

Ту, ки бо ҳеч кас ҷанге надорӣ,
Ба зидди сулҳ найранге надорӣ,
Ба ғайр аз дӯстӣ ранге надорӣ,
Чаро аз хун шавад хоки ту рангин?

Агар рангин шавад баҳри ту бошад?
Ба нафъи киштаву наҳри ту бошад?
Барои санъати шаҳри ту бошад?
Набояд бошад, ар бошад, ба ҷуз ин.

Ғар эронӣ тӯӣ, янкӣ² дигар кист?
Даруни хонаи ту кори ӯ чист?

¹ Ниёгон – гузаштагон.

² Янкӣ – номи амрикоӣҳо (зодағони Амрико).

Яқин дорам, ки ин бо майли ту нест,
Ту надҳӣ тан ба ин сон вазъи нангин.

Раҳу расми ниёгонро макун гум,
Наҳанго, тан маларзон аз талотум.
Натарс аз соҳибони бомби отум¹,
Ба каргас ошён кай дода шоҳин?

Савол ва супориш

1. Шеърро хонед ва маънидод кунед.
2. Ба халқи Эрон шоир чӣ хел баҳо медиҳад?
3. Шоир чашми мардумро ба олам чӣ хел боз кард? Оё дар худшиносии онҳо нақше дорад?
4. Халқро шоир ба чӣ ташбеҳ медиҳад? Соҳибони бомбаи атомиро чӣ меномад?

Зи гурдони Корея мардӣ омӯз,
Аз онҳо тоқату хунсардӣ омӯз,
Усули ваҳдату ҳамдардӣ омӯз,
Нигар бар насли русу мардуми Чин.

Бас аст ин ҳоли мискинона, барҳез,
Ба дафъи қувваи бегона барҳез,
Бизан, онро бирон аз хона, барҳез,
Сабук барҳез аз ин хоби сангин!

Ба Саъдӣ гӯш деҳ, гар аҳли дардӣ,
Натарс аз марг дар майдони мардӣ,
Зи мурдан гар битарсӣ, кушта гардӣ,
Зиҳӣ ин панду ин фархунда-оин!

Бувад майдони мардӣ сулҳхоҳӣ,
Ба сидки ин диҳад дунё гувоҳӣ.
Набошад ҷанг ҷуз нангу табоҳӣ,
Ту з-ин роҳи хато доман фуру чин.

¹ Бомби отум – бомбаи атомӣ.

1. Дар кадом бандҳои шеър шоир халқи худро бузург ҳисобидааст?
2. Чаро шоир ба мардуми Эрон мурочиат намуда онҳоро ба мубориза даъват мекунад?
3. Кадом ҳислатҳои инсонӣ дар шеър тараннум шудаанд?

СУРУДИ СУЛҲҲОҲОН

То кай кори ҷанг
Сӯзонад ҷаҳон?
То кай ғарқи хун
Ҷисми кӯдакон?
Барҳез баҳри сулҳ
Эй навъи башар,
Халқи ҳар кишвар,
Аҳли ҳар забон!
Мо бешуморем,¹ дар ҳар диёрем,
Оддӣ мардумон, афвочи¹ корем.
Қатлу ғоратро, ҳам асоратро
Аз ҳама дунё мо бармедорем!
Ояд нидои сулҳ:
Бар по, ба пеш!
Эй ташнаҳои сулҳ,
Бо мо ба пеш!
Баҳри зиндагӣ,
Баҳри насли нав,
Зери ливои² сулҳ
Як ҷо ба пеш.
Мо бешуморем, дар ҳар диёрем,
Оддӣ мардумон, афвочи корем.
Қатлу ғоратро, ҳам асоратро,
Аз ҳама дунё, мо бармедорем!

¹ Афвоч – фавҷ – даста, гурӯҳе аз мардум, дастан муайяни лашкар.

² Ливо – байрак.

1. Шеърро бурро ва ифоданок хонед.
2. Шоир дар бораи шахсони сулххоҳ чӣ мегӯяд?
3. Чор мисраи охири шеърро маънидод карда мақсади адибро гӯед.
4. Дар мавзӯи сулҳ ва оштии чӣ гуфтаниҳо доред?

САЛОМИ ХАЛҚИ ТОЧИК БА ХАЛҚИ ЭРОН

Ассалом, эй халқи Эрони кабир,
Ассалом, эй насли Золу Ардашер.
Эй нажоди Кова, эй авлоди Сом,
Бар ту аз ҷумхури тоҷикон салом:
Мо бародарҳои тоҷики туем,
Роҳдуру рӯхназдики туем...
Солҳо мо дар асири зистем,
Ҳеҷ кас огоҳ набуд мо кистем.
Беҳабар будем мо к-андар ҷаҳон.
Як бародар ҳаст моро меҳрубон.
Лек девори сияҳ дар байни мо,
Карда буд зулми ҷаҳонгирон ба по.
Гарчи ёдат буд дар дил ҷовидон,
Ҳайф, рӯят шуд аз дида ниҳон...
Мо ба зулми золимон ғолиб шудем,
Бар замини оби худ соҳиб шудем.
Дастӣ мову дидаи мо боз шуд,
Бахти мо чун боз дар парвоз шуд.
Пас туро, ҷони бародар, ёфтем,
Ёфтем, онро, ки умре кофтем.
Орзуманди дили шоди туем,
Доимо ҳозир ба имдоди туем.
Эй нажоди Кова, эй авлоди Сом,
Бар ту аз ҷумхури тоҷикон салом!

1. Шеърро бодикқат хонед ва маънидод намоед.
2. Шоир дар бораи халқи тоҷику эронӣ чӣ мегӯяд?
3. Ин мисраъро маънидод кунед:

Эй нажоди Кова, эй авлоди Сом.

4. Аз эҷодиёти Лохутӣ кадом шеър ба шумо бештар писанд омад? Барои чӣ?
5. Дар тамоми ашъори ба шумо пешниҳодшуда кадом мавзӯъ зиёдтар бартарӣ пайдо намудааст?
6. Ибораи «**девори ситам**»-ро шарҳ диҳед. Ӯ чӣ гуфтанист?
7. Шеърро аз ёд кунед.

АЗ ПИСТОНАК ТО БА ТАНК

Эй нури дидагонам,
Фарзанди меҳрубонам,
Уммеди ифтихорам,
Озода паҳлавонам!

Вақти ту ширхора,
Будӣ ба гоҳвора,
Гуфтӣ: «Гурусна ҳастам»,
Бо гап на, бо назора.

Ман он ниғаҳ чу дидам,
Аз ҷону дил давидам,
Рафтам ба дорухона,
Пистонакат харидам.

Вақте забон кушодӣ,
Дар кӯча по ниҳодӣ,
Бозичаҳои нав-нав,
Медодамат ба шодӣ.

Дилшод бошй гуфта,
Шамшод бошй гуфта,
Аз ҳар сахтй, аз ҳар ғам,
Озод бошй, гуфта.

Вақте, ки дар дабистон,
Будй ту бо рафикон,
Асбоби дарс ҳар хел,
Медодамат фаровон.

Қафо намонй, гуфта,
Дониш бихонй, гуфта,
Қонуни зиндагиро,
Аъло бидонй, гуфта.

Савол ва супориш

1. Шеърро кироат кунед ва гӯед, ки шоир ба кӣ мурочиат кардааст?
2. Падар кадом айёмро ба ёд овардааст?
3. Дар бораи ҳаққи падар ва модар нақли ботафсил кунед.
4. Ин қисмро аз бар намоед.

Чун ҳаждаҳат бишуд пур,
Кардам ба ту тафохур,
Аз ҳосилоти колхоз,
Додам туро трактур.

Акнун ки бо сару тан,
Мечангй ту ба душман,
Аз пули заҳмати худ,
Танке харидамат ман.

Гӯям чу Рустами Зол,
Бар зидди ҳасми қаттол,
Тозон бишав ба ин танк,
Фашистонро кун помол.

Ин амри модари туст,
Хоҳиш аз хоҳари туст,
Уммеду орзуй
Хурдак бародари туст.

Буд кун ин орзуро,
Нобуд кун адӯро,
Дар оташи шучоат
Бисӯзон беҳи ўро!

Савол ва супориш

1. Падар аз чӣ ифтихор мекунад?
2. Муҳаббату самимияти падарон ба фарзандон дар шеър чӣ гуна ифода ёфтааст?
3. Падар чӣ орзу кардааст?
4. Дар тарбияи фарзанд падарон чӣ вазифаро бояд адо кунанд?
5. Хулосаатонро пиромони ин пораи шеър баён кунед.
6. Дар бораи падарони худ нақл кунед.

МУЪМИН ҚАНОАТ

Шоири Халкии Тоҷикистон Муъмин Қаноат соли 1932 дар деҳаи Курговади ноҳияи Қалъаи Хуми Вилояти Автономии Кӯхистони Бадахшон таваллуд ёфтааст. Пас аз хатми мактаби миёна соли 1951 ба факултаи таъриху филологияи Университети давлатии Тоҷикистон дохил мешавад.

Шавқу ҳаваси эҷоди шеър хеле бармаҳал дар вучуди Муъминшоҳ пайдо шуда буд. Таҳсил дар Университет ва сипас кор дар маҷаллаи «Садои Шарқ» ба ҷашмаи илҳами ӯ чӯшу сафо бахшиданд.

Муъмин Қаноат шеърро дostonҳои бисёре навиштааст. Машҳуртарин дostonҳои шоир «Сурӯши Сталинград», «Тоҷикистон-исми ман», «Мавҷҳои Днепр» ва «Ғаҳвораи Сино» мебошанд.

Шоир барои эҷоди ин дostonҳо бо ҷоизаҳои ба номи Рӯдакӣ ва Давлатӣ қадр карда шудааст.

«Мавҷҳои Днепр», ки порчаҳои ҷудогонаи он ба мутолиа пешбарӣ карда шудаанд, аз зумраи дostonҳои басо ҷозибу пурқуввати Муъмин Қаноат ба шумор мераванд.

Дoston бо эҳсосоти волои ватандӯстӣ ва садоқати бародарӣ эҷод гардида, дар ҳар мавҷи он як лаҳза, воқеа ва ҳастии зиндагии рангини одамай акс ёфтааст.

МАВҶҲОИ ДНЕПР

МАВҶ ДАР САҲРО

Мавҷро оё ба саҳро дидаӣ?
Шарфаи онро магар бишнидаӣ?
Дидаӣ укёнуи беобро,
Мавҷҳои хушки нилитобро¹ ?...

¹ Нилитоб – кабуд, осмониранг.

Ман чуни баҳри ачибро дидаам,
 Дар сари ҳар мавҷ дил варзидаам.
 Буд ин баҳри кабудӣ беканор,
 Дар канори Украинаи номдор.
 Мавҷи қулзум¹, мавҷи гандум буд он,
 Ризқи мардум, нони мардум буд он.
 Мешиносам, мешиносам бӯи он,
 Бӯи ширин, бӯи дерин – бӯи нон.
 Ман зи хурдӣ баҳра аз он бурдаам,
 Дар Бадахшон аз ҳамин нон хӯрдаам.
 Ҳаст дар ёдам, ки ногаҳ ҷанг шуд,
 Роҳи ин мавҷи саховат банд шуд,
 Нон баробар шуд ба ҷони одамӣ,
 Рафт лаззат аз даҳони одамӣ...

Савол ва сунориш

1. Ин порчаи шеърро хонда мазмунашро нақл кунед.
2. Сабаби «баста шудани роҳи саховат»-ро маънидод кунед.
3. Бигӯед, ки худ шумо чуни айёро дар ягон ҷой дидаед?
4. Порчаи мазкурро аз ёд кунед.
5. Фикр кунед, ки тахти калимаи «Мавҷ» чӣ дар назар дошта шудааст.

Ҳис мекардем, дар он солҳо,
 Аз тани мо буд узви мо чудо.
 Баъд мавҷи лашкари бебоки мо,
 Рӯфт садди² хасро аз хоки мо.
 Мавҷи ин дарё зи нав озод шуд,
 Боз мардум сер, мулк обод шуд.
 Донаи хайри ҳамин саҳрои пок,
 Сабз шуд андар биёбони қазок...
 Ман ба ҳар мавҷи маҳини ин замин
 Боз дидам мавҷҳои Украин...

¹ Қулзум – баҳр.

² Сади – монеа.

Украина! мавчи ту, эҳсони¹ ту,
Ҳосили сарпанчаи деҳкони ту,
То Душанбею Қазокистон расид,
Нони гандум, куввату дармон расид.
Чунбиши дарёст – рафтори шумо,
Мавҷхою мавҷхою мавҷхо!...

Савол ва супориш

- 1.Меҳри шоир нисбати халқи Украина дар кадом мисраъхо ва чӣ навъ ифода гаштааст?
- 2.Оё калимаи «мавҷ»-ро ба калимаи «нон» ҳаммаънос ҳисобидан мумкин аст? Чаро?
- 3.Дар бораи нони гандум ҳикоя кунед.
- 4.«Рӯфта шудани садди душман»-ро шарҳ диҳед.
- 5.Ин «мавҷ» чӣ гуна дар Қазокистону Тоҷикистон пайдо шуд?
- 6.Шоир дар кадом мисраъхо миннатдории худро ба Украина арз мекунад, онҳоро ифоданок хонед.
- 7.Порчаи мазкурро ба таври бадеӣ хонед.

МАВЧИ ОДАМ

*Ба хотираи Қаҳрамони Иттифоқи
Советӣ Саидқул Турдиев*

... Днепр!

Ҳаст дар ёдат магар он соли сели оташин,
Мавҷҳои одамин монанди сели оҳанин,
Омаду дар мавҷҳоят банд шуд.
Як тараф урдуи мо роҳи гузар мекофтӣ,
Як тараф тири адӯ тӯри ачал мебофтӣ,
Мегузаштӣ аз миёни як замину ду замон.
Ногаҳон тоҷикписар худро ба оғӯшат фиканд,
Шарфаи тири адӯ гардид ин соат дучанд,
Мавҷҳоят гашт аммо ҷавшани² ҷони ҷавон.

¹ Эҳсон – некӯӣ, лутфу марҳамат.

² Ҷавшан – як навъ либоси ҷангии оҳанин.

Аз пайи ӯ ротаи ӯ сӯи он соҳил шитофт,
 Садди оҳан, садди оташ, садди хороро шикофт,
 То ба он соҳил нахустин роҳи дарёро кушод,
 Пораи хоки туро бигрифт аз чанги адӯ
 Аз ғазаб лабрез шуд, гӯё дили танги адӯ,
 Чашмро пӯшида аз тӯпу туфанги бешумор.
 Тири дунёро ба рӯи паҳлавонон рехтанд,
 Оби дарё, хоки соҳилро ба элак бехтанд.

Савол ва супориш

1. Дар порчаи боло кадом вазъияти чанг инъикос шудааст?
 Ин ходиса дар кучо рӯй додааст?
2. Кӣ аввалин шуда аз дарё гузашт?
3. Қаҳру ғзаби душманро шоир дар кадом мисраъҳо баён кардааст?
4. Обу хокро ба элак бехтан чӣ маъно дорад?
5. Порчаи болоро аз ёд кунед.
6. Ба тарзи бадеӣ кироат кардани онро омӯzed.

То дами субҳ аз дусад чон панҷ чони зинда монд,
 Панҷ одам дар канорат ҳамчу дил поянда монд;
 Пушт-обу пеш-оташ, аз ҳаво борони тир,
 Дар миёни обу оташ панҷ фарзанди далер,
 Тан ба тан бо лашкаре чангид ... Овах, ногаҳон
 Тири душман аз билети сурх аз ҷавшан гузашт,
 Аз дили пурхашми тоҷик аз дами оҳан гузашт,
 Ҳаст дар ёдат, чӣ сон афтонд ўро бар замин?
 «Воҳ, модар!» гуфтаю хоки туро оғӯш кард,
 Лаҳзае модар-замин қалби ҷавонро гӯш кард;
 Даргузашт ў... Дар ҳамин дам лашкар аз дарё гузашт.
 Байрақи оғуштаи хунро зи нав бардоштанд,
 Ҳамчу машғал, раҳнамо болои сар афроштанд,
 Ҳар диле мезад ба зарби «Интиқому интиқом!»
 Шуд ҳамон як пораи хоки Ватан- маъвои ў.
 Манзили бо нақди чон бигрифтаи ў, ҷои ў.
 Манзилеро, ки ҳама бо чон харидорем мо.

Эй Днепр! Солҳо аз пеши манзил меравӣ,
Гӯй охир, аз чӣ ин сон сӯи соҳил медавӣ?
Гуфт бар ман ба забони мавҷҳои бебабон:
«То бигирам ин дили ҷовидро дар канори мавҷҳо»...
Зикри¹ бисёрест дар савти² шумо,
Мавҷҳою мавҷҳою мавҷҳо!...

Савол ва супориш

- 1 Сахтии мубориза ва муҳориба чӣ сон буд?
- 2 Дар он ҳарбу зарб чанд кас нобуд шуд?
- 3 Вақте ки ба синаи тоҷикнисар тир расид, ӯ чӣ гуфту чӣ кард?
- 4.Натиҷаи чунин қурбонӣ оё ғалабаи аскарони моро таъмин намуд?
- 5.Шеърро якчанд маротиба кироат кунед.
- 6.Шеър ба Саидкул Турдиев бахшида шудааст. Дар боран ӯ маълумот пайдо кунед.

МАВЧИ БАРОДАРИ

Ба дида нақши рӯи ту, ба гӯш гуфтугӯи ту,
Ҳанӯз аз димоғи ман нарафтааст бӯи ту.
Ба ҷои дур меравад дилам ҳамеша сӯи ту,
Шудам калону омадам кунун ба ҷустуҷӯи ту,
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!
Замини Украинаро зи сару бар кадам задам,
Ба ҳар диёр дар задам, ба ҳар мазор дам задам,
Зи лавҳаҳои мраммарин ба ҳирс ҷуста номи ту,
Бикофтам, наёфтам нишони ноаёни ту,
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!
Замони кӯдакии ман ту аз ҳама калон будӣ,
Миёни аҳли деҳи мо ҷавони паҳлавон будӣ,
Ҷангори соябон будӣ, мадори хонадон будӣ,
Вале зи хоксориат ба ҷашм ноаён будӣ,

¹ Зикр – ёд кардан, ба забон овардан, гуфтаҳо, қайдҳо.

² Савт – садо, овоз.

Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!
 Бигӯ, кани мазори ту, мазори хоксори ту?
 Ба вақти захми охирин кӣ буд дар канори ту?
 Даме фитодӣ¹ бар замин, кӣ буд таъядори ту?
 Кӣ буд дар нигоҳи ту, ба чашми интизори ту?
 Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!
 Ба вақти ҷустуҷӯи ман ба сӯи ман, ба рӯи ман
 Кушода буд ҳар даре, ба ҳар даре бародаре,
 Агар туро наёфтам, биёфтам дар ин макон,
 Ҳазорҳо бародарон, бародарии ҷовидон,
 Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!
 Ба ҳар диле ки во шавад, маро ба сина ҷо шавад.
 Ба ҳар нигоҳи беғаше, ки нури дидаҳо шавад,
 Ба хандаҳои гамбарор – ҷу мавҷҳои беқарор,
 Нигоҳи туст ошкор, ҳаёти туст пойдор,
 Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам.

Савол ва супориш

1. Шеърро бодикқат хонед ва маънидод намоед.
2. Бигӯед, ки шоир дар байти:

Агар туро наёфтам, биёфтам дар ин макон,
 Ҳазорҳо бародарон, бародарии ҷовидон.

чиро дар назар дорад?

3. Гӯед, ки шоир ба ҷустуҷӯи бародари шахидаш ба кучоҳо рафтааст?
3. Ҷустуҷӯҳо дар хоки Украина ба шоир чӣ натиҷа додааст?
4. Шеърро ба таври бадеӣ хонед ва аз бар кунед.
5. Мувофиқи мазмуни ҳамаи порчаҳои мутолиашуда нақли муфасссал нависед, ки мавҷҳо дар маркази диққат бошанд.

¹ Фитодӣ – афтодӣ.

ЧУМЪА ОДИНА

Чумъа Одина аз нависандагони соҳибзавки тоҷик аст. Ӯ соли 1930 дар деҳаи Некоти ноҳияи Панҷакент ба дунё омадааст.

Аввалин навиштаҳояш солҳои шастум ба таърифи расидаанд. Повести «Иншо дар мавзӯи озод» (соли 1974), романи «Гузашти айём» (соли 1978) ва як силсила ҳикояву очерк ва қиссаҳо ба қалами ӯ тааллуқ доранд.

Чумъа Одина тарҷумон низ буд. Асарҳои Н. Тихонов, Я. Гашек, С. Алӣ, Г. Кирх, И. Шамякин, Г. Марков ва дигаронро хонандагони тоҷик дар тарҷумаи ин нависандаи хушсалика хондаанд, Чумъа Одина соли 1982 аз олам ҷашм пӯшидааст.

Қиссаи «Иншо дар мавзӯи озод» аз марғубтарин ва писандидатарин асарҳои адиб аст. Нависанда зимни ин қисса гуфтанист, ки танбалӣ, фиребгарӣ, ошнобозӣ аз бадтарин ҳислатҳои инсонӣ мебошанд.

«ИНШО ДАР МАВЗӢИ ОЗОД»

Шитоб мекардам. Соатам ба ду наздик мешуд. Ногоҳ ҷашмам ба Аҳмади Зарду Нодира афтод. Ҳайрон шудам. Охир, то саршавии дарс андаке мондааст, онҳо бошанд, ба қаҳвахона рафта истодаанд! Бинобар ин ба соатам бовар накарда, ба соати пештоқи бемористон назар афкандам. Дувоздаҳу чоряк. Қин занад ин соати маро! Гоҳ чун аспӣ тозӣ медаваду гоҳ чун хари ланг базӯр мегардад! Тарбузам аз бағалам афтид, - кайфам парид. Худро чунон ҳис мекардам, ки гӯё бар сарам як сатил оби хунук рехта бошанд. Қариб ду соат вақти холӣ дорам. Акнун ба кучо равам, чӣ кор кунам?

Дар аввал меҳостам ба хона баргардам, баъд фикр кардам, ки то бо троллейбус савор мешавам, то ба хонаамон меравам, ки қариб ними соат мегузарам, барои бозгашт боз ҳамин қадар лозим. Ҳамагӣ панҷ дақиқа мемонам. Барои панҷ дақиқа ба хона баргаштанам намеарзам. Бинобар ин қадамамро суст кардам. Акнун ба шитобу таъҷил эҳтиёҷ набуд. Ба фикр фуру рафтам. Вақтҳои охир ба ман тез-тез ҳолати ачибе рӯй медихад: ҳамин ки охишта-охишта қадам мондам, дар майнаам фикрҳои мучмалу берабти бисёре пайдо шуда, маро саҳт азоб медиханд.

Вакте ки хурд будам, орзу мекардам, ки тезтар қалон шавам, ақаллан ба талабаҳои синфҳои ҳашту даҳ расида гирам. Ана акнун қалон шудам, 18-ро пур карда ба назда қадам мондам, мӯйлаб баровардам, мӯйлабамро ҳафтае ду маротиба метарошам, аммо аз қалон шуданам чандон хурсанд нестам. Зани ҳамсоии дасти рости мо – Эргашбиби мегӯяд, ки ман «мардаки қаппақалон» барин ғафс шудаам ва акнун аз ман гурехтан, яъне рӯй пӯшидан лозим будааст. Ана он саволҳои, ки майнаи маро гиҷ мекунанд: чаро ба вай, ба қаппири қариб шастсола, аз ман рӯй паноҳ қарданаш лозим будааст? Чаро ҳамин қадар сол лозим набуду акнун лозим шуда монд? Охир, мо қариб даҳ сол боз ҳамсои! Хайр, гӯр ба сараш, аз ман рӯй пӯшад, пӯшидан гирад. Як умр рӯяшро набинам ҳам, заррае ҳафа намешавам...

Маро дар вақтҳои охир дигар масъалаҳо азоб медиханд. Масалан, чаро падари ман падари Зарифи Муш барин қарроҳ ва ё падари Аброри Балон барин мудирӣ база не? Чаро вай танҳо қорғари оддӣ заводи хишт? Шароит надошт? Чаро шароит надошт? Падари Мушу падари Балон ба падари ман ҳамсоланд. Пас, чаро онҳо шароит доштанду падари ман не? Пас падари Балону падари Муш аз падари ман боақлтар будаанд? Пас чаро ман аз Балону Зарифи Муш беҳтар меҳонам? Пас чаро гандум қорӣ, гандум меҳӯяду ҷав қорӣ ҷав, меҳӯянд? Хайр, ин саволҳо бе ҷавоб ҳам мондан мумкин.

Акнун як назар бахти маро тамошо кунед. Мисол, мактабҳои миёна боз даҳсола шуданд. Акнун талабаҳои

синфҳои дах ҳам баробари мо, талабаҳои синфи ёздах, мактаби миёнаро тамои мекунаду баробари мо ноиаи камол мегиранд, баробари мо ба мактабҳои олии ариза медиҳанд. Ин аз ҳоло моро ба таҳлука андохта истодааст. Соли гузашта қариб нисфи тамоикунадагони мактаби мо ба мактабҳои олии дохил шуда натавонистанд. Ҳатто ду талабаи бо медали тилло тамои кардагӣ ҳам. Дар ин бора мухбире дар яке аз рӯзномаҳои марказӣ мақолае навишта, муаллимон ва аълочиёни моро хуб шарманда кард. Муаллимони мо мегӯянд, ки ин кори мухбир аҳмақист, чунки аълочиён ҳам монанди дигарон рагу хун доранд, бинобар ин мумкин аст, ки саросема шуда ба саволҳои имтиҳонгиранда дуруст ҷавоб дода натавониста бошанд. Аз ин воқеаи таассуфовар ҳулосаҳои бисёр чуқур баровардан ва коллективи муаллимони мактаби мо барин мактаби калон ва обрӯмандро бадном кардан дуруст нест. Боз кӣ медонад?

Ман панҷ соли охир танҳо бо баҳои панҷ меҳонам. Ҳамаи муаллимаҳо мегӯянд, ки мактабро ҳатман бо медали тилло тамои хоҳам кард, аммо вақтҳои охир медал гирифтани намехоҳам, аниқтараш аз медал гирифтани метарсам. Умуман, ин медал ба ман чӣ лозим? Барои медалдорони соли гузашта барин шарманда шудан? Аз шарм ба Қазоқистон, ба кадом як совхозии навбунёд гурехта рафтанд. Агар онҳо медал намедоштанд, гапе намешуд. Ҳар сол ҳазорҳо нафар аз имтиҳонҳои қабул афтида истодаанд! Бинобар ин чандин вақт боз ин фикр маро азоб медиҳад. Агар ман мактабро бо медал тамои кунам, дар вақти ба мактаби олии дохил шудан аз «мусоҳиба» нагузарам ва ноилоҷ ҳамроҳи хама, «аз рӯи қоидаи умумӣ» имтиҳон медиҳам ва ҳатман баҳои ду ва ё се мегирам. Баъд хама дар кӯчаи пасткӯчаҳо бо ангушташон ба ман ишора карда мегӯянд, ки ана, ҳу вай бача, мактаби миёнаро бо медал тамои карду аз имтиҳони қабул афтид.

Аз афти кор, бо ошнобозӣ медал гирифтагӣ! Мумкин аст, ки ягон мухбир дар ягон рӯзнома дар ин бора мақола навишта, маро ва муаллимаҳои азизамро, ки барои таълиму тарбияи ману шарикдарсонам басте заҳмат кашидаанд,

шарманда кунанд. Не, ба ман медал лозим нест. Ҳамту, баробари ҳама мактабро тамои кунам бас! Бинобар ин ба дарсҳо он қадар аҳамият намедодагӣ шудам. Ҳа, на панҷ, балки сеvu чор гирам ҳам, мешавад. Муаллимҳоямон баъд аз ҷавоби ман хеле вақт сар мечунбонанд, оҳ мекашанд ва бо таассуф «Ба шумо чӣ шуд? Ҳай, ҳай рафик Ҳакимов, умеди мо аз шумо ин набуд!» - меғӯянду дар журнал боз як «панҷ» мемонанд ё ба журнал ҳеҷ чиз намонда таъкид мекунанд, ки боз тайёр карда биёям, дар дарси оянда боз мекурсанд. Маълум мешавад, ки қонуни инерсия дар ин ҷо таъсир доштааст. Оё шумо аз физикаи синфи нӯх қонуни инерсияро медонед? Оё шумо медонед, ки чаро автомобил ва ё поездро якбора тормоз дода нигоҳ доштан душвор аст? Ин ҳама ба қонуни инерсия вобаста аст! Ана ҳамин хел ба аълоҷӣ якбора сеvu чорхон шудан душвор будааст, чунки дар ин ҷо ҳам қонуни инерсия амал мекардааст.

Савол ва супориш

1. Аз сарсатри аввал чиро фаҳмидед, нақл карда диҳед.
2. Чаро Ҳакимов падари худро нисбати падарони ҳамсинфонаш паст мешуморад?
3. Барои чӣ ӯ медал гирифта намехост? Фикратонро гӯед.
4. Ба ақидаи шумо он фикру ақидаҳое, ки дар майнаи қаҳрамони қисса пайдо шудаанд, ҳамааш дурустанд?
5. Хулосатонро роҷеъ ба ин порча баён кунед.

Имсол ба назарам баҳор хеле серборон омад. Ман ин фикрамро ба Кабӯтари Дубома гуфтам. Вай китфонашро дарҳам кашида бо тамасхур гуфт:

– Имсол ҳам баҳор ҳарсола барин, ҳатто камборонтар. Ту ки имсол плаш надорӣ, ба назарат ҳамин хел менамояд. Соли гузашта плаши ман барин плаши нави хитойӣ доштӣ, ку? Кучо шуд?

Дар ҳақиқат соли гузашта плаши нави хитойӣ доштам. Тобистон, дар вақти таътил дар сохтмони заводи нуриҳои маъдани Қӯргонтеппа якуним моҳ кор карда, камтар пул

пасандоз карда будам. Гумон мекардам, ки Балон ба пули худам плаш ёфта медихад. Тирамоҳ андак пеш аз саршавии боронгарӣ, плаши кӯхнаамро ба додарам Валимуҳаммад додам. Балон илтимоси маро рӯирист рад накард, имрӯзу фардо гуфта то ҳоло кашол дода гаштааст. Акнун плашаш сарашро хӯрад. Ба қарибӣ фасли боронгарӣ ҳам мегузарад, тобистон мешавад.

Бале, гапи Кабӯтари Дубома дуруст аст. Ман, ки плаш надорам, баҳор ба назарам сероборон менамояд. Аммо ба назари Балон, Калла ва Раҷаби Тилло, ки плаши балонӣ доранд, баҳор камборон менамояд. Онҳо ҳатто дар рӯзҳои офтобӣ ҳам плаш пӯшида мегарданд...

Мо, талабагони синфҳои ёздаҳ хабари боз даҳсола шудани мактабҳои ёздаҳсоларо шунида хеле хафа шудем, аммо талабаҳои синфҳои даҳ баръакс хеле хурсанд, чунки онҳо ҳам баробари мо, баробари бачаҳои, ки як ё ду сол калонтаранд, номаи камол хоҳанд гирифт. Агар мо ба ҷои талабаҳои синфҳои даҳум мешудем, низ хурсандӣ мекардем? Ҳа, ба фикрам аксарияти мо ҳамин хел мекардем. Пас, ҳар як кас ба ҳар як ҳодиса аз мавқеи худ, аз рӯи манфиати худ баҳо медихад? Чӣ хеле Аҳмади Калла мегӯяд, ҳар кас бо доғи худ месӯзад! Ҳа, ҳамин хел барин.

Кабӯтари Дубома бачаи қобилу ҳалим аст. Вай танҳо се сол боз ҳамроҳи мо мехонад. Пештар дар кадом як деҳаи дурдасти райони Сари Осиё ҳамроҳи бобояш зиндагӣ мекардааст. То қарибӣ дар синфи мо як вай белақаб буд. Азбаски Шарифҷон дар синфамон одами нисбатан нав буд ва ҳалиму қобилакак буд, мо аз лақабмонӣ худдорӣ мекардем. Ба қарибӣ ман, Калла, Македон ва Муш аз забони Шарифҷон қиссаи аҷоибро шунем.

Модари Шарифҷон хеле барвақт дар синни шонздаҳсолагӣ, бо амакбачаи худаш, ки аз ӯ даҳ сол калон будааст, издивоҷ мекунад. Баъд аз як сол Шарифҷон таваллуд мешавад. Рӯзе падараш аз кори сахро саҳт мондаву шалпар шуда, ба хонааш бармегардаду ба завҷааш мегӯяд: «Думи барзаговро тоб дода гаштан ба дилам зад. Ман маълумоти миёна дорам!

Агар ту розӣ бошӣ, ба Душанбе рафта хонаму одам шуда мебиёям! Ҳамагӣ чор сол! Ин ҳеҷ гап не, Душанбе наздик. Тез-тез ба наздатон омада меистам». Модари Шарифҷон розӣ мешавад ва ба колхоз даромада кор мекунад, то ки маишати писару падаршӯи пирашро таъмин кунад ва ба шавҳари донишҷӯяш ҳам каму беш пул фиристода истад. Аз байн чор сол мегузарад, падари Шарифҷон институтро тамои мекунад, дар ҳуди Душанбе ба кор таъин мешавад ва баъд зану писарчаашро ба наздаш кӯчонда меорад, аммо завҷаш зуд одатҳои кишлоқашро партофта, ба монанди занони шаҳрӣ либос пӯшидан, ба квартира нигоҳубин намудан ва дар тӯю маъракаҳо озодона сӯҳбат карданро ёд гирифта наметавонад, бинобар ин ҳам падари Шарифҷон аз ҳамсоюву рафиконаш шарм карда, бо баҳонае зану писарчаашро боз ба зодгоҳашон, ба назди падараш бурда мемонад ва дере нагузашта ба як беваи «маълумотдор» хонадор мешавад. Модари Шарифҷон инро шунида саҳт ба шӯр меояд:

– Ҳа-а, ман бесавод будем? – меғӯяд. – На ба квартира нигоҳубин карда метавонистему на одам барин либос пӯшидан? Ҳоло ман ба вай, номард, чӣ хел одам буданамро нишон медиҳам!

Вай баъзе чизҳояшро фурухта пул мекунад, писарчаашро ба бобояш супурда рост ба Душанбе ба омӯзишгоҳи тиббӣ меояд. Дар ин ҷо, дар курси сеюм бо як муаллимашон издивоҷ мекунад.

Ана хоҳари шафқат Меҳринисо Ашрафӣ чӣ хел одам будаанд!

Ман модари Шарифҷонро нагз мешинохтам, - онҳоро се-чор бор ҳамроҳ дар кӯча ва як бор дар хонаи Асрорино, ки бо онҳо ҳамдиёр будаанд, дида будам, вале асло гумон намекардам, ки духтур Ашрафӣ падари Шарифҷон нест. Ҳоло Меҳринисо - апа дар бобати либоспӯшӣ ва маъракаорӣ ҳар хел занҳои соҳибмаълумотро бо як нӯл мезанад. Агар ман модари Шарифҷон будани ӯро наметавонистам, гумон мекардам, ки ягон ҷавонзани шаҳрии олуфтасатанг аст ва синнаш аз 25-26 камтар асту бештар нест.

– Ба Душанбе омадаму аз омаданам пушаймон, – гуфт Шарифчон дар охири нақлаш.

Ману Калла хомӯш будем. Муш, ки дониستاني асрори оилавии одамонро хеле дӯст медорад ва ба нақли Шарифчон гӯшашро сих карда гӯш мекард, пурсид:

– Барои чӣ? Магар шаҳри мо ба ту маъқул нашуд?

– Не, не, Душанбе ба ман маъқул, шаҳри тозаву озода, сердолу дарахт.

– Пас, барои чӣ пушаймонӣ?

– Чунки худро на дар хонаи падарам нағз ҳис карда метавонаму на дар хонаи модарам. Падарам аз зани дуюмашон ҳашт фарзанд доранд ва модарам аз шавҳари дуюмашон се нафар. Ба ҳамин тариқ, ман ду падар, ду модар ва ёздаҳ хоҳарчаву додарча дорам, аммо ягон нафари онҳо маро нағз намебинанд. Ман барои ҳамин дубома, туфайлихӯр ва бегона. Агар ягон чиз лозим шавад, ба назди падарам оям: «Сездаҳ сол алимент додам бас, акнун назди модарат рав, ман ҳашт фарзанд дорам, аёлманд ҳастам, базӯр зиндагиамро нӯг ба нӯг карда истодаам» мегӯяд. Агар ба назди модарам оям, «ба назди падари босаводат рав», мегӯяд ва чунон падарамро дашном медиҳад, ки гӯшҳоям қулф мезананд. Хулласи калом, ман кабӯтари дубома барин, аммо на дар инаш манзил гирифта метавонаму на дар онаш! Ҷои хоби муайян ҳам надорам. Гоҳ дар хонаи модарам, гоҳ дар хонаи падарам ва гоҳ дар хонаи Асрорино...

Савол ва супориш

1. Матиро кироат кунед.

2. Шарифчон ба рафиқонаш дар бораи чӣ нақли ачиб кард?

3. Оид ба рафтори падару модари Шарифчон чӣ мегӯед?

4. Дар атрофи қисмати Шарифчон баҳс ташкил намоед.

Ман шонздаҳ рӯз боз кор мекунам. Дар ин муддат хеле чизҳоро фаҳмида гирифтам. Фаҳмидам, ки дар ин ҷо, дар автобаза ҳам, чун дар мактаби мо баъзеҳо лақаб доштаанд.

Масалан, лақаби ҳамхонаи ман Нур Алиев «Инженер» будааст. Ман ўро Хочаи Соатпараст меномам. Вай аз ин хафа намешавад, – фақат табассум мекунад. Нур умуман аз ҳеҷ кас ва ҳеҷ чиз хафа намешавад. Масалан, бригадири мо вақти кор ўро ба наздаш чеғ мезанаду ба дасташ як сўм дода мегўяд:

– Инженер, ҳаво гарм барин. Рафта се шиша пиво намебиёри? Нур ҳарфе нагуфта, ба буфет меравад.

Ё худ харрот Нозим-ака, ки бо ў паҳлу ба паҳлу кор мекунад, дастгоҳашро нигоҳ дошта мегўяд:

– Инженер, носи ман тамои шуд. Ту бачаи чакқон, рафта ба ман як пачка сигарет намебиёри?

Инженер аз дасти Нозим-ака пулро мегираду боз ба буфет меравад.

Агар ман ба ҷои ў мешудам, мураи ҳам, ин корро намекардам. Чӣ, ман ба онҳо хизматгор? Чӣ хеле ки Эргашбиби шофёри Абулхорисов Абўро мегўяд – «югурдак».

Ман боре ин матлабро ба Инженер гуфтам. Вай хандида мегўяд, ки дар дунё ҳурмат ва ҳурду калон гуфтани гапҳо ҳастанд. Чин занад ин хел иззату ҳурматро! Охир ин таҳқир - ку! Инженер боз меҳандад, мегўяд, ки гапи аз худ калонро гардонад, аз рӯи одоб нест. Сабил монад чунин одоб! Магар кори бригадиру Низом-ака аз рӯи одоб аст? Инженер боз хандакунон мегўяд, ки онҳо аз ў калонтаранд ва ба ин ҳақ доранд.

Маълум мешавад, ки тасаввуроти мо ё худ чи хеле ки Калла мегуфт, тафаккуми мо, дар бораи одоб гуногун будааст? Он чизро, ки ман таҳқир ва поймол кардани гузашти нафс мепиндорам, Инженер хушодобӣ мешуморад? Пас кадоми мо ҳақ ҳастем ва чӣ хеле ки Раҷаби Тилло мегуфт, ку ҳақиқат? Ба фикрам, ҳақ ба ҷониби ман аст? Кӣ дӯғи худро турш гуфтааст? Шояд ҳақ ба ҷониби Инженер бошад? Чин занад каллаи бемағзи маро! Чаро дар каллаи ман танҳо ҷумлаҳои саволи пайдо мешаванд?

Кошкӣ тезтар рӯзи корӣ ба охир мерасид. Ин бегоҳӣ ба хонаамон меравам. Шонздаҳ рӯз боз падару модар ва додару хоҳарчаҳоямро надидаам! Онҳоро ёд кардам!

Имрӯз панҷ дақиқа пеш аз тамои шудани кор худи кассир шахсан ба устохонаи мо омада, маошамонро дод. Дар ним моҳ шаст сӯм кор кардаам. Бад не. Алҳол мешавад. Баъд мебинем...

Ба хона омадаму оббозӣ карда либосҳои тозаамро пӯшидам ва чил сӯм маошамро ба касса андохта роҳи хонаамонро пеш гирифтам. Дарро модарам кушод. Вай гӯе чандин сол надида саҳт пазмон шуда бошад, маро саҳт ба оғӯш кашида, гаштаву баргашта аз рӯям, гарданам ва пешонаам бўса мекунад. Ҳа, модархо одамони ачиб будаанд, доимо оби чашмонашон тайёр! Ана ҳоло ҳам модарам сар то пой маро аз назар гузаронида ва ашки чашмонашро пок карда, меғӯяд, ки ман хеле хароб шудаам. Ба фикрам, ман хароб нашудаам, баръакс хеле фарбеҳ шудаам. Додару хоҳарчаҳоям парвона барин ба гирдам мегарданд. Ҳатто Валимуҳаммади бадкавоқ ҳам омаду хичолатомез табассумкунон маро ба оғӯш кашида, аз рухсораам бўсид. Маълум мешавад, ки гапҳои ба ман гуфтагашро ҳанӯз ҳам фаромӯш накардааст. Дар урфият меғӯянд, ки одам чӣ қадар дур бошад, ҳамон қадар азиз аст. Ин ҳақ асту рост. Ман инро дар амал санҷида дидам, – то ҳол дар ёд надорам, ки аҳли хонаводаи мо нисбат ба ман ин қадар меҳрубониву ғамхорӣ зоҳир карда бошанд. Ана, падарам ҳам омаданд. Падарам бо ман чун марди ҳақиқӣ даст дода воҳӯрӣ карданду баъд ба ҳама гуфтанд:

– Барои чӣ дар дахлез истодаед? Ё Нурмуҳаммад барои аловгирӣ омадагӣ? Канӣ, ба хона даромадем.

Вакте ки ба хона даромада ба гирди миз нишастем, ман аз касса пулаамро бароварда ба модарам дароз кардам. Модарам нагирифт.

– Не, не, – гуфт ба сӯи ман даст афшонда. – Ба сару либосатмӣ, ягон чизи дигар-мӣ, сарф кардан гир. Ба мо пул лозим не. Худоро шукр...

– Гир, гир, – гуфт падарам бо табассуми мамнунона. – Гиру шукр кун, ки писари ту ҳам пулӯб шудааст. Ин дафъа гир, дафъаи дигар майлаш ба сарулибосаш сарф кунад, ҳар орзуе дошта бошад, кардан гирад, – баъд ба Валимуҳаммад рӯ оварда

фармон дод: – Ту, Вали давида рафта тағота гирифта биёр.

Валимуҳаммад часта аз ҷояш хесту ба сӯи дар равон шуд, аммо падарам ўро боз дошт.

– Исто гуфтагӣ барин аз пули акаат се сӯм гиру вақти бозгашт якто арақ харида биёр.

Абрувони модарам боло париданд, чунки падарам то ҳол арақ наменӯшид, ба ҳар ҳол, мо арақнӯшияшро надидаем. Падарам ин таачҷуби модарамро дида, бо лабханд ва оҳанги ҳазломез пурсид.

Ҳа, кампир, ба ту чӣ шуд? Беҳтараш хезу як оши нағз паз! Охир, писарат ба қатори одамон даромадааст, пулёб шудааст. Ба ғайр аз ин Адҳамҷон ҳам имрӯз ба хонаи мо меҳмон мешаванд. Ун кас инхелӣ чизхоро нағз мебинанд... Бинобар ин яқта лозим...

Модарам бо як кунчи лабаш табассумкунон аз ҷояш хесту ба ошхона рафт.

Модарам маро ба сари дастурхон даъват кард. Мо – се «мардак» ба хонаи калон гузаштем...

Савол ва супориш

1. Дар бораи ҳамкорони Нурмуҳаммад чӣ ақида доред?
2. Ба хонаашон омада ҳамсӯхбат гаштани ўро бо падару модар баён кунед.
3. Чаро «Меҳнат-роҳат» мегӯянд? Хулосаатонро оид ба ин мақол гуфта диҳед.

Се сол гузашт. Ақл бовар намекунад. Бале, се сол гузашт. Дар ин муддат бисёр чизхоро ёд гирифтам. Ба қавли тағоям «баландию пастӣ ва гармию сардии дунёро дидам ва талхиву ширинии ҳаётро чашидам» ва се касбро аз худ кардам. Акнун ман харрот¹, мисгар ва шофёр шуда кор мекунам, тамоми районҳои республикаамонро бо чашми худ дидам, бо садҳо одамон ҳамсӯхбат шудам, «хом» будам, андаке «пухта» шудам, он масъалаҳое, ки се сол пеш майнаи маро машғул медоштанд

¹ Харрот – касе, ки ҷӯб метарошад.

ва ба назарам мушкилу пурасрор метофтанд, холо хело осон ва хатто соддалавҳона менамоянд. Акнун ҳатто шарм медорам, ки як вақтҳо ба чунин чизҳо майнаи худро ва дигаронро гаранг карда мегаштам.

Имрӯз хонаи мо ба хонаи торочшудае¹ мемонад. Ин сахарӣ мо чизу чораи Нур Алиевро ба контейнер бор карда, ба бағоч супурдем, холо хона холи ва фарши он ифлосу пур аз когазпора. Нур Алиев акнун харрот не, балки инженери дипломдор аст. Вайро вазорат ба автобазаи зодгоҳаш саринженер таъин кард. Директорамон Нурро ба базаи худамон мудирӣ колонна таъин кардани шуд, қабул накард. Ман аз ҳукуки дӯстӣ ва рафоқат истифода карда, исрор кардам, ки Нур ин таклифро қабул кунад.

– Дар ин шаҳр чиро надидаам? – бо савол ҷавоб дод табассумкунон Нур. – Ба райони худамон меравам. Дар ин ҷо инженер бисёр, кадр надорад. Мефаҳмӣ? – Вай бо диққат ба ҷашми ман нигоҳ кард, гӯё ба ман ягон масъалаи душворфаҳмро фаҳмонда истода бошад ва танҳо баъд аз он ки ман ба аломати тасдиқ сар ҷунбондам, суханабро давом дод: – Санг, ҳамон санге, ки дар кӯхистон кадре надорад, дар ҷои лозимияш қимат аст. Дар ин ҷо ман, кӣ? Ҳамагӣ мудирӣ колонна! Ба болои сарам саду як хӯчаин! Дар районамон ман ягона инженери маълумоти олидор!

Нурро ба холи худ гузошта ба рӯбучини хона ва ҷо ба ҷо кардани чизҳоям шурӯъ намудам. Ногоҳ ҷашмам ба иншое, ки се сол пеш эҷод карда будам, афтод. Ман онро аз байни китобҳо гирифта ба Нур, ки аз бекорӣ мутафаккирона ба тиреза нигоҳ карда меистод, дароз кардам. Боре ҷӣ хел ба милитсия афтодан ва иншо навиштанамо ба Нур накл карда будам, бинобар ин ӯ аз ин иншо огоҳ буд.

– Кани, кани ҳабсиёти² мулло Нурмуҳаммадро бинем. – Нур бо табассум иншои маро аз дастам гирифта ва рост истода ду-се саҳифаашро мутолиа карду баъд ба сӯи ошхона равон

¹ Торочшуда – гораишуда.

² Ҳабсиёт – ишора ба ашъори Масъуди Саъди Салмон, ки дар зиндон навишта шудааст.

шуд. Ман фарши хонаи хоб ва дахлезро шустам, баъд ба магазин рафта барои хӯроки шом нону калбаса харида овардам. Вақте ки ба ошхона даромадам, Нур саҳифаи охирини иншоямро меҳонд.

- Ту бало будай! – гуфт Нур...

- Барои чӣ ба ҳеҷ кас нишон намедихӣ?

- Хайр, хафа нашав. Ман имрӯз меҳмони ту, – гуфт ӯ бо табассуми доимияш, – аз меҳмон хафа намешаванд...

Ман чӣ ҳам мегуфтам? Вай имрӯз дар ин хона меҳмон аст.

Нур ба дилам оташ андохту ба зодгоҳаш рафт. Ду ҳафта гаштаву баргашта иншоямро меҳонам, таҳриру тасҳех мекунам, – ба назарам торафт беҳтар менамояд. Имрӯз ба Раҳима нишон додам, ба вай ҳам маъкул. Чоп кунам-чӣ? Раҳима мегӯяд, ки то чоп накунонам, – то хонандагону аҳли адаб нахонанд, нағз ё бад буданаш чӣ хел маълум мешавад?

Ин маслиҳаташ бад набудагӣ барин. Дар ҳақиқат:

То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нухуфта бошад...

Модоме ки хонандагон ва аҳли адаб иншои маро нахондаанд, – модоме ки ман ба онҳо ҳарфе нагуфтаам, аз кучо медонанд, ки айби ман кадом асту ҳунарам кадом? Чин занад, боз ҷумлаи саволӣ?

Савол ва супориш

1. Чаро муаллиф дар матн «балавдию пасти ва гармию сардин дунёро дидам» гуфтааст?
2. Кадом хислатҳои Нурмуҳаммад дар иншо тасвир ёфта буданд? Иншо ба дасти кӣ афтаида монд?
3. Боз дар бораи мардию родмардӣ чӣҳо медонед?
4. Бо ёрии муаллим дар атрофи асар ва нақшаҳои он мувоҳиса ташкил кунед.
5. Оё шумо низ чун Нурмуҳаммад дар атрофи масъалаҳои зиндагӣ фикр мекунед?
7. Дар бораи худ ва ё рафиконатон ҳикоя нависед.

АДАБИЁТИ ХОРИЧА

МАРК ТВЕН

ШОҲЗОДА ВА ГАДО

МУЛОҚОТИ ТОМ БО ШОҲЗОДА

...Дар ду тарафи дарвозаи зарҳалӣ ду нафар аскарӣ қадбаланд ҳайкалвор беҳаракат истода буданд, ки сар то по чороинаҳои дурахшони пӯлодӣ дар бар доштанд. Дуртар як гурӯҳ деҳқонон ва бошандагони шаҳр боадаб истода умедвор буданд, ки шояд аз хонаводаи шоҳ касеро дида тавонанд. Фойтунҳои пурзебу зинат бо ҷанобони хушлибос, ки хизматгорунашон ҳам ҳамчунин либосҳои хуб дар бар доштанд, аз дарҳои гуногуни қаср даромада мебароманд.

Томи хурдтараки бечора бо либосҳои дарида ва жанда ба тӯдаи тамошобинон наздик омада, охиста бо тарс аз назди посбонон гузашт; дилаш саҳт метапид ва дар он умеди пайдо мешуд. Ва ноҳост аз байни панҷараҳои зарҳалӣ манзараеро دید, ки кам монда буд аз хурсандӣ фарёд кунад. Дар он сӯи панҷара писараки зебо ва қадбаланде меистод, ки рӯй ва пӯсти баданаш аз бозӣ ва машқ кардан дар офтоб суп-сурх буд. Либосҳои ҳарир ва атласи ӯ аз зиёдии сангҳои гаронбаҳо мисли оташ медурахшиданд, дар як пахлуяш шамшери хурде овезон буд, ки он ҳам бо сангҳои рангоранг орошта буд, дар пояш мӯзаи пошнасурх ва дар сараш кулоҳчаи сурхи зебӯе дошт, ки парҳои канори он ба китфаш мефуромаданд. Дар ҳузураш чанд нафар одамони хушлибос меистоданд, ки яқин хизматгорунаш буданд. Ин албатта шоҳзода аст, шоҳзодаи ҳақиқии зинда аст. Дар ин ҳеҷ ҷои шубҳа шуда наметавонад. Ниҳоят дуои писараки гадо қабул шуд ва ӯ ба матлабаш расид.

Акнун Том зуд-зуд нафас мегирифт ва ҷашмонаш аз ҳайрат ва шодӣ калон кушода шуда будаанд. Дар ин вақт фикраш бо як орзу банд буд: мехост ба ин шоҳзода наздиктар рафта то сер шуданаш ӯро тамошо кунад. Пеш аз он ки ҷӣ қор

карда истодани худро фикр кунад, нохост ба панҷараҳо наздик шуд. Дар ин маврид як нафар аз аскарон аз дасти вай гирифта ўро чунон ба тарафи тўдаи даҳанялаҳои қишлоқ ва оворагардҳои шаҳри Лондон хаво дод, ки бачаи бечора гилдирак барин чарх зада ба замин афтид.

– Эй овора, хадди худатро бидон!

Тўдаи тамошобинон қоҳ-қоҳ зада ханда карданд, аммо шохзодаи чавон дав-давои ба пеши дарвоза омад ва аз ғазаб чашмонашро барқ занонда фарёд кард:

– Бо кадом чуръат ин бачаи бечораро азоб медиҳӣ? Ту чӣ ҳақ дорӣ, ки ба камтарин фукарои падари ман ин гуна рафтор кунӣ? Дарро кушо ва бигузор ў дарун дарояд.

Дар як лаҳза тўдаи халқ қулоҳҳои худро аз сар гирифтанд ва аз шодӣ бо як овоз «Зинда бод шохзода Уэлский» гӯён фарёд карданд.

Солдатҳо табарзинҳои худро бардошта, таъзим карда, дарҳоро қушоданд ва замоне, ки шохзодаи фақир бо либосҳои қулхундии худ аз пешашон гузашта, ба тарафи шохзодаи Давлатҳои Гарон рафт ва ба вай даст дароз кард, онҳо дубора таъзим карда сар фуруварданд.

– Ту, маълум мешавад, ки гуруснаӣ ва монда шудай, – гуфт Эдуард Тьюдор, – туро ранҷонда ва озор додаанд. Аз ақби ман биё.

Тақрибан шаш нафар аз хизматгорони дарборӣ пеш-пеш давида рафтанд, гӯё онҳо меҳостанд ба қори шохзода мудохила карда, Томро ба қасри шохӣ нагузоранд.

Лекин шохзода бо як ҳаракати шохонаи дасти худ онҳоро аз худ дур намуд ва онон дар ҷои худ шах шуда монданд. Эдуард Томро дар қаср ба як хонаи хеле олие, ки он ҷоро кабинет-хонаи махсуси ҳудаш меномид, даровард. Бо фармони ў дарҳол хӯрок оварданд. Ин гуна хӯрокхоро Том дар зиндагонии худ ҳаргиз надида, фақат дар бораи онҳо дар китобҳо хонда буд. Бо як эҳтиром ва муҳаббате, ки шоистаи шохзодагон аст, Эдуард хизматгоронашро аз хона баровард, ки бо нигоҳҳои мазамматкоронаи худ меҳмони ўро ба ҳиҷолат наандозанд ва ҳудаш дар паҳлуи Том нишаста дар

вакти хӯрокхӯрӣ ба вай саволҳо дод:

– Номат чист, бача?

– Том Кенти, таксирам.

– Номи ачиб аст. Дар кучо истикомат мекунӣ?

– Дар Сити, арз кунам ба хизмати шумо. Дар маҳаллаи Саркутҳо, дар пушти растаи Пурхӯрон.

– Маҳаллаи Саркутҳо. Боз як номи ачиб. Падару модар дорӣ?

– Падару модар дорам, як модаркалон ҳам дорам, ки агар гуноҳ карда бошам, Худованд аз гуноҳам гузарад, – ўро ҳеҷ чашми дидан надорам... Ду хоҳар ҳам дорам, ки аз як шикам зоида шудаанд. Номи яке Нен ва дигаре Бет аст.

– Афти кор модаркалонат ба ту меҳрубон нест? – Ў ба ҳеҷ кас меҳрубон нест, арз кунам ба хизмати ҳумоюни шумо. Дар дилаш аз меҳру муҳаббат асло асаре нест ва мудом бадӣ мекунад.

– Ў туро меранҷонад?

– Фақат замоне, ки меҳобад ва ё бо нӯшидани шароб акли худро гум мекунад, маро намеранҷонад. Аммо ҳамин ки хушёр шуд, маро дучанд зиёдтар мезанад.

Чашмони шохзодаи хурд аз шиддат ғазаб дурахшиданд.

– Чӣ тавр мезанад? – фарёд кард ў.

– Бале, арз ба ҳузури ҷаноби шумо.

– Туро, бо вучуди ин ки як бачаи лоғар ва хароб ҳастӣ, боз ҳам мезанад? Гӯш кун, пеш аз он ки имрӯз шаб шавад, ўро дастгир намуда ба зиндони Тауэр меандозанд. Падари ман шох ва ҳукмаш ба ҳама чиз равост.

– Ҷаноби оӣ, аз хотири мубораки худ фаромӯш накунед, ки ў як одами ҳақир ва паст аст ва ҳол он ки зиндони Тауэр маҳсус ба маҳбусони олидараҷа мебошад.

– Рост гуфтӣ. Ман инро ба хотир наоварда будам. Ман чӣ навъ ҷазо додани ўро фикр мекунам. Хуб, рафтори падарат чӣ гуна аст?

– Ў аз модаркалонам монандӣ надорад, таксирам.

– Маълум мешавад, ки ҳамаи падарон як навъ будаанд. Хулку хислати падари ман ҳам чандон мулоим ва хуб нест.

Дастӣ ӯ хеле вазнин аст, аммо онро ба тарафи ман дароз намекунад. Лекин росташро гӯям, аз дашном худдорӣ намекунад. – Хуб, бигӯ, ки модарат бо ту чӣ гуна муомила мекунад?

– Ӯ хеле меҳрубон ва раҳмдил аст, шаҳриёр, ҳеҷ вақт ба ман ранҷ ва озор намерасонад. Нен ва Бет ҳам хеле меҳрубонанд.

– Онҳо чандсолаанд?

– Ҳар ду ҳам понздаҳсола, таксирам.

– Хоҳари ман леди Елизавета ҳам чордаҳсола аст. Леди Чен Грей – духтари тагоям бо ман ҳамсол аст, ҳар дуи онон ҳам меҳрубон ва мушфиканд, аммо хоҳари дигари ман – леди Мери симои хеле андӯхгине дорад, вале бигӯ, хоҳарони ту ҳам магар хизматгоронашонро аз хандидан манъ мекунанд? Он хоҳарони ман аз тарси гуноҳ ба хизматгоронашон иҷозат намедиҳанд, ки ханда кунанд.

– Хоҳарони ман, – ҳайрон шуда гуфт, – магар шумо ҳаёл мекунед, ки хоҳарони ман хизматгор доранд?

Шохзодаи хурд дақиқае ба фикр фуру рафта ба гадои хурд назар намуд ва баъд гуфт:

– Пас, бигӯ, онҳо бе хизматгор чӣ гуна зиндагонӣ мекунанд? Пас, шабҳо дар вақти кашидани либосҳояшон кӣ ба онҳо ёрӣ медиҳад? Пагоҳӣ, ки аз хоб хестанд, кӣ ба онҳо либос мепӯшонад?

– Ҳеҷ кас, таксирам. Магар шумо мехоҳед, ки онҳо шабона либосҳои худро каша мисли чорпоён барахна бихобанд?

– Бе либос? – ҳайрон шуд шохзода, – магар онҳо фақат яктой либос доранд?

– Шохзодаи азиз, аз ин зиёдтараш ба онҳо чӣ даркор аст? Охир онҳо фақат як бадан доранд.

– Суханони аҷиб мегӯӣ. Ин хандаи маро бубахш, ман туро ранҷонданӣ набудам. Хоҳарони меҳрубони ту Нен ва Бет ба кадри даркорӣ либос ва хизматгор хоҳанд дошт, ба зудӣ ин кор мешавад. Фармон медиҳам, хазинадори ман ғами онҳоро меҳӯрад. Ту хеле хуб ва ширин гап мезанӣ, магар хондаӣ ва савод дорӣ?

– Не таксирам, одами раҳмдил Эндрью аз рӯи меҳрубонӣ ва илтифот хондани китобҳои худро ба ман омӯхтааст.

– Ту забони лотиниро медонӣ?

– Таксирам, ба гумонам, дониши ман дар ин бора хеле кам аст.

– Бихон азизам. Инҳо фақат дар аввал ба назар душвор менамоянд. Забони юнонӣ душвортар аст, аммо на лотиниву юнонӣ ва на забонҳои дигар барои хоҳарам Елизавета ва духтари тағоям ҳеч душворӣ намекунанд. Ту ба забони бегона чӣ гуна гуфтугӯ кардани ин духтаракони ҷавонро агар мешунидӣ! Хуб, акнун дар бораи маҳаллаи Саркутҳои худатон гап зан. Дар он ҷо зиндагии ту ба хушӣ мегузарад?

– Агар шикам сер бошад, ба хушӣ мегузарад, таксирам. Ба мо Панҷ ва Љенидро ва ҳамчунин маймунҳоро нишон медиҳанд. Оҳ, онҳо чӣ қадар хуш ва масҳараомезанд, либосҳои рангоранг ва хандаовар доранд. Ба мо тамошоҳои дигар нишон медиҳанд; артистҳо бозӣ мекунанд, фарёд мекашанд бо ҳамдигар дастбагиребон мешаванд ва баъд якдигарро гӯё кушта мурдавор ба замин меафтанд, хеле ҳаловат дорад ва ба тамоми ин фақат як фартинг додан лозим аст, аммо баъзе вақтҳо ин фартингро ёфтан хеле душвор мешавад, арз кунам ба хизмати ҷаноби шумо.

– Боз бигӯ, ки чӣҳо ҳаст?

– Мо бачагон дар маҳалаи ҳудамон баъзан ҳуди шогирдҳо барин ба дастҳоямон ҷӯб гирифта бо ҳамдигар ҷанг мекунем. Чашмони шохзода якбора дурахшиданд.

– Ман ҳам ин бозиро дӯст медорам. Хуб, боз бигӯ.

– Баъд, моён бозии дав-давакони мекунем, ки кӣ пеш мегузарад?

– Ин бозӣ ҳам ба ман маъқул аст, хуб баъд?

– Дар тобистон, таксирам, мо пойлуч ва барахна ба даруни дарё медароем, оббозӣ мекунем, ба ҳамдигар об мепошем ва шино мекунем, фарёд қашида метозем.

– Ман барои ин ки боре дар умрам ҷунин бозӣ кунам, тамоми подшоҳии падарамро медодам. Боз бигӯ, ки чӣ корҳо мекунед?

– Мо дар атрофи сутуни майда дар Чипсайд сурудҳо мехонем, ҳамдигарро ба даруни рег гӯр мекунем, аз гил ва лой самбӯсаҳо месозем. Гули лойӣ чӣ қадар хуб аст. Дар дунё ҳеҷ чизӣ дигаре ба мо ин қадар лаззат намебахшад. Дар хузури шумо беадабӣ ҳам шавад, арз мекунам, моён ба даруни лой гелида меҳобем.

– Дигар нагӯ, ҳамаи онҳо хеле хуб аст. Агар ман ҳам мисли либосҳои ту либос пӯшида, кафшҳои худро аз по бароварда, ақаллан як бор аз ин лойбозиҳо лаззат мебурдам, агар маро нигоҳ намедоштанд ва дашном намедоданд, тахту тоҷи худро ба ин лаззат мебахшидам.

– Аммо ман... агар ман ҳам, ақаллан як бор мисли шумо либос мепӯшидам, ақаллан як бор...

– Ҳо, ту инро меҳохӣ? Хуб, чӣ зарар дорад? Бигузор мувофиқи майли ту шавад. Ту либосҳои жандаи худро кашида ин либосҳои олиро бипӯш. Мо як муддати кӯтоҳ ҳар ду хушбахт мешавем. Аз ин кор лаззати орзуҳои мо камтар намешавад. Ба қадре ки мумкин аст, ҳар ду кайфи худро меронем ва пеш аз он ки омада ба мо монеъ шаванд, боз ҳар кадомиаи либосҳои худро мепӯшем.

Баъд аз якчанд дақиқа шохзодаи хурд Уэлский жандаҳоеро, ки либоси Томро ташкил мекард, пӯшид ва гадои хурд либосҳои олии шохонаро дар бар намуд. Ҳар ду ба назди оинаи бузург рафта истодаанд. Аҷаб ин кор ба назари онон чунон намудор шуд, ки онҳо ҳаргиз либосҳои худро иваз накардаанд. Онҳо як лаҳза бо диққат ба ҳамдигар нигариста баъд ба оина назар карданд. Ниҳоят шохзода ҳайрон шуда гуфт:

– Ту дар ин бора чӣ фикр мекуни?

– Ҷаноби оӣ, ба ин савол аз ман ҷавоб напурсед. Қасоне, ки дар қатор ва дараҷаи ман мебошанд, набояд ба ин гуна матлабҳо муҳомила намоянд.

– Он вақт ман бигӯям. Мӯҳои ту, чашмони ту, овози ту, рафтори ту, қаду қомати ту, сохти бадан ва ҷеҳраи ту тамоман ба ман монанд аст. Агар мо ҳар ду бараҳна ба берун мебаромадем, ҳеҷ кас гуфта наметавонист, ки кадомӣ аз моён ту ва кадом шохзода Уэлский мебошад. Ҳоло ки ман либосҳои

туро пӯшидаам, он холатеро, ки ту дар вақти рафтори дағалонаи он солдат ҳис карда будӣ, беҳтар ҳис мекунам... Нигоҳ кун дар болои дастат доғи кабуд ҳаст.

– Зарар надорад, таксирам. Ҷаноби олий, худатон медонед, ки он солдати бадкирдор...

– Хомӯш бош. Ё хеле рафтори шармангез ва бераҳмона кард – фарёд кард шоҳзодаи хурд ва поҳи бераҳнаи худро ба замин кӯфт. – Агар шоҳ... Хуб, то баргаштани ман аз ҷоят начунб! Ин фармони ман аст!

Дар як лаҳза аз болои миз чизеро, ки гӯё аҳамияти давлатӣ дошт, бардошта дар ҷое пинхон намуд ва ба берун давида бо либосҳои пора-пораи худ аз роҳҳои хилвати дарбор тохта рафт. Рӯяш рахшон шуд ва ҷашмонаш барқ заданд. То дарвозаи калон давида ҳалқаҳои оҳанини дарвозаро сахт кӯфт ва фарёд карда гуфт:

– Кушо, дарро кушо!

Ҷамон солдате, ки Томро ранҷонда буд, дарҳол ин талаби ӯро ба ҷо овард ва ҳамин ки шоҳзода аз шиддати ғазаби шоҳонаи худ нафасаш гирифта аз дарвозаи баланд берун баромад, солдат ба зери гӯши ӯ чунон як шаппотии сахте ҷаспонд, ки ӯ муаллақ зада ба миёни кӯча парид.

– Ана ин ивази ҷамон сарзанише, ки ман ба хоҳири ту аз ҷаноби олий шунидам! – гуфт солдат.

Тӯдаи тамошобинон баланд ханда карданд. Шоҳзода ба миёни лой афтод. Ва аз ҷояш баланд шуда бо ғазаб ба солдат наздик рафт ва фарёдкунон гуфт:

– Ман шоҳзода Уэлский мебошам. Ман ҷаноби олий ҳастам ва барои ин ки дасти ифлосатро ба баданам расондӣ, туро ба дор хоҳанд овехт.

Солдат бо табарзини худ бо масҳара ба вай таъзим карда табассумкунон гуфт:

– Танатон сиҳат бошад, ҷаноби олий.

Ва баъд бо ғазаб илова намуд:

– Бирав аз ин ҷо, овораи девона!

Тӯдаи тамошобинон коҳ-коҳ заданд ва ба тарафи шоҳзодаи бечора ҷамъ шуда, масҳаракунон дар кӯча аз паси вай

равон гардиданд.

– Ба аълоҳазрати подшоҳ роҳ диҳед, ба ҷаноби шохзода роҳ диҳед!

БАДБАХТӢ ВА САРГАРДОНИҲОИ ШОҲЗОДА САР МЕШАВАД

Соатҳои зиёде ҳалоиқ аз паси шохзода рафта ӯро масҳара мекарданд ва баъд аз ӯ рӯ гардонда ӯро танҳо монданд. То ҷое, ки шохзода қувват ва зӯр дошт, тамошобинонро бо ҳашм ва ғазаб аз худ дур мекард ва ононро бо ғазаби шохонаи худ метарсонд ва бо овози шохонаи худ ба онон фармон меод, мардум ба ин корҳои вай ҳанда мекарданд, аммо ҳамин ки мондагӣ ӯро ба хомӯш шудан маҷбур кард ва ӯ дар муқобили озордиҳандагони худ беқувват монд, онҳо аз паси тамошои дигар рафтанд. Пас аз ин шохзода дар кӯчаҳо мегашт, лекин дар кучо будани худро намедонист. Фақат ҳамин қадараш ба вай маълум буд, ки дар Ситии Лондон аст. Ӯ ба ҳар ҷо, ки чашмаш афтад, бемақсад мерафт, баъд аз андаке хонаҳо то рафт камтар шуданд ва рафтуомад ҳам хеле кам шуд. Ӯ поҳои хунии худро ба дарёе, ки дар он вақтҳо дар ҷои Фарингдон-стритии ҳозира ҷорӣ буд, дароз карда якчанд дақиқа ором гирифт ва баъд боз ба роҳ даромад. Сипас, ӯ ба майдони васеи баромад, ки дар он ҷо фақат иморатҳои пароканда ва як калисои бузург намоён буд. Ӯ ин калисоро шинохт. Атрофи ин калисо бо хавозаҳо ихота карда шуда ва дар ҳар тараф коргарҳо ба кор машғул буданд, шикастурехт мекарданд. Дили шохзода якбора қувват гирифт. Ҳис кард, ки фалокатҳои ӯ дигар тамом хоҳанд шуд ва худ ба худ гуфт: «Ин калисои кӯҳнаест, ки дар он монахҳо (роҳибҳо) зиндагонӣ мекарданд. Шох, яъне падарам ин ҷоро аз дасти онон гирифта ба бачагони овора ва фақир паноҳгоҳ қарор дод ва номашро ҳам дигар карда «Сумияи Исо» номид. Албатта бошандагони ин ҷо ба писари он касе, ки дар ҳақиқати онон як қадар хайр ва некии бузург кардааст, бо мамнуният ёрӣ хоҳанд дод, дар ҳолате ки фарзанди он одам ҳам ҳоло мисли худӣ онон овора ва

бехонумон мондааст».

Ба зудӣ худро дар миёни бачагоне дид, ки ба ҳар тараф медавиданд, метохтанд, тўббозӣ мекарданд, доду фарёдашон баланд буд. Либоси онон мисли шогирдбачагон ва хизматгори он замон буд. Ҳар яки онон дар теппай сари худ таксимича барин кулоҳчаи хурде дошт, ки сарашро на аз гармӣ муҳофизат мекард ва на аз хунукӣ, чунки хеле хурд буд. Дар гиребонашон мисли рӯхониён гарданбанд ва дар танашон камзӯлҳои кабуде доштанд, ки саҳт ба баданашон мечаспид ва то камарашон мерасид. Дар камарашон миёнбанди пахну сурх, дар поҳояшон ҷӯробҳои заб-зард ва кафшҳои паст пӯшида буданд, ки хеле нозеб буд.

Бачаҳо бозии худро монда ба гирди шоҳзода ҷамъ шуданд.

Ӯ бо як олиҷанобии табиӣ ба гап сар карда гуфт:

– Бачагони азиз, ба сардори худ бигӯед, ки Эдуард шоҳзода Уэлский бо вай гап задан мехоҳад.

Ин суҳанони ӯро бо як ҳаёҳуи баланде пешвоз карданд ва як ҷавони беназокат гуфт:

– Эй побараҳна, магар ту вакил ва намояндаи ӯ ҳастӣ?

Дар рӯи шоҳзода оташи ғазаб шӯълавар гардид ва ӯ дасташро ба паҳлуи худ дароз кард, гӯё меҳост шамшери худро аз ғилоф барорад валекин дар он ҷо ҷизе наёфт. Ҳама бо овози баланд ханда карданд. Эдуард гуфт:

– Бале, ман шоҳзодаам ва шумо, ки дар сояи марҳамати падарам зиндагонӣ мекунед, бо ман набояд чунин рафтор кунед.

Ин гап ба онҳо боз аҷибтар намуд ва ҳамаи онон бо як овоз ханда карданд. Ҷавоне, ки ба гап даромада буд, ба рафיקони худ хитоб карда гуфт:

– Эй хукҳо, эй ғуломбачаҳо, эй нонхӯрони суфраи падари ин ҷавон, магар одат ва қондари фаромӯш кардед? Зуд дар пеши ин ҷаноб зону ба замин афтед ва поҳои муборакашро бўса кунед. Эҳтироми қаду қомати боазамат ва жандаҳои шоҳонаи ӯро бачо оваред.

Ва ҳамаи онҳо бо фарёдҳои баланд дар пеши шоҳзода зону зада эҳтиромоти истехзокоронаи худро ба ҷо оварданд.

Шохзода бачаеро, ки дар наздикаш истода буд, лагаде зад ва аз ғазаб фарёд кашида гуфт:

– Ин то фардо музди ту. Фардо бокимондаашро дар сари дор хоҳӣ дид.

Ҳоло дигар ҷои ҳазл намонда буд. Дар ин ҷӣ ҳазл шуда метавонад? Хандаҳо дар як лаҳза тамои шуданд ва ҷои истехзоро ғазаб фаро гирифт. Дах овоз якбора фарёд баровард:

– Бигиред инро. Ба ҷӯй андозед. Сағҳо кучоянд? Шер, кучой биё. Баъд тамошое сар шуд, ки Англия то он вақт баробари инро надида буд. Тӯдаи бачагони авом ба болои зоти мубораки валиаҳди мамлакат даст бардоштанд ва сағҳоро ба болои ӯ барангехтанд ва кам монда буд, ки ӯро пора намоянд.

Дар аввали шаб шохзода дар ҷои серодами шаҳри Лондон буд. Баданаш бо доғҳои кабуд, пур аз хун, жандаҳояш гилолуд шуда буданд. Ӯ ба ҳашму ғазаб дар кӯчаҳо мегашт ва дар ҳолати монда ва ҳаста базӯр поҳояшро мекашид. Вай дигар аз раҳгузарон чизе намерсид, чунки онҳо ба ҷои ҷавоб ӯро дашном медоданд, фақат худ гур-гур карда мегуфт:

«Маҳаллаи Сарқутҳо! Агар қувваи бозувонам кифоя мекард ва худамро пеш аз он ки ба замин галтам, ба он ҷо расонда метавонистам, ҷӣ қадар хуб буд, – дигар ҷонам ҳалос мешуд. Падар ва модари ӯ маро ба дарбор бурда мерасонанд ва исбот мекунанд, ки ман аз хонаводаи онон нестам ва шохзодаи ҳақиқӣ мебошам, он вақт ман боз аз сари нав мисли пештара зиндагӣ хоҳам кард».

Гоҳ-гоҳ ҷӣ гуна озор додани бачагони Сумиан Исоро ба ёд оварда худ ба худ мегуфт:

«Замоне, ки худам шох шудам, онҳоро на танҳо хӯрок ва ҷои хоб медихам, балки ҳамаашонро ба хондан маҷбур хоҳам кард. Чунки агар дил ва майнаи инсон гурусна бошад, серии шиками он ҳеҷ арзише надорад. Инро ба хубӣ дар хотир нигоҳ доштан лозим аст ва дарсе, ки ман имрӯз дар ин ҷо гирифтам, набояд беҳуда фаромӯш шавад. Дониш дили инсонро мулоимтар намуда, дар одам ҳисси ғамхорӣ ва назокатро парвариш медиҳад».

Аз дур рӯшноӣ намудор шуд. Дар ин асно борон боридаи

гирифт ва боди сахте бархост ва шаби сарде ҳама чоро фаро гирифт. Лекин шохзодаи бехонумон, валиаҳди саргардони салтанати Англия роҳ мерафт ва торафт ба даруни кӯчаҳои пурлоӣ, ки дар онҳо фақирӣ ва бадбахтӣ ҷо гирифта буданд, медаромад.

Нохост як марди масти қадбаланд бо дағалии тамом аз гиребони вай гирифт:

– Боз то ин вақти шаб дар кӯчаҳо бехуда ғаштӣ ва ба хона ақаллан як пули сиёҳ ҳам наёвардӣ? Агар пул наёварда бошӣ, бин, ки туро чӣ хоҳам кард? Агар тамоми устухонҳоятро банд аз бандат ҷудо накунам, ман Ҷон Кенти намебошам!

Шохзода худро аз ҷанголи маст ҳалос намуд ва беихтиёр китфи бо дастони вай олудашудаи ҳудашро покиза кард ва ба ҳуш омада гуфт:

– Эй, ту падари ӯ ҳастӣ? Шукр ба Худои замину осмон. Маро ба хонаи падарам расонда, писари худро аз он ҷо гирифта биё!

– Падари ӯ? Ман намедонам, ки ту чӣ гуфтани ҳастӣ? Аммо ҳамин қадарашро медонам, ки ман падари туам... Ва ту ба зудӣ инро хоҳӣ фаҳмид...

– Эй, ҳазл накун, ҳилагарӣ накун ва дар ин кор таъхир манамо. Ман монда шудаам, тамоми баданам пур аз захм-хост ва дигар тобу тоқат надорам. Маро ба ҳузури падарам бубар ва ӯ дар ивази ин кор ба ту ҷунон инъомҳое хоҳад дод, ки ту онҳоро дар хобҳои ширин ва ҳуши худ ҳам надидай. Бовар кун ба гапи ман.

Ман ба ту дурӯғ намегӯям, ман ҳақиқатро ба ту мегӯям! Дастӣ худро ба сӯи ман дароз кун ва маро аз ин бало ҳалос намо. Аз ростӣ ман шохзода Уэлский мебошам.

Ҷон Кенти бо тааҷҷуб ҷашм дӯхта сарашро ҷунбонда истод ва худ ба худ гуфт: – Магар девона шуда ва ақлашро гум кардааст?

Баъд боз гиребони ӯро гирифт ва боз бо овози хиррӣ хандае карда дашномҳои қабех дод.

– Ту ақлатро гум кардаӣ ё не, ба хона биё, ман бо модаркалонат устухонҳоятро шумурда медиҳам ва агар ин

тавр накунам, ман Чон Кенти намебошам!

Ва ӯ шоҳзодаи пургазабро, ки бо сахтӣ истодагарӣ мекард, боз кашола карда бо ҳамроҳии вай ба яке аз ҳавлиҳое, ки дар он наздикӣ буд, даромад, фарёдҳои хушхолонаи авбошони кӯча онҳоро дар ин ҳолат то дами дарвозаашон гусел карданд.

ТОМ ДАР РОЛИ АСИЛЗОДАГОН

Том Кенти ҳамин ки дар кабинети шоҳзода якка монд, аз ин танҳои худ ба хубӣ истифода кард. Ӯ дар пеши оинаи калон ҳар дам ба тавре истода либосҳои олии худро тамошо карда лаззат мебурд, баъд аз оина дур шуда ба қаду қомати олиҷаноби шоҳзода тақлид карда, назар мекард. Баъд шамшерро аз ғилофаш кашида бо эҳтироми тамом тегаи онро бўса карда онро сахт ба оғӯши худ гирифт. Ӯ ин корҳоро панҷ - шаш ҳафта пеш аз ин, вақте ки як нафар аз паҳлавонони асилзода, ду нафар аз лордон Норфолк ва Суррейро барои ҳабс кардан ба Тауэр мебурд, ба коменданти зиндон ҳамин навъ таъзим кардани онро дида буд.

...Дар кушода шуд ва духтари зебои хушлибосе даромада давон-давон ба назди ӯ омада ва якбора истода бо маҳзунӣ гуфт:

– Вой, ту чаро ин қадар маҳзун ва маъюсӣ, шоҳзодаи ман? Том дар ҷои худ шах шуда монд, вале худаширо базӯр нигоҳ дошта гуфт:

– Эй ба ҳоли ман раҳм кун. Ман шоҳзода нестам, балки Том Кентии бечора мебошам, ки дар Сити, дар маҳаллаи Саркутҳо зиндагонӣ мекунам. Аз ту хоҳишамдам, ки шоҳзодаро ба ман нишон бидихӣ, то ки ӯ либосҳои жандаамро ба ман баргардонда иҷозат диҳад, ки сиҳат ва саломат аз ин ҷо баромада равам. Раҳм кун ба ҳолам ва маро аз ин ҷо ҳалос кун!

Дар раҳравҳои дарози хонаҳои бузурги ошёнаҳои гуногуни дарбор хабари «Шоҳзода девона шудааст, шоҳзода ақли худро гум кардааст» гуфта мешуд. Ба зудӣ дар меҳмонхона ва дар ҳама остонаҳои мармариин дарбор тӯда-тӯда лорд ва ледиҳои олиҷоҳ ва дигар ҷанобон, ки мартаба-

ашон хурдтар ҳам бошад, лекин савлаташон кам набуд, чамъ шуданд: ҳама бо диққат ва мароқ бо ҳамдигар гӯшаки гап мезаданд ва дар рӯи ҳамаашон аломати ҳузн ва ғамгинӣ намоён буд. Нохост дар ин байн маъмури дарбори подшоҳӣ, ки либосҳои пурҳашамат дошт, намудор шуд. Ӯ бо қадамҳои вазнин аз пеши ҳама гузашта бо овози дабдабадоре гуфт:

– Аз номи шох! Хабарӣ дурӯғ ва беҳударо гӯш кардан, дар ин бора гуфтугӯ намудан ва онро берун аз дарбор паҳн кардан манъ карда мешавад ва дар акси ҳол ҷазои марг дода хоҳад шуд!

Ба зудӣ дар роҳравҳои дарбор мисли гуввоси занбӯр овозҳо шунида шуданд:

– Шохзода! Бубинед шохзода меояд!

Томи бечора аз пеши дарбориёне, ки сар ҳам карда таъзим мекарданд, бо виқори тамои мегузашт ва кӯшиш мекард, ки бо чунин таъзимҳо ба онон ҷавоб бидиҳад.

Ба зудӣ Том худаширо дар як хонаи пурҳашамате дид ва аз паси худ пӯшида шудани дарро шунид. Касоне, ки бо ҳамроҳии ӯ омада буданд, нимдавра шуда катор истоданд. Дар пешгоҳи хона, дар болои кат як марди бузург, ғафс ва чорпахлу бо чехраи пажмурда дароз кашида хобида буд. Сари калони ӯ ва бакенбардаш, ки тамоми рӯяшро фаро гирифта буд, сап-сафед буд. Либосҳои ӯ аз порчаҳои аъло дӯхта шуда, аммо аз бисёр пӯшида шудан баъзе ҷояш андак фарсуда шуда буд. Поҳои ӯ варам карда буданд, якеаш докапеч аз кат ба поён дароз карда шуда, зераш болишт ниҳода шуда буд. Дар хона хомӯшӣ ҳукмфармо буд ва ҳама ба гайр аз он шахс бо эҳтиром сари худро ҳам карда буданд. Ин марди маиб, ки рӯи пурхайбате дошт, Генрихи VIII буд. Ӯ ба гап даромад ва чехрааш якбора меҳрубонтар шуд.

– Хуб, чӣ хабар аст, милорди азиз, Эдуард? Ба ту чӣ шуд, шохзодаи ман? Ту бо чӣ ҳаёл бо ин ҳазли худ маро, ки падари меҳрубони ту буда, туро дӯст медорад ва навозиш мекунад, аҳмак кардан меҳохӣ?

Томи бечора чӣ қадар, ки ин вазъият имконият медод,

аввал суханони ўро гӯш кард, вале замоне, ки ман падари меҳрубони ту гуфтани ў ба гӯшаш расид, тамоман сушт ва мисли одами тирхӯрда ба ду зону ба замин афтод ва дастони худро боло бардошта ба вай хитоб кард:

– Ту шоҳ ҳастӣ! Пас кори ман тамом шудааст!

Шоҳ хайрон шуда чӣ гуфтани худро надонист. Чашмони вай бо хайрат ва тааҷҷуб аз як рӯй ба рӯи дигар нигоҳ карда, ниҳоят ба рӯи писарак дӯхта шуданд. Ў бо овози ноумедонае ба гап даромада гуфт:

– Оҳ, ман ҳаёл мекардам, ки овозаҳо ҳақиқат надоранд, вале метарсам, ки дар ин фикри худ хато карда бошам. Ва охи сарде кашида бо меҳрубонӣ ба сухани худ давом кард:

– Писарам, ба падари худ наздик шав, ту эҳтимол бемор шуда бошӣ.

Ба Том мадад карда ўро аз ҷо хезонданд ва дар ҳолате, ки тамоми баданаш меларзид, ба аълоҳазрати шоҳи Англия наздик шуд. Баъд сари чингиламӯи ўро ба оғӯши худ кашида бо шафқат навозиш намуд.

– Писарам, наҳод ки ту падаратро нашиносӣ? Дили мани пирро нашикан. Бигӯ, маро шинохтӣ ё не. Охир ту-ку маро мешиносӣ, магар чунин нест?

– Бале, шумо ҳукмфармои олиҷоҳи ман, шоҳи ман ҳастед, илоҳӣ умри шуморо Худо зиёд кунад!

– Дуруст аст, дуруст аст... Ин хеле хуб... Роҳат бош, наларз, дар ин ҷо касе туро намеранҷонад, дар ин ҷо ҳама туро дӯст медоранд. Акнун аҳволат беҳтар шуд ё не? Ту боз худатро мешиносӣ? Ҳоло ба ман хабар доданд, ки ту худро бо номи дигар номидӣ. Росташро бигӯ, ту дигар худатро ба номи каси дигар нахоҳӣ номид, чунин нест?

– Аз ту хоҳиш мекунам, ки ба гапи ман бовар кун, дар ҳаққи ман меҳрубонӣ намо, эй ҳукмфармои олиҷоҳи ман! Ман фақат ҳақиқатро ба ту арз мекунам... Ман камтарини фукарои ту мебошам. Ман гадозодаам ва фақат як ҳодиса ва тасодуфи бадбахтонае маро ба ин ҷо овардааст ва ҳол он ки ман ҳеҷ кори нолоиқе накардаам. Ҳанӯз вақти марг ва кушта шудани ман нест. Ман ҷавонам ва як сухани ту маро метаво-

над аз чанголи марг халос намояд, аълоҳазрато. Ҳамин як калимаро аз ман дарег надор!

– Марг? Шохзодаи азиз, ту ин суҳанҳоро мағӯ. Ором шав, бигузур калби пурҳаяҷони ту ором ва осуда шавад. Ту нахоҳӣ мурд. «Шояд ӯ фақат дар ин масъала ақли худро гум карда бошад ва дар масъалаи дигар фикру ақли ӯ равшан ва саломат бошад. Худовандо, кошкӣ ҳамин тавр мешуд. Мо акнун ӯро имтиҳон мекунем».

Ӯ ба Том ба забони лотинӣ саволе дод ва Том як навъе карда ба вай бо забони лотинӣ ҷавоб гардонд. Шох хеле хушҳол шуд ва ин хушҳолии худро пинҳон ҳам накард. Лорд ва табибон низ хурсандии худро изҳор карданд.

– Ба ман, маълумот ва андешае ки дорад, аз ин беҳтар ҳам ҷавоб доданаш мумкин буд, – гуфт шох. – Ин ҷавоби ӯ нишон медиҳад, ки ақли ӯ як қадар мағшуш шуда, вале тамоман зарар наёфтааст. Сэр, шумо дар ин бора чӣ фикр мекунед?

Табибе, ки ин суҳанони шох ба ӯ гуфта шуда буд, таъзим карда ҷавоб дод:

– Аълоҳазратам, эҳтимоли шумо дуруст аст ва бо мулоҳизаи ман тамоман мувофиқ мебошад.

Шох аз болишт боз як қадар баландтар шуда бо чиддият ба суҳанони худ давом намуд:

– Ӯ ақли худро гум карда бошад ҳам, боз фарзанди ман ва ҷонишини салтанати мамлакати Англия мебошад. Хоҳ боақл ва хоҳ беақл, ӯ дар ин мамлакат ҳукумронӣ хоҳад кард. Гӯш кунед ва ин гуфтаҳои маро ба ҳама ҷо эълон намоед: «Ҳар касе, ки дар бораи бемории ӯ гап кунад, ӯ ба сулҳ ва осоиши давлати Британия раҳна расондааст ва ба тағи дор хоҳад рафт». Ҳоло ӯ мувофиқи тамоми маросим ва одатҳои қадима ба маснади шохӣ шинонда мешавад. Лорд Гертфорд, ба шумо амр мекунам, ки аз ҳоло сар карда ба тайёрии ин маросим сар кунед.

Яке аз лордҳо дар пеши кати шох дузону ба замин нишаста арз кард:

– Ба ҳузури ҳуҷумони шумо маълум мебошад, ки

гофмаршали Англия дар зиндони Тауэр меҳобад. Магар маҳбус шоистаи...

– Хомӯш бош! Бо номи наҳси он мард гӯши маро кар нақун! Наход ки ин одам ҳамеша зинда монда ва мудом дар роҳи орзу ва мақсадҳои ман монед хоҳад шуд? Наход ки бинобар дар Англия набудани маршал ҷонишини шоҳи Англия шоҳзода дар маснади худ шинонда нашуда монад, магар дар Англия маршали дигаре нест, ки ба давлат хиёнат накарда ва ба ин кор лаёқат дошта бошад? Не, ба худо қасам меҳӯрам! Ба парламенти ман огоҳӣ диҳед, ки пеш аз баромадани офтоб ҳукми куши Норфолкро бидиҳад! Вагарна парламент сазои худро хоҳад дид.

– Ирода ва хоҳиши шоҳ қонун аст! – гуфт лорд Гертфорд ва аз ҷояш бархоста ба ҷои аввалаи худ рафт.

Аломатҳои ғазаб кам-кам аз рӯи шоҳ дур шуданд.

– Шоҳзодаи ман, маро бибӯс! – Ана ҳамин тавр. Аз чӣ метарсӣ? Охир ман-ку падари ту ҳастам ва туро дӯст медорам.

– Эй шоҳи меҳрубон, ту дар ҳақиқи ман барин бандаи камтарини худат хеле меҳрубон ҳастӣ. Ин ҳақиқат аст. Вале ман дар изтиробам, ки ба хоҳири ман касе бимирад...

– Шоҳзодаи ман, дар бораи вай фикр нақун! Ё ба ин лоик ва сазовор мебошад. Маро боз ҳам бибӯс ва боз ба шодӣ ва хурсандии худ машғул шав. Касалии ман маро тамоман бетоб кард, ман монда шудам, бояд қадре дам гирам. Бо тағои худ Гертфорд ва бо аҳли дарбори худат баргард ва ҳамин ки ман қадре аз дард осуда шудам, боз ба ҳузури ман биё.

Том аз оромгоҳи шоҳ бо дили маҳзун баромад, чунки суҳанони охирини шоҳ дар бораи умедҳое, ки барои ҳалос шудан дошт, ба дараҷаи ҳукми куш буданд. Ва боз ӯ бо овози паст гуввас зада: «Шоҳзода, шоҳзода меояд», – гуфта гап задани дарбориёро шунид.

Аз байни ду қатор одамони таъзимқунанда, ҳар қадар ки пеш мерафт, ҳамон қадар рӯҳафтада мешуд ва ҳис мекард, ки дар ин ҷо дар дасти онҳо асир мебошад ва шояд тамоми умри худ аз ин қафаси тиллоӣ баромада натавонад.

Ба ҳар тарафе ки рӯ мегардонад, сари дар ҳаво муаллақ истодаи герсог Норфолк дар пеши назараш намоён мешуд, ки чашмонашро бо нигоҳҳои сарзанишкорона ба рӯи ӯ медӯхт.

Орзу ва ҳаёлҳои вай хеле ширин буданд, аммо ҳақиқат хеле талх, ҳузнангез ва мудҳиш будааст!

БА ТОМ ТАЪЛИМ МЕДИҲАНД

Томро ба зали бузург оварда ба курсие шинонданд. Аммо азбаски дар атрофаш одамони калонсол ва аъёну ашрофон рост истода буданд, ба назараш нишастан хеле кори беадабона менамуд. Ӯ хоҳиш кард, ки онҳо ҳам бишинанд, аммо онҳо дар аломати миннатдорӣ фақат таъзиме карда боз дар ҳамон ҷои худ истоданд. Ӯ хост, ки дар ин хоҳиши худ истодагарӣ намояд, аммо «тағои» ӯ – граф Гертфорд ба гӯшаш гуфт:

– Хоҳиш мекунам, милорд, исрор накун, дар ҳузури ту нишаستاني онҳо ҷоиз ва дуруст нест.

Омадани лорд Сент-Ќонро арз карданд. Лорд даромада ба Том таъзим карда гуфт:

– Шох маро бо як матлаби махфӣ ба ҳузури шумо фиристод. Агар ба хотири муборакашон малол наояд, марҳамат фармуда ба ғайр аз милорд граф Гертфорд ба дигарон иҷозат бидиҳед, ки аз хона бароянд.

Ќон дид, ки Том гӯё чӣ навъ аз ҳузури худ иҷозат додани дарбориёро намедонад. Гертфорд ба гӯши ӯ охиста гуфт, ки агар ба сухан гуфтан майл надошта бошед, он вақт худро ба заҳмат наандохта бо ишорати даст ба хозирон иҷозат диҳед, ки аз хона бароянд.

Ҳамин ки дарбориён аз ҳузури ӯ баромаданд, Сент-Ќон гуфт:

Аълоҳазрат шох мефармояд, ки ба сабаби мулоҳизаҳои муҳим ва бузурги давлатӣ ҷаноби шохзода бояд бемории худро ба қадри имкон, то рафъ шудани ин озор ва баргаштан ба аҳволи пештарааш, пинҳон нигоҳ дорад. Шох мефармояд, ки шумо дар пеши ҳеҷ кас шохзодаи ҳақиқӣ ва валиаҳди тахти Англия будани худро инкор накунад.

– Ман бо камали ғаму андӯх бояд иқрор намоям, ки

хотири ман хеле парешон шудааст, – гуфт Том бо як овози бозътимода ва боз рангаш сурх шуд.

Дар ин асно омадани хонум Елизавета ва хонум Чен Грейро арз намуданд. Лордҳо ба ҳамдигар нигоҳҳои пурмаъное андохтанд ва Гертфорд зуд ба тарафи дар равон шуд. Ва замоне, ки шохзодахонумҳо аз пеши ӯ мегузаштанд, оҳиста ба онҳо гуфт:

– Хонумҳо, аз шумо хоҳишмандам, ки ба рафторҳои ачиби ӯ хайронӣ ва таачҷуби худро изҳор накунад. Лек афсӯс, ки дар ҳар нишона фаромӯшхотирии ӯро хоҳед дид.

Дар ин лаҳза Сент-Чон оҳиста ба Том гуфт:

– Хоҳишмандам, ки шумо майл ва хоҳиши аълоҳазрати шохро ба ҷо оред, худро чунон нишон диҳед, ки ҳамаи чизҳои дигар ҳам дар хотиратон ҳаст. Чӣ навъ дигаргун шудани авзои худатонро ба онҳо нафаҳмонед. Чӣ қадар шуморо дӯст доштан ва ба шумо меҳрубон будани ин шохзодадухтархоро ба ҳубӣ медонед, ки аҳволи шумо онҳоро хеле гамгин хоҳад кард. Агар ҷаноби шумо иҷозат фармояд, ман ва тағои шумо дар ин ҷо меистем.

Том бо ишораи сар розигӣ дод ва ба таври номафҳуме суҳбате гуфт. Он чӣ ки то ҳол дар ин ҷо дида буд, хеле ба вай фоида расонда, ӯро хушёр карда буданд, бинобар ин аз таҳти дил қарор дод, ки фармоишҳои шохро ба қадри имкон ба ҷо орад.

Бо вучуди тамоми эҳтиёткориҳо сӯҳбати Том ва шохзодахонумҳо баъзан хеле ба душворӣ меафтод. Роста ин аст, ки Том чандин бор қорро вайрон карда меҳост, ки ба иҷро кардани ин роли пуразоб мувофиқ набудани ҳамашро баён намояд, аммо ҳар бор рафторҳои хонум Елизавета ӯро аз ин ҳолат ҳалос мекард.

Ҳар ду лорд бо эҳтиёти тамоми истода, бо ду-се калимае, ки дар мавқеи дарқорӣ мегуфтанд, Томро аз ин душвории ҳалос мекарданд. Яқбора хонуми хурд Чен ба Том саволи зеринро дода, ӯро тамоми ба ноумедӣ андохт.

– Милорд, имрӯз ба ҳузури малика барои салом мушарраф шудед?

Том хуашро гум карда ва дар ҷавоб таъхир намуд, меҳост ҳар чӣ ки ба даҳонаш ояд, бигӯяд, аммо лорд Сент-Ҷон дар ин асно ба имдоди ӯ расид ва бо як бепарвоии ба дарбориён махсус, ки аз ҳар гуна вазъияти душвор ва муаммодор роҳи халосӣ меёбанд, ба гап даромад.

– Хонумҳои мӯхтарам, пас чӣ тавр Малика дар бораи тандурустӣ ва саломатии ҳазрати шоҳ нигарониҳои шоҳзодаро рафъ намудааст? Магар ҳамин тавр нест, шоҳзода?

Том зери лаб чизе гуфт, ки онро ба ҷои тасдиқ қабул кардан мумкин буд, вале хис кард, ки сӯҳбат ба ҷои нозуке расидааст. Қадре баъд дар аснои сӯҳбат гап ба сари муваққатӣ мавқуф монандани дарс хондани шоҳзода омад.

Шоҳзодахонуми хурдӣ гуфт:

– Вой, афсӯс! Афсӯс... Дар дарсҳои худ чӣ қадар пеш мерафтед. Аммо зарар надорад, қадре сабр кунед. Ин аҳвол бисёр давом нахоҳад кард. Шумо барои ба мисли падаратон бо нури дониш равшан сохтани хиради худ ҳанӯз вақти зиёде доред ва ба монанди он аълоҳазрат забонҳои хориҷии зиёдеро аз худ хоҳед кард.

Том дар кучо будани худро фаромӯш кард, якбора ба гап даромад:

– Падари ман? Падари ман дар забони модарии худ ҳам чунин бад гуфтугӯ мекунад, ки фақат хукҳо дар хукхона гуфтаҳои ӯро фаҳмида метавонанд, аммо дар бораи олимӣ...

Ӯ ҷашмонашро бардошта ба нигоҳҳои ҷиддӣ ва эҳтиёткоронаи лорд Сент-Ҷон дучор гардид. Овозаш қанда ва ранги рӯяш сурх шуда, баъд ба овози паст ва маҳзунонае ба сухани худ давом намуд:

– Оҳ, бемориам боз шиддат гирифт, фикрҳоям боз парешон шуданд, вагарна ман нисбат ба аълоҳазрати шоҳ беэҳтиромӣ карданӣ набудам.

– Мо инро медонем, сэр! – гуфт шоҳзода Елизавета бо эҳтиром ва дасти «бародари» худро бо назокати тамом ба даст гирифта.

– Худро ба изтироб наандозед! Айб дар шумо не, ин аз таъсири беморӣ аст.

Том бо миннатдорӣ баён кард:

– Шумо хонуми басо меҳрубон ва ғамхоре ҳастед. Иҷозат диҳед, барои ин меҳрубониатон миннатдорӣ изҳор намоям.

Як бор хонум Ҷении шўхрафтор ба забони юнонӣ суҳбате ба миён андохт. Вале шохзодаҳонуми хушёр Елизавета ба нишона нарасидани ин тирро пай бурда ба ҷои Том бо оромии тамом бо ҷумлаҳои пурдабдабаи юнонӣ ба вай ҷавоб гардонд ва ҳамон дам сўхбатро ба ҷои дигар бурд.

Вакт хуб мегузашт ва сўхбат ҳам умуман гарм буд. Дар аснои сўхбат масъалаҳои берабт ва саргум кам вомехўрданд.

Вақте ки шохзодаҳонумҳо рафтанд, Том ба лордҳо хитоб карда гуфт:

– Лордҳои мўхтарам, чӣ мешавад, ки илтифот фармуда, ба ман иҷозат диҳед, то дар ин ҷо дар як ғўша қадре истироҳат кунам?

– Ихтиёр ба ҳуди шумост – метавонед фармон бидиҳед ва вазифаи мо иттиҳод кардан аст, – ҷавоб дод лорд Гертфорд. Истироҳат барои шумо албатта зарур мебошад, зеро ки ба зудӣ ба тарафи Сити, ба гардиш баромаданатон лозим аст.

Ҷангро зад ва маҳраме давида омад: – ба ӯ фармон дода шуд, ки сэр Вилиям Гербертро ҷеғ занад. Сэр Вилиям Герберт дарҳол ҳозир шуд ва Томро ба хобгоҳҳои андарунии дарбор бурд. Қори аввалини Том ин шуд, ки дасти худро ба тарафи пиёлаи об дароз кард, аммо як хизматгори маҳмалу атласпӯш дарҳол пиёларо гирифта як зонуи худро ба замин ниҳода онро дар табакчаи тиллоӣ ба Том дароз кард.

...Ҷангро ноилоч розӣ шуд ва иттиҳодкорона охе қашида бо овози паст гуфт:

– Вой бар ҳоли ман? Хуб аст, ки онҳо нафас қашиданро аз дастам намерабојанд.

Ҷангро мулоим ва ҷомаи зебое пӯшида, ниҳоят барои дамгирӣ ба ҷои хоб даромад, вале хобида наметавонист, чунки сари вай бо фикрҳои гуногун пур ва дар ҳона одам зиёд буд.

Вай чӣ тарз аз ҳузури худ берун кардани хизматгоронро наметавонист, онҳо ҳам дар ҳона монданд ва аз ин сабаб ҳам онҳо ва ҳам Том хеле дар ташвиш буданд.

1. Бо Том чӣ ҳодиса рӯй дод?
2. Дар бораи чӣ хел ба қасри шоҳ омадани Том нақл кунед.
3. Шоҳзодаи хурд чӣ орзу кард?
4. Сабаби гирифтори бадбахти ва саргардониҳои шоҳзода чист?
5. Шоҳзода ба кучо рафт ва барои чӣ ўро масхара мекарданд?
6. Дар бораи бо Қон Кенти дучор омадани шоҳзода нақл кунед.
7. Аз мати муколамаро ёбед.
8. Чаро Том ба тарсу харос афтод?
9. Аз номи шоҳ ба мардум чӣ гуфта шуд?
10. Дар бораи гуфтугӯи шоҳ бо Том нақл кунед.
11. Чаро Том худро асир ва гирифтори қафас мешуморид?
12. Дар бораи сӯхбати шоҳзодаҳои онҳо бо Том нақл кунед.
13. Мазмунӣ ҷумлаи «Хуб аст, ки онҳо нафас кашиданро аз дастам намерабоянд»-ро фаҳмонед.

АЛЕКСЕЙ МАКСИМОВИЧ ГОРКИЙ

Алексей Максимович Горкий (Пешков) соли 1868 дар Нижний Новгород (ҳозира шаҳри Горкий) таваллуд ёфтааст.

Саргузашт ва ҳаёти давраҳои кӯдакию ҷавонии Горкий хеле ғамангез ва шавқовар аст. Вай дар кӯдакиаш ҳар гуна касалиҳои вазнинро аз сар гузаронида буд. Ятимӣ ўро мачбур кард, ки аз хурдсолӣ худаш ризку рӯзӣ пайдо кунад. Алёшаи хурдсол ба хизмати хўҷаинон даромада, дар дўкону киштӣ корҳои вазини сиёхро иҷро менамуд.

Бо вучуди ин ҳамаи заҳмату меҳнати ҳалол, ҳамеша зарбу лат ва озор медид. Боре ўро ҷунон заданд, ки аз бадани хуншораш духтур 42 хор гирифта буд. Азияту машаққат, зиндагии тоқатфароси мардуми оддӣ меҳнаткаши он давра низ тарҷумаи ҳоли ин нависандаро боз ҳам пурратар мекунад.

Ба Горкий муяссар нашудааст, ки дар ягон мактаб хонад. Вале дидани меҳнати вазини камбағалон, ҳаёти талхи ҳуди ў, пинҳонӣ мутолиа намудани китобҳо дар болохона ва таххонаҳо барои вай мактаби бузурге гардид.

Горкий, пеш аз ҳама, аз модаркалони азизу меҳрубони худ Акулина Ивановна Каширина миннатдор аст.

Маҳз ҳамин зани мушфику ғамхор бо ҳикояю афсонаҳои мафтункунандааш дар дили Алёшаи хурдсол зиндадилӣ, ҳаётдӯстиро ҷо карда муҳаббати ўро ба китоб ва адабиёти бадеӣ бедор намудааст. Аз ҳамин давра тақдирӣ Алёша ба китоб саҳт пайваست гардид.

Дар ҳаёти минбаъдаи Горкий вохӯрӣ ва дӯстӣ бо барпокунандаи давлати Шӯравӣ В.И. Ленин барои ў шарафи бузург гардид. Айёми кӯдакӣ, бачагӣ ва ҷавонии ин нависандаи машҳур дар асарҳои «Бачагӣ», «Дар байни

мардум» ва «Университетҳои ман» бо дарду алам ва таъсирнок накл карда шудааст. Мақсади олии нависанда – муносибат ба инсон ба таври бадеӣ ва хеле хуб тасвир ёфтааст.

ДАНКО

Дар замони қадим, дар рӯи замин як тоифа одамон зиндагӣ мекарданд, ки маскани онҳо аз се тараф бо бешаҳои одамногузар печонида шуда, тарафи чорумаш дашт буд. Инҳо одамони хуррам, пурзӯр ва далер буданд.

Рӯзи саҳте ба сари онҳо меояд: аз кучое ба сарзаминашон қabilaҳои дигар меоянд ва онҳоро ба гӯшаҳои дури беша пеш мекунанд. Он ҷо ботлоқзор ва тангу торик буд, зеро ки беша, бешаи бисёр кӯхна буд ва шохҳои дарахтон чунон ба ҳамдигар печида буданд, ки аз қабати онҳо осмон дида намешуд ва шӯълаи офтоб аз қабати ин баргҳои зич то ба ботлоқ базӯр ба худ роҳ пайдо мекард. Аммо вақте ки шӯълаи офтоб ба оби ботлоқ меафтод, ҳавои он ҷо вайрон шуда, бӯи бад пайдо мешуд ва одамон пайи ҳамдигар мурдан мегирифтанд. Ин ҳолро дида занон ва кӯдакони ин қabila гириҷу нола мекарданд ва мардонашон ба андеша фуру рафта андӯхгин мешуданд. Аз ин беша рафтан даркор буд ва барои ин факат ду роҳ буд: яке ба ақиб, ки дар он ҷо душманони пурзӯр ва ҳашмгин буданд, дигаре ба пеш, ки он ҷо дарахтони бузург буданд, онҳо бо шохҳои пурзӯрашон ҳамдигарро саҳт ба канор гирифта, ба лойи часпаки ботлоқ решаҳои дарози худро чуқур ронда буданд. Ин дарахтони сангмонанд рӯзона дар нимторикӣ хомӯш ва беҳаракат меистоданд, аммо шабона, вақте ки оташи гулханҳо шӯълавар мегардиданд, онҳо ба атрофи одамон наздиктар меомаданд ва ононро зичтар меपечониданд. Ҳамеша, шабу рӯз гирдогирди он одамоне, ки ба ҳавои кушоди дашт одат карда буданд, торикистон буд. Ва вақте ки бод вазида нӯги дарахтонро ба ҳаракат медаровард, тамоми беша бонги пургулғулае мезад, боз даҳшатноктар мешуд, дар ин вақт гӯё беша таҳдид мекард ва таронаи мотами одамонро месурӯд. Ба ҳар ҳол инҳо одамони пурзӯр буданд ва метавонистанд, ки пеши мағлуб-

кунандагони худ раванд ва то мурдан ҷанг кунанд, аммо намехостанд, ки дар ҷангҳо бимиранд, зеро ки онҳо аҳду паймон доштанд ва агар несту нобуд мешуданд, бо ҳамроҳашон он аҳду паймон низ аз ҳаёт гум шуда мерафт. Ва бинобар ин онҳо шабҳои дароз дар тахти бонги пургулгулаи беша, дар бӯи бади захролуди ботлок менишастанд ва фикр мекарданд. Онҳо менишастанд ва дар атрофашон сояи гулханҳо ба рақси хомӯшона медаромад, гӯё ки рақс сояи гулханҳо набуд, балки тантанаи деу чинҳои бадхоҳи беша ва ботлок... Одамон менишастанд ва фикр мекарданд. Аммо ҳеҷ чизе, на кор ва на занон ба ҷуз фикру андешаҳои андӯхгин, ҷисму ҷони одамонро ба ин андоза беҳол ва нотавон намекарданд. Аз фикр кардан одамон заиф шуданд... Дар байни онҳо воҳима пайдо шуд, дастони қавиашонро ишкели воҳима банд кард, дар сари ҷасади онҳое, ки аз бадбӯӣ мурдаанд ва ба тақдири зинагоне, ки онҳоро ҳам воҳима занҷирпеч кардааст, ғиряи занон биму тарс пайдо мекунонд ва дар беша аввал паст ва бемадорона, баъд баланд ва баландтар суханҳои пур аз тарсу воҳима шунида мешуданд. Акнун мехостанд, ки пеши душман раванд ва озодии худро ба вай ҳамчун тӯхфае пешкаш намоянд ва аз бими марг акнун ҳеҷ кас аз ҳаёти ғуломона наметарсид... Аммо дар ҳамин вақт Данко пайдо шуд ва як худи вай танҳо ҳамаи онҳоро начот дод.

Маълум буд, ки кампир ҳикояи дили сӯзони Данкоро борҳо нақл карда будааст. Вай хушоҳангона гап мезад ва садои хушшаскунанда ва ғализи вай гулгулаи бешаро, ки дар байни он одамони сиёҳбаҳт мондашуда аз ҳавои захролуди ботлок мемурданд, ба пеши назари ман равшантар мучассам мекунанд.

– Данко яке аз одамони ҳамон тоифа, ҷавони хушрӯй буд. Хушрӯён ҳамеша далеранд. Вай ба онҳо, ба рафикони худ меғӯяд:

«Бо фикр кардан санги роҳро бардоштан мумкин нест. Касе, ки ҳеҷ кор намекунад, ба вай ҳеҷ чиз намешавад. Ҷаро мо ба андеша ва андӯх қувваи худро сарф мекунем? Бархезед, ба даруни беша меравем ва аз қабати он меғузарем, охир, дар

чаҳон ҳама чиз ҳам интиҳо дорад!»... Меравем! Хайр! Бархезед!...

Ба вай нигоҳ карданд ва диданд, ки ӯ аз ҳама беҳтар аст, зеро ки дар чашмони вай қувваи бисёре ва оташи зиндае медурахшид.

– Ту роҳ сар кун, моро бар! – гуфтанд онҳо. Пас аз он вай роҳ сар кард ва онҳоро бурд...

Кампир андак хомӯш шуд ва ба дашт нигоҳ кард, ки дар он ҷо торикӣ фузунтар мегардад. Шарораҷаҳои дили сӯзони Данко дар ҷои дуре шӯълавар мешуданд ва ҳамчун гулҳои осмонранги ҳавой ба назар менамуданд ва дар як лаҳза мешукуфтанд.

Данко ба онҳо роҳ сар кард. Ҳама муттафикона¹ аз паси вай рафтанд, – ба вай боварӣ доштанд. Ин роҳ роҳи торик ва душворе буд, ки дар ҳар қадам ботлоқ даҳони тамаъкор ва бадбӯи худро мекушод, одамонро фуру мебурд ва дарахтон ҳамчун девори сангин садди роҳ буданд. Шохҳои дарахтон ба ҳамдигар печида решаҳои онҳо чун мор қачу килебона ба ҳар сӯ пароканда буданд ва одамон ҳар як қадам арақ рехтанд, ҷон доданд. Онҳо хеле вақт роҳ рафтанд... Беша зичтар, қувва камтар мешуд! Ва ба Данко изҳори норизой карданд, ки вай марди ҷавон ва бетачриба, беҳуда онҳоро ба як ҷои номаълуме роҳ сар кард. Вай пеш-пешӣ онҳо мерафт, далер ва дурахшон буд.

Аммо рӯзе дар болои беша раъду барқ пайдо шуд, дарахтон таҳдидомезона ба ҳаракат даромаданд. Дар он дам беша ҷунон торик шуд, ки гӯё тамоми шабҳое, ки аз пайдоиши ҷаҳон то ҳанӯз ба вуқӯъ омадаанд, дар беша якҷоя шуданд. Одамони хурд аз байни дарахтони калон, дар зери садои гулдурроси даҳшатноки раъд роҳ мерафтанд, онҳо роҳ мерафтанд ва дарахтони бузург ба ҳаракат медаромаданд, қарсас мекарданд ва хашмигинона бонг мезаданд, барқҳо дар теппаи беша парвоз мешуданд, ба як дақиқа онро бо оташи кабуд ва сард шӯълавар карда дарҳол барҳам мехӯрданд ва

¹ Муттафикона – иттифок, якдигарро яқзабон.

мардумро ба харос меандохтанд. Дарахтоне, ки бо шӯълаи сарди оташи барқ медурашиданд, мисли чондороне менамуданд, ки гирдогирди одамонро, ки аз асорати торики гурехта мерафтанд, печонида гирифтаанд. Гӯё дастони качу килеб ва дарози онҳо одамонро печонида гирифта, саъй менамуданд, ки аз роҳ боздоранд. Аз қабати торики шохҳо ба равандагон чизи дахшатноки сиёҳи сарде нигоҳ мекард. Ин роҳ саҳт буд ва одамоне, ки аз саҳтии роҳ монда шуда буданд, ноумед мешуданд. Аммо онҳо шарм медоштанд, ки нотаवонии худро ба гардан гиранд ва бинобар ин оташи қаҳру ғазаби худро ба сари Данко, ба сари одаме, ки пешопеши онҳо мерафт, фурӯ рехтанд ва вайро сарзаниш мекарданд, ки ба онҳо роҳбарӣ карда наметавонад. Бинед, чӣ қадар ноинсофӣ!

Онҳо – одамони мондашуда ва бадқаҳр дар як ҷое исто-данд ва дар таҳти гулгулаҳои ғалабакунандаи беша дар байни торикистони ларзон Данкоро маломат кардан гирифтанд.

– Ту барои мо як шахси ҳақир ва зарарноке ҳастӣ! – гуфтанд онҳо.

– Ту ба мо роҳ сар кардӣ ва моро монда кардӣ, барои ин ту ҳалок мешавӣ!

– Худи шумо гуфтед: – «роҳ сар кун!» – ман ҳам роҳ сар кардам! – ба муқобили онҳо синаашро сипар кард Данко. – Дар ман далерии роҳбарона ҳаст ва бинобар ин ба шумо роҳ сар кардам! Шумо чӣ? Шумо худ чӣ кор кардед? Шумо фақат роҳ рафтед ва барои роҳи хеле дур қувваи худро эҳтиёт карда натавонистед! Шумо монанди рама фақат рафтан гирифтед, фақат рафтани худро донистед!

Аммо ин суханҳо онҳоро боз зиёдтар оташин кард.

– Ту мемири! – гӯён онҳо гурриданд. Беша бошад, беором гулдур-гулдур карда, ба фарёди онон ҷӯр мешуд ва барқҳо торикиро пора-пора мекарданд. Данко ба одамоне, ки вай барои онҳо ҳамин қадар азоб кашид, нигоҳ кард, дид, ки онҳо ба монанди дарандагонанд. Дар атрофи вай одамони бисёре истода буданд ва дар рӯи онҳо нишони некӣ набуд ва аз онҳо раҳм хоستان мумкин набуд. Он вақт дар дили вай ғазаб ба ҷӯш омад, раҳмхӯрӣ ба одамон дарҳол хомӯш шуд. Вай одамонро

дӯст медошт ва хаёл мекард, ки агар вай ёрӣ надихад, онҳо ҳалок мешаванд. Якбора дар дили вай оташи наҷотдиҳии онҳо ба роҳи осон равон кардани одамон забона зад ва дар он дам дар чашмони вай нури он оташи пурзӯр шӯълавар гардид... Онҳо ин ҳоли вайро дида, хаёл карданд, ки вай ниҳоят хашмгин шуд ва бинобар ин чашмони вай чун оташ дурахшиданд; одамон омода шуданд, ҳамчун гургон интизор шуданд, ки вай бо онҳо мубориза мекунад ва гирди вайро зич печонда гирифтанд, то ки ба осонӣ Данкоро дастгир намоянд ва ҳалок созанд.

Данко андешаи онҳоро фаҳмид, аз ин сабаб дар дили вай боз зиёдтар оташ шӯълавар гардид, зеро ки хаёли онҳо дар дили вай андӯхгинӣ пайдо карда буд.

Беша беором таронаи пур аз ғаму ғуссаи худро мехонд, раъд меғуррид, борон меборид.

– Ман барои одамон чӣ кор мекунам? – Данко аз ғурриши раъд баландтар фарёд кард.

Якбора вай синаи худро бо дастонаш чок карда, аз он ҷо дилашро канда гирифт ва онро ба болои сараш баланд бардошт.

Дили вай ҳамчун офтоб ва ҳатто аз офтоб ҳам равшантар шуд ва тамоми беша, ки бо ин машъали муҳаббати бузурге ба одамон равшан гардида буд, соқит гардид, торикӣ бошад, аз рӯшноии вай пароканда шуд, дар гӯшаҳои дури беша онро даҳони пӯсидаи ботлоқҳо фуру бурданд. Одамон хайрон ва монанди санг шах шуданд.

– Рафтем! – фарёд зад Данко, дили сӯзонашро бардошта, ба пеш ба ҷои худ давид ва роҳи одамонро равшан карда, ба онҳо роҳ сар кард.

Онҳо хайрон монда аз паси вай равон шуданд... Ҳама ба тамошои ҷозибанок ва мӯъҷизаи дили сӯзон гарқ шуда тез ва далерона медавиданд. Данко доим дар пеш буд, дили вай нурафшонӣ мекард! Ва якбора пеши беша кушода шуд ва бешаи воҳиманок дар акиб монд. Данко ва тамоми одамон дар баҳри нури офтоб ва ҳавои тозае, ки оби борон шуста буд, гӯтавар шуданд. Раъду барқ дар он ҷо, дар паси онҳо, дар

болои беша монда буд, дар ин чо офтоб партав меафканд, дашт нафас мекашид, алаф ва сабза, ки пур аз катраҳои борон буд, ёкутвора метофт ва наҳр ҳамчун зар медурахшид... Бегоҳ буд ва аз шӯълаи офтоби ғурубкунанда монанди он хуни гарме, ки аз синаи чокшудаи Данко ғаввора зада мебаромад, сурх менамуд.

Далери пургурури Данко ба пеш, ба дашти васеъ назар андохт – ба замин озоду хушнудона нигоҳ кард ва бо гурури – қох-қох зада хандид. Пас аз он афтод ва мурд.

Одамон, ки хуррам буданд, дилашон пур аз умед буд, марғи вайро надоништа монданд ва диданд, ки дар қатори ҳасади Данко дили далери вай ҳамонро шӯълавар аст. Фақат як одами эҳтиёткор ин ҳолро ғажид ва аз ҷизе тарсида ба болои дили пурнур қадам гузошт... Он ба шарораҳо пароканда шуда, хомӯш гардид...

Савол ва сунорини

1. Дар бораи одамони ба бадбахтӣ гирифташуда нақл кунед.
2. Он тоифа дар ҷӣ хусус фикр мекард?
3. Ба ёрии онҳо кӣ омад ва ба онҳо ҷӣ гуфт?
4. Чаро онҳо Данкоро сарзаниш ва маломат карданд?
5. Данко барои ҳалос намудани рафикони худ ҷӣ кор кард?
6. Дар бораи Данко нақли ҳаттӣ нависед.

МУНДАРИЧА

Муқаддима	3
Эҷодиёти шифоҳии халқ	5
Сурудҳои халқӣ	5
Сурудҳои таърихӣ	7
«Шӯриши Восеъ»	9
Таронаҳо	14
Таронаи боғандагон	15
Таронаи баҳор	17
Гандум	18
Бадеха	19
Рубоӣ ва дубайтҳо	22
Санъати такрор	26
Чистон	27
Маълумот дар бораи рамзу киноя	33
Унсурулмаолӣ Кайковус	35
Низомии Ганҷавӣ	56
Хайр ва Шар	61
Маълумот дар бораи вазни шеър	80
Муҳаммад Авфӣ Бухороӣ	81
Маълумот дар бораи ҳикоят	101
Ҳофизӣ Шерозӣ	103
Ғазал	114
Ибнӣ Ямин	116
Қитъа	122
Зайниддин Маҳмуди Восифӣ	123
Маълумот дар бораи таносуби суҳан	148
Аҳмади Дониш	149
Абдулқосим Лоҳутӣ	165
Мӯъмин Қаноат	176
Чумъа Одина	182
Адабиёти хориҷа	194
Марк Твен	194
Шоҳзода ва Гадо	194
Максим Горкий	215
Данко	216

Адабиёт

Китоби дарсӣ барои синфи 6-ум

Роҳбари гурӯҳи нашрӣ Баҳодур Раҳматзод

Мухаррир	Баҳодур Раҳматзод
Мусаххех	Солия Ҳамроева
Мухаррири техникӣ	Пайрав Усмонов
Саҳифабанд	Сӯҳроб Раҳимов
Дизайн ва ороиш	Баҳодур Раҳматзод
	Манучеҳр Тешаев
Чопи компютерӣ	Окила Қосимова

© "САҲБО" 2004

**КАМОЛИ
ХУЧАНДИ**

Мағӯ к-арбоби дил рафтанду шахри ишк шуд холя,
Чаҳон нур Шамси Табрезист, марде ку чу Мавлоно?

Дустдорон ба чуз аз дӯст маҳохед эи дӯст,
Ки набошад беҳ аз ӯ ҳар чӣ аз ӯ металабед.

Ба дунои кам нишин, к-аз сӯҳбати дун,
Мақоми қурбӣ аз адно наёбӣ.

**АБУЛҚОСИМ
ЛОҲУТИ**

Зиндагӣ охир сар ояд биндагӣ даркор нест,
Биндагӣ гар шарт бошад, зиндагӣ даркор нест.
Гар фишори рӯзгор обат кунад, мискин машиа,
Мард бош эй хистадил, шармандагӣ даркор нест.
Зиндагӣ озодии инсонӣ истиқлоли ӯст,
Баҳри озодӣ чадак кун, биндагӣ даркор нест!

**БОБОЧОН
РАФУРОВ**

«Инсоният маҳз ба таваққути ривоҷи истеҳсо-
лот ва маданият, мубодилаи комёбӣ, дониш
ва таҷрибаҳои амалӣ ба нешрафти худ ноил
гардидааст».

Аз китоби «Тоҷикон»

**ҲАБИБ
ЮСУФИ**

Вақти он аст, эй қалам, бурраидатар гарди зи тег,
Вақти он аст, эй сухан, гурраидатар гарди барқ.
То ба душман хамла орам, решааш бурри зи бех,
То расӣ, манҳус анҷарро куни бе шоҳу барг!

**МУЪМИН
ҚАНОАТ**

Фурсӣ гуӣ, дарӣ гуӣ варо,
Хар чӣ мегуӣ, бигу.
Баҳри ман танҳо забони модарист,
Ҳамчу шири модар аст.
Баҳри ӯ ташбеҳи дигар нест, нест,
Чунон меҳри модар аст.
З-ин сабаб чун шӯхҳои дилбарам,
Дӯст медорам варо.
Чун навозишҳои гарми модарам,
Дӯст медорам варо .

**ЛОНИК
ШЕРАЛИ**

Ту агар моҳе набешӣ, ҳолӣ маҳтоб бош,
Дар раҳи фардон қисмат кул не, гирдоб бош.

Ёдгори Айниау ни кӯҳсорон зида бод!
Шеърӣ Турсунзодаву ни обшорон зида бод!
Ташнагӣ хуб аст, водоряд, ки чӯи чашмас,
Ташнагӣҳои дил аз дилори ёрон зида бод!